

ศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช)

A STUDY OF PATTERNS AND METHODS FOR PROPAGATION

BUDDHADHAMMA OF PHRADHAMMAKITTIWONG

(THONGDEE SURATEJO)

พระมหารุ่งเพชร ชวนปญโญ (ปัตทาบ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขา ธรรมนิเทศ

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ.๒๕๔๘

ISBN 974-364-364-8

ศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช)

พระมหารุ่งเพชร ชวนปญโญ (พัตทาบ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขา ธรรมนิเทศ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A STUDY OF PATTERNS AND METHODS FOR PROPAGATION
BUDDHADHAMMA OF PHRADHAMMAKITTIWONG
(THONGDEE SURATEJO)

PHRAMAHA RUNGPHET CHAWANAPANYO (PATTHAP)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Dhamma Communications)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร-
มหาบัณฑิต สาขาธรรมนิเทศ

.....
(พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ประธานกรรมการ

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

.....กรรมการ

(พระมหาต่วน สิริธมฺโม)

.....กรรมการ

(รศ.บำรุง สุขพรรณ)

.....กรรมการ

(รศ.กิติมา สุรสนธิ)

.....กรรมการ

(ดร.พรจิต อรัณยกานนท์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาต่วน สิริธมฺโม ประธานกรรมการ

รศ.บำรุง สุขพรรณ กรรมการ

ดร.พรจิต อรัณยกานนท์ กรรมการ

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะความเมตตาอนุเคราะห์ของบุคคลหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง คือ พระมหาต่วน สีริธมโม ประธานที่ปรึกษา, รศ.บำรุง สุขพรรณ และ ดร.พรจิต อรัณยกานนท์ กรรมการที่ปรึกษา ที่ให้คำแนะนำและตรวจแก้วิทยานิพนธ์นี้ ขอขอบพระคุณคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยทุกท่าน โดยเฉพาะคณาจารย์ในบัณฑิตวิทยาลัย ที่ประสิทธิ์ประสาทวิทยาความรู้แก่ผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณ พระมหาสมจินต์ สมุมาปญฺโญ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ที่ได้เมตตาอนุเคราะห์เปิดการเรียนการสอนสาขาธรรมนิเทศชั้น อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของพระภิกษุสามเณรเป็นอย่างยิ่ง ขอขอบพระคุณ พระสุธีธรรมานุวัตร ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่เมตตาให้คำปรึกษาอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาครั้งนี้ และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยทุกท่าน ที่ให้ความสะดวกในการค้นคว้าด้านเนื้อหา ตลอดจนด้านอื่นๆที่เป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์นี้

ขอคุณงามความดีที่เกิดจากการทำวิจัยวิทยานิพนธ์นี้ ขออ้อมนุชาพระคุณของอดีตบุพการี คือคุณพ่อมี พัดทาป โยมบิดาผู้ล่วงลับไป ขอบูชาพระคุณมารดา คือคุณแม่ทองคำ พัดทาป ผู้เป็นบุพการีให้กำเนิด อบรมเลี้ยงดูมาอย่างไม่บกพร่อง ขออ้อมนุชาพระคุณของครูอุปัชฌาย์อาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิทยาความรู้แก่ผู้วิจัย ตลอดถึงผู้ให้การอุปถัมภ์สนับสนุนทุนในการทำวิทยานิพนธ์นี้ทุกท่าน

พระมหารุ่งเพชร ชวนปญฺโญ(พัดทาป)

๒๐ กันยายน ๒๕๔๘

ชื่อวิทยานิพนธ์	:	ศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)
ผู้วิจัย	:	พระมหารุ่งเพชร ชวนปญโญ (พัทธาป)
ปริญญา	:	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ธรรมนิเทศ)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	:	พระมหาต่วน สิริธมฺโม M.A.,Ph.D. รศ.บำรุง สุขพรรณ วบ.สสม.(ธรรมศาสตร์) ดร.พรจิต อรัญญกานนท์
วันสำเร็จการศึกษา	:	๒๐ กันยายน ๒๕๔๘

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ในฐานะผู้ส่งสาร ศึกษาทัศนคติต่อการเผยแผ่พุทธธรรม ตลอดจนศึกษาความสอดคล้องระหว่างรูปแบบวิธีการเผยแผ่กับหลักพุทธวิธีในการสอน และการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ ซึ่งในการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และเป็น การวิจัยเชิงสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น ๕ บท ในแต่ละบทมีรายละเอียดที่จะศึกษา ดังต่อไปนี้

บทที่ ๑ บทนำ ศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ขอบเขตของการศึกษา คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย และประโยชน์ที่คิดว่าจะได้รับ

บทที่ ๒ ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์และการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์

บทที่ ๓ ศึกษารูปแบบ วิธีการ แนวทางเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ทั้ง ๓ ประเภท คือ ๑. เทศนาธรรม ๒. ปาฐกถาบรรยายธรรม ๓. หนังสือธรรมะ โดยหนังสือธรรมะมีวิธีการนำเสนอ ๖ วิธี คือ ๑. การนำเสนอโดยอธิบายเนื้อหา ๒. นำเสนอโดยยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ ๓. นำเสนอโดยเปรียบเทียบ ๔.

นำเสนอโดยอธิบายขยายความศัพท์ ๕. นำเสนอโดยยกพุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน ๖. นำเสนอโดยยกบุคคลตัวอย่างมาประกอบ และจากการศึกษาแนวทางการใช้ภาษาในการเผยแผ่ของท่านซึ่งปรากฏอยู่ในรูปแบบดังกล่าวมานั้น ผู้วิจัยพบว่ามีลักษณะเด่นอยู่ ๓ ประการคือ ๑. การใช้ถ้อยคำ ๒. การใช้ลีลาการเทศน์ ๓. การใช้พุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน และจากการสัมภาษณ์พระธรรมกถึกและนักวิชาการเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเผยแผ่นั้น ผู้วิจัยพบว่า พระธรรมกิตติวงศ์เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถมาก คือเป็นพหูสูตร เป็นนักคิด นักประพันธ์หนังสือ มีอภินิหารไมตรี มีน้ำใจโอบอ้อมอารี กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดง มีวิสัยทัศน์ต่อการเผยแผ่ศาสนากว้างไกล ด้วยปัจจัยเหล่านี้ ทำให้งานเผยแผ่ของท่านประสบผลสำเร็จดังที่ปรากฏแล้ว

บทที่ ๔ ศึกษาความสอดคล้องระหว่างการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์กับพุทธวิธีการสื่อสารและการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ ผู้วิจัยพบว่า แนวทางการเผยแผ่ของท่านนั้นมีความสอดคล้องกันทั้ง ๒ วิธีการ

บทที่ ๕ ว่าด้วยข้อสรุป อภิปรายผล และเสนอแนะ จากการวิจัยผลการศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่ของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ผู้วิจัยพบว่า ท่านได้เผยแผ่พุทธธรรมผ่านสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ เช่น วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ และจัดพิมพ์เป็นหนังสือธรรมะออกเผยแผ่ เป็นต้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ฟังที่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้ลด ละ เลิก ความโกรธ ความโลภ ความหลงได้บ้าง ผู้ฟังที่มีความทุกข์ก็ให้หายจากความทุกข์ได้บ้าง หรืออ่อนคลายลงได้ โดยเฉพาะหนังสือธรรมะเป็นคำสอนที่ชักจูงโน้มน้าวจิตใจของบุคคลให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักพุทธธรรม และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาตนเอง เพื่อให้เกิดความสุขในครอบครัว สังคม และประเทศชาติ

สรุปความว่า พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ท่านมีทั้ง “ศาสตร์” และ “ศิลป์” ในการนำเสนอหรือเผยแผ่พุทธธรรม (ศาสตร์ คือความรู้ ศิลป์ คือเทคนิคและวิธีการ) ดังนั้น รูปแบบและวิธีการเผยแผ่ของท่านจึงอาจเป็นแบบอย่าง เป็นบรรทัดฐานการเผยแผ่ และสามารถนำไปศึกษาเพื่อใช้เผยแผ่พุทธธรรมให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

Thesis Title : A Study of Patterns and Methods for Propagation
Buddhadhamma of Phradhammakittiwong
(Thongdee Suratejo)

Researcher: : Phramaha Rungphet Chawanapanyo (Patthap)

Degree : Master of Arts (Dhamma Communication)

Thesis Supervisory Committee

- : Phramaha Tuan Siridhammo, M.A.,Ph.D.
- : Mr.Bamroong Sukphan, B.A.(Jour), M.S.W.
(Social work) T.U.
- : Dr.Pornjit Arunyanone

Date of graduation : September 20, 2005

ABSTRACT

This thesis is aimed at Studying of Patterns and Methods for Propagation Buddhadhamma of Phradhammakittiwong (Thongdee Suratejo). The study focused its attention on the attitude of Phradhammakittiwong a sender of message, and study his Patterns and Methods for Propagation Buddhadhamma of Phradhammakittiwong. The study is more in the mature of Documentary Research and In-Depth Interview Research. The researcher divides this thesis into five sections as follows :

Section 1, Introduction, derivation, importance of problems, study purpose, scope of study, definition, methods of study and the use expected from the study.

Section 2, Idea, theory concerned distribution of Buddhist philosophy and communications as communication art methods, Literature and research paper concerned.

Section 3, The study in Methods and Patterns for Propagation in Buddhadhamma of Pradhammakittiwong (Thongdee Suratejo) below ; 1. Giving a sermons 2. Lecture-Dhamma narration, debate, team debate and talk 3. Writing articles, Literature, that have been distributed in 6 styles; 1. Presenting by distributed directly. 2. Presenting by giving the examples and telling parable stories, 3. Presenting by simile. 4. Presenting by distributed words. 5. Presenting by giving the Buddhist proverbs, Principles of Dhamma and poem. 6. Presenting by raising the famous persons in lecture.

Study in his Wording style appeared in the forms, the researcher found 3 dominant characteristics below; 1. Easy wording funny characteristic. 2. Using gracefully of preached. 3. Using Buddhist proverbs, Principles. And Poem. In addition, forms as to interview Preacher and technical of People in views matter into succeed of Propagation Buddhadhamma that researcher found; He have very good educational people, a Witter, a Kindnesses, a Fearless, and have into good views preaching propagation of Buddhadhamma.

Section 4. Comparisons in harmonious preaching of Pradhaddhammakittiwong (Thongdee Suratejo) and the Lord Buddha's and communications according to communication art principle, the researcher found they are harmonious in both ways.

Section 5. Conclusion, debate on result and comment. On the study in Methods and Patterns for Propagating Buddhadhamma of Pradhaddhammakittiwong (Thongdee Suratejo) the researcher found he also distributed Dhamma through various groups of mass media; radio, television, as well as published Dhamma pocket books through the public which his expecting that they would help relieve the audience form greed, anger. Delusion, The audience who has worrisome, bad habit may give up, decrease, desert and relieve. He attracted the public in the people ways of

living along Buddhist Principle and encourage them to itself-develop and creating peace and happiness in family, society, and country. In addition, he has both science and arts in presentation and distribution of Dhamma (Science is knowledge, and arts is technique and methods). Consequently, the Methods and Patterns for Propagating Dhamma of Pradhammakittiwong (Thongdee Suratejo) may be standard and style of Dhamma Distribution and that could be studied for greater efficiency in Dhamma Distribution further.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๘
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๘
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๙
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๑๐
๒.๑ หลักพุทธวิธีในการสอน	๑๑
๒.๑.๑ คุณสมบัติของผู้สอน	๑๒
๒.๑.๒ หลักการสอนทั่วไป	๑๔
๒.๑.๓ ลีลาการสอน	๑๘
๒.๑.๔ วิธีการสอน	๑๙
๒.๑.๕ กลวิธีและอุปายประกอบการสอน	๒๑

๒.๒	หลักนิเทศศาสตร์	๒๘
๒.๒.๑	ทฤษฎีการสื่อสารของเบอร์โล (Berlo)	๓๒
๒.๒.๒	ทฤษฎีการสื่อสารของอริสโตเติล (Aristotle)	๓๔
๒.๒.๓	แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๓๖
๒.๒.๔	แนวคิดและเทคนิคการเผยแพร่ธรรม	๔๔

บทที่ ๓ รูปแบบและวิธีการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)

๓.๑	รูปแบบที่ใช้ในการเผยแพร่	๕๒
๓.๑.๑	ประเภทหนังสือธรรมะ	๕๒
๓.๑.๒	ประเภทพระธรรมเทศนา	๘๓
๓.๑.๓	ประเภทเนื้อหาวิชาการ	๘๘
๓.๒	วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการเผยแพร่	๙๐
๓.๒.๑	การใช้ถ้อยคำ	๙๐
๓.๒.๒	การใช้ลีลาการเทศน์	๙๓
๓.๒.๓	การใช้พุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน	๙๔
๓.๓	สัมภาษณ์พระธรรมกถึกและนักวิชาการ	๙๗
	๑) พระธรรมกิตติวงศ์	๙๗
	๒) พระเทพโสภณ	๑๐๑
	๓) พระภวนาวิริยคุณ	๑๐๒
	๔) พระโสภณธรรมวาที	๑๐๔
	๕) พระราชธรรมวาที	๑๐๕
	๖) พระราชวิจิตรปฏิภาณ	๑๐๗
	๗) พระเมธีวราญาณ	๑๐๘
	๘) ศาสตราจารย์(พิเศษ)จำนงค์ ทองประเสริฐ	๑๑๐
	๙) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร.ท.ดร.บวรจบ บรรณรุจิ	๑๑๒

**บทที่ ๔ ความสอดคล้องระหว่างการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์กับ
พุทธวิธีการสื่อสารและการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์**

๔.๑ ความสอดคล้องกับพุทธวิธีการสื่อสาร	๑๑๓
๔.๑.๑ ปาฐกถาธรรม	๑๑๖
๔.๑.๒ บรรยายธรรม	๑๑๗
๔.๑.๓ เทศนาธรรม	๑๒๐
๔.๒ ความสอดคล้องกับการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์	๑๒๕
๔.๒.๑ เปรียบเทียบหลักทฤษฎีการสื่อสารของอริสโตเติล	๑๒๕
๔.๒.๒ เปรียบเทียบหลักทฤษฎีการสื่อสารของเบอร์โล	๑๒๖

บทที่ ๕ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผล	๑๓๑
๕.๒ อภิปรายผล	๑๓๔
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๓๖

บรรณานุกรม

๑๓๗

ภาคผนวก

๑๔๑

ประวัติและผลงานของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)

ประวัติผู้วิจัย

๑๔๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คำอธิบายการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อในคัมภีร์พระไตรปิฎก

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามลำดับ ดังนี้

วิ.มหา.	(ไทย) วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย) สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(ไทย) สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต (ภาษาไทย)
ช.ธ.	(ไทย) สุตตันตปิฎก ชุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
ช.ชา.	(ไทย) สุตตันตปิฎก ชุททกนิกาย ชาดก (ภาษาไทย)
อภิ.ปุ.	(ไทย) อภิธรรมปิฎก ปุคคัลบัญญัติ (ภาษาไทย)

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขย่อในพระไตรปิฎกจะแจ้ง เล่ม ข้อ หน้า ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น อง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗. หมายถึง สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต (ภาษาไทย) เล่ม ๒๓ ข้อ ๓๗ หน้า ๕๗.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาคือหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า พระองค์ผู้ค้นพบความจริงอันประเสริฐ กล่าวคืออริยสัจและทางสายกลาง คือธรรมวินัยซึ่งเป็นคำสั่งและอุบายเป็นเครื่องสอนที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน พระพุทธศาสนานั้นเกิดในดินแดนที่เรียกว่าภารตวรรษหรือประเทศอินเดียกว่า ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว^๑ เมื่อครั้งเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกแสวงหาโมกขธรรมคือความหลุดพ้น ทรงได้ศึกษาหลักปฏิบัติและคำสอนในลัทธิต่างๆที่มีชื่อเสียงในขณะนั้น แต่ก็ไม่ทรงสมดังพระปณิธานที่ตั้งไว้เมื่อแรกเสด็จออกผนวชได้ จึงได้เสด็จออกแสวงหาสถานที่เงียบสงบเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร กระทั่งเสด็จถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม และสถานที่นี้เอง พระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณและปรากฏพระนามในโลกว่าพระพุทธเจ้า ณ ใต้ต้นโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ที่พุทธคยา เมื่อพระชนม์ได้ ๓๕ พรรษา^๒ ทรงพิจารณาถึงหลักธรรมที่ได้ตรัสรู้ว่าเป็นธรรมที่ลึกซึ้งยากแก่สัตว์ผู้มีธุลีในดวงตาน้อยจะรู้แจ้งเห็นจริงได้ ทรงเปรียบเทียบบุคคลเช่นกับดอกบัวที่มีลักษณะแตกต่างกัน ทรงอุปมาเหมือนในกอบอุบล ในกอบปทุมหรือในกอบุณฑริก ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ อยู่เหนือน้ำ ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ขึ้นพ้นน้ำ ไม่ติดน้ำ^๓ ได้ตัดสินใจพระทัยที่จะประกาศหลักธรรมจนเป็นแบบอย่างในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามาถึงปัจจุบัน

^๑ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์(พิมพ์ ธรรมโธ), *สากลศาสนา*, (กรุงเทพฯ : สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑๓.

^๒ ชูศักดิ์ ทัพย์เกษรและคณะ, *พระพุทธเจ้าสอนอะไร*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๙/๑๔.

ประเทศไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชาติมาช้านาน อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาเป็นเสมือนรากเหง้าแห่งความเป็นชาติและเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติไทยทั้งทางสังคมและวัฒนธรรม^๔ การที่พระพุทธรูปศาสดาจารย์เป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยมาแต่อดีตจวบจนปัจจุบันนี้ เพราะพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาช่วยกันทำนุบำรุงและประกาศหลักคำสอนคือธรรมวินัยอันเสมือนเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปที่พระองค์ทรงฝากไว้เมื่อคราวปรินิพพาน โดยเฉพาะพระสงฆ์ซึ่งเป็นบริษัทหนึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการเผยแผ่หลักคำสอน โดยประยุกต์และปรับเปลี่ยนรูปแบบการสื่อสารธรรม ทั้งที่เป็นสื่อภายในและสื่อภายนอกต่าง ๆ ให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

การเผยแผ่พุทธศาสนาปัจจุบันนี้ การสื่อสารมีความก้าวหน้าและสังคมมีความซับซ้อนและมีขนาดใหญ่มากขึ้น สังคมยุคก่อนเก่าถูกเชื่อมโยงด้วยระบบการสื่อสารหลายรูปแบบ การสื่อสารเป็นกระบวนการ (Process) ที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ทั้งในด้านการดำเนินชีวิต สังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา จนอาจกล่าวได้ว่า การสื่อสารเป็นฟันเฟืองของเครื่องจักรกลแห่งสังคมทำให้สังคมดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้ง^๕ ดังนั้นพระสงฆ์ต้องมีวิธีการและเทคนิคการสื่อสารที่เหมาะสม อีกทั้งต้องเป็นกัลยาณมิตร มีความรู้พอเพียง เสียงดังกังวาน ปฏิภาณว่องไว จิตใจสะอาด มารยาทเรียบร้อย^๖ เป็นผู้ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยแล้วนำมาสั่งสอนแก่ประชาชน แม้ผู้ได้สดับฟังทราบเนื้อความและปฏิบัติตามก็ได้บรรลุประโยชน์สุขสมแก่ความปฏิบัติ^๗ โดยยึดถือเหล่าพระอรหันตสาวกผู้เผยแผ่หลักคำสอนเป็นแบบอย่างที่ดีดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนั้น เพื่อการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมที่น่าสนใจและประสบผลสำเร็จในปัจจุบัน

^๔ คณิศร จันทบุตร, **สถานะและบทบาทของพระพุทธรูปในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๒๑๗.

^๕ กิติมา สุรสนธิ, **ความรู้ทางการสื่อสาร**, (กรุงเทพฯ : คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

^๖ องค์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, **วิชาการศาสนา**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙๑.

^๗ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมจักร), **สากลศาสนา**, หน้า ๑๖๒.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) เป็นพระมหาเถระนักเผยแผ่ที่มีปฏิปทาจริยาวัตรงดงาม มีความรู้ความสามารถในการสื่อสารพุทธธรรมที่ใช้รูปแบบและเทคนิคร่วมสมัย มีวิธีนำเสนอด้วยเนื้อหาที่เรียบง่าย ทำให้คนฟังเกิดทัศนคติถูกต้อง โดยเฉพาะเทคนิคการเขียนหนังสือมีเนื้อหาที่สื่อให้ผู้ฟังได้เข้าถึงศาสนาได้ง่าย อธิบายศัพท์เป็นข้อๆ ใช้ภาษาที่เหมาะสมแก่ผู้ฟังและผู้อ่าน โดยท่านได้นำธรรมจากพระไตรปิฎกมาอธิบายขยายความ ให้เนื้อหาเหมาะสมกับบุคคลทั่วไป เช่น พุทธธรรม ๕ นาที, คำพ่อ คำแม่, คำวัด, หัวใจอมตะ ภาษารธรรม, ๑ นาทีเพื่อชีวิต, ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิต, ปรกาศความคิด เป็นต้น ซึ่งเป็นคำสอนที่ให้นุชนุษย์ได้เข้าใจถึงชีวิต การใช้ชีวิตอย่างสงบสุขถูกต้องตามทำนองคลองธรรม อีกทั้ง ท่านยังมีลักษณะเด่นอยู่ที่การนำเสนอหลักธรรมได้สอดคล้องกับพุทธวิธีการสื่อสารหรือหลักการสอนของพระพุทธเจ้าที่ใช้หลักการสอนแบบสันตัสสนา สมาทปนา สมุตตเสนา และสัมปหังสนา มีการบรรยายธรรม เทศนาธรรมด้วยรูปแบบและวิธีการต่างๆที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ ปัจจัยที่ทำให้งานการเผยแผ่ของท่านนั้นได้รับผลสำเร็จดังที่ปรากฏอยู่นั้น สาเหตุที่สำคัญก็คือ ความเป็นพหุสูตนั่นเอง กล่าวคือ ความเป็นผู้สนใจใฝ่ศึกษาค้นคว้าตำราด้วยตนเอง ความมีวิริยะอุตสาหะในการคิดค้น จัดบันทึก และรวบรวมจัดทำเป็นแบบอย่างดังที่ปรากฏ ดังหลักคำสอนที่สำคัญในข้อความหนึ่งที่มุ่งสอนให้รู้จักการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่ในครอบครัวหรือสังคมประเทศชาติ ดังในหัวใจอมตะ มีข้อความตอนหนึ่งว่า “...สำหรับผู้ครองเรือนควรปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม กฎหมาย บ้านเมือง จารีตประเพณี วัฒนธรรมของสังคมที่ยึดถือปฏิบัติกันสืบต่อมา ไม่ให้ประมาทเลินเล่อในการประกอบกุศลกรรม สมาคมกับผู้ทรงศีลธรรมและเป็นพหุสูต...”^๕

อนึ่ง แม้ในหลักคำสอนเรื่องความซื่อสัตย์หรือการรักษาคำพูด ท่านยังได้ให้ความสำคัญกับคำพูดเหมือนกับชีวิตของเราเองเลยทีเดียว ดังมีปรากฏในหนังสือเรื่อง “คำพ่อ คำแม่” มีข้อความตอนหนึ่งว่า “...บุคคลควรรักษาวาจายิ่งกว่าชีวิต เมื่อพูดหรือรับปากอะไรกับใครไว้แล้ว ต้องปฏิบัติให้ได้อย่างที่พูดไว้ ถึงแม้ต้องตายก็ต้องยอมเพื่อรักษาคำพูด

^๕ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), หัวใจอมตะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลิ้นช้าง, ๒๕๔๕), หน้า ๗๔.

อย่างที่โบราณเรียกว่า เสียชีพอย่าเสียสัตย์ ดังเช่นพันท้ายนรสิงห์ผู้ซื่อสัตย์...”^๙ อีกอย่างหนึ่ง คำสอนที่เกี่ยวกับความคิดแต่อยากได้อย่างเดียว มีปรากฏในหนังสือ “พุทธธรรม ๕ นาทีก” ดังมีข้อความตอนหนึ่งว่า “...หลวงพ่อนะหลวงพ่อ ผมอุตส่าห์ให้ลูกมาบวชเรียนกับหลวงพ่อ หวังให้หลวงพ่อบรมให้มันเป็นคนดี ให้ทิ้งนิสัยเลวๆ เสียบ้าง หนอยแน่! หลวงพ่อรู้ไหม เวลานี้มันเลวระยำยิ่งกว่าเก่าอีก เหล้าก็เลิกไม่ได้ การพนันก็เลิกไม่ได้ เทียวเตร่ยิ่งมากกว่าก่อนบวชอีก รู้แบบนี้ผมไม่ให้มันบวชหรอก เปลืองเงินเปล่าๆ ...โยม อาตมานะอยากให้ลูกโยมดีเหมือนกัน แต่อาตมาเสียดาย มันอยู่กับอาตมาให้อาตมาอบรมมันเพียงสามเดือนเท่านั้น โยมลองคิดนะ โยมเป็นพ่อมันแท้ๆ อบรมมันมาก่อนจะบวชตั้ง ๒๐ ปีเศษ ยังทำให้มันดีไม่ได้ แล้วอาตมาซึ่งมีโซ่พ่อแม่แท้ๆของมัน มีเวลาอบรมเพียงสามเดือนเท่านั้นจะให้ดีวิเศษไปได้อย่างไร...”^{๑๐}

จะเห็นได้ว่า พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช) เป็นผู้ที่มีมุ่งสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดแก่สังคมส่วนรวมเป็นสำคัญ ดังรูปแบบและวิธีการนำเสนอพุทธธรรมที่นำมาเผยแพร่ นั้น ถือได้ว่าเป็นรูปแบบและหลักคำสอนที่มีคุณค่า มีประโยชน์ต่อครอบครัว สังคมและประเทศชาติอย่างแท้จริง ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแพร่พุทธธรรม ความสอดคล้องกับหลักพุทธวิธี และการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ ตลอดจนปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเผยแพร่พุทธธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีการและปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความสอดคล้องระหว่างการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์กับพุทธวิธีการสื่อสารและการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์

^๙ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), คำพ่อ คำแม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยวเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔.

^{๑๐} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พุทธธรรม ๕ นาทีก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยวเชียงใหม่, ๒๕๔๒), หน้า ๗๒-๗๓.

๑.๓ ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการเผยแพร่ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำหลักแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ มาใช้เป็นกรอบและแนวทางในการศึกษา ดังนี้คือ

๑. แนวคิด การพูดของเรย์ โรเบิร์ตและอริสโตเติล
๒. ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ
๓. แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

เรย์ โรเบิร์ต (Ray Robert) นักคิดทฤษฎีตะวันตก ได้พัฒนาแบบจำลองการสื่อสารที่เน้นองค์ประกอบหลัก ๓ ประการในแบบจำลองของอริสโตเติล คือผู้พูด คำพูด และผู้ฟัง โดยได้ขยายความของอริสโตเติลในแง่คุณลักษณะขององค์ประกอบการพูดออกมาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเรย์ โรเบิร์ต ได้สรุปคุณลักษณะของผู้พูด คำพูดและผู้ฟังที่มีผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการพูดไว้ว่า “ในส่วนของผู้พูดนั้น ความน่าเชื่อถือของผู้พูดจะเกี่ยวข้องกับความรู้ ประสบการณ์ ค่านิยม ความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ รวมทั้งความสามารถในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารของผู้พูด ที่จะทำให้ผู้พูดสามารถพูดได้อย่างชัดเจนลึกซึ้งซึ่งมากน้อยเพียงใด ส่วนสวานั้นจะขึ้นอยู่กับเนื้อหาของสารและการจัดเรียงลำดับสาร ตลอดจนวิธีการส่งข่าวสารของผู้พูด ส่วนผู้ฟังนั้นจะเห็นได้ว่า อารมณ์ความรู้สึกระดับความรู้เกี่ยวกับข่าวสารของผู้ฟัง ประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ของผู้ฟัง ค่านิยมรวมทั้งความสามารถในการฟัง การตีความและความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ของผู้ฟัง ผู้ฟังจะเกิดอารมณ์ความรู้สึกคล้ายตามได้มากแค่ไหน ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบเหล่านี้”^{๑๑}

อริสโตเติล (Aristotle) ได้กล่าวถึงการสื่อสารและการจูงใจเอาไว้ว่า “การจูงใจจะสัมฤทธิ์ผลเมื่อผู้ฟังถูกเร้าให้เกิดความรู้สึกร่วมจากคำพูดของผู้พูด” ซึ่งในการพูดนั้นท่านได้สรุปว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๓ ประการ คือ ผู้พูด (Speaker) คำพูด (Speech) และผู้ฟัง (Audience) การพูดจะประสบผลสำเร็จได้ ก็เมื่อองค์ประกอบแต่ละตัวมีคุณลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการพูดประสบผลสำเร็จ กล่าวคือผู้พูดจะต้องมีบุคลิกลักษณะที่ดี (Good Personalities) ซึ่งในภาษาลาตินเรียกว่า Ethos คำพูด (Speech) จะต้องมี

^{๑๑} กิติมา สุรสุนธิ, ความรู้ทางการสื่อสาร, หน้า ๕๘.

เหตุผลน่าเชื่อถือ (Logic) ในภาษาละตินเรียกว่า Logos และในตัวผู้ฟังนั้นจะคล้อยตาม คำพูดหรือปฏิกิริยาตามคำพูดมากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับอารมณ์ความรู้สึก (Emotion of Feeling) ที่ถูกเร้าจากคำพูดของผู้พูดหรือในภาษาละตินเรียกว่า Pathos”^{๑๒}

อรวรรณ ปิลาณโณวาท ได้สรุปการโน้มน้าวใจว่ามีลักษณะต่อไปนี้ คือ (๑) ผู้โน้มน้าวใจมีความตั้งใจที่จะมีอิทธิพลบางประการเหนือผู้ถูกโน้มน้าวใจ (๒) โดยปกติผู้ถูกโน้มน้าวใจจะมีทางเลือกมากกว่าหนึ่งและผู้โน้มน้าวใจจะพยายามชักจูงผู้ถูกโน้มน้าวใจให้ยอมรับทางเลือกที่ตนเสนอ และ(๓) สิ่งที่ผู้โน้มน้าวใจต้องการคือ การเปลี่ยนแปลงหรือการสร้างหรือการดำรงไว้ซึ่งความคิดเห็น ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อของผู้ถูกโน้มน้าวใจ ซึ่งจะส่งผลต่อปัจจัยอื่นซึ่งได้แก่ อารมณ์ พฤติกรรม เป็นต้น^{๑๓}

ณัฐนันท์ ประกายสันติสุข ศึกษาประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะ หลักสูตรพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข จากการศึกษาพบว่า ผลการสำรวจความคิดเห็นของวิทยากรและผู้เข้าอบรม จำนวน ๒๔๖ คน ภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ สื่อและประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะ หลักสูตรการพัฒนาจิตใจให้เกิดปัญญาและสันติสุข พบว่าผู้ส่งสารคือ คุณแม่ดร.สิริ กรินชัย และคณะวิทยากร สามารถโน้มน้าวใจผู้รับสาร/ผู้เข้าอบรมให้คล้อยตามเนื้อหาสาระธรรม โดยการใช้อย่างถูกต้องเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ จนทำให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการรู้และสำนึก อารมณ์ความรู้สึก และพฤติกรรมของตนให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยรวมของระดับเจตนาในการรักษาศีล ๕ และงดเว้นจากอบายมุขและสิ่งเสพติด เช่น สุรา บุหรี่ ยาบ้า กัญชา โคเคน เล่นการพนัน เทียบกลางคืน พบว่า ก่อนเข้าอบรมค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับงดเว้นได้มากที่สุด เท่ากับ ๔.๖๖ หลังเข้าอบรมค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับเดิมแต่มีค่าเฉลี่ยเพิ่มสูงขึ้น^{๑๔}

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

^{๑๓} อรวรรณ ปิลาณโณวาท, การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

^{๑๔} ณัฐนันท์ ประกายสันติสุข, “ศึกษาประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะ หลักสูตรการพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข”, วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๑.

พระมหาศีลญา ปญญาวิจิตโต (โปรงใจ) ศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กญฺจนิโก, “หลวงตา” – “แพรเยื่อไม้”) จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ท่านได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเทศน์ตามแบบประเพณีโบราณมาเป็นการเทศน์แบบประยุกต์ ทั้งเทศน์มหาชาติและเทศน์ธรรมวัตร แล้วนำเข้าสู่การปาฐกถาบรรยาย อภิปราย ได้ว่าที่ สันทนาธรรมแบบร้อยแก้ว นอกจากนี้ ท่านยังใช้การเผยแผ่ผ่านสื่อสารมวลชนแขนงต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายให้ผู้ฟังเกิดความรู้ความเข้าใจถูกต้อง^{๑๕}

พระราชวรมุนี(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการเผยแผ่ธรรมในพระพุทธศาสนาว่า “...พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่เกิดขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ทุกคนขึ้น โดยมุ่งเน้นถึงกลุ่มคนที่มีความวุ่นวายหรือความทุกข์ทั้งหมด พระพุทธศาสนาจะเน้นที่หลักธรรมคำสอน เพื่อให้คิดถึงสาเหตุให้เกิดทุกข์ ให้หยุดพิจารณาหลักธรรมตามเหตุผลที่เป็นจริง โดยอาศัยหลักของศรัทธาคือความเชื่อแต่มีใช้เชื่ออย่างงมงาย ให้เชื่อด้วยหลักแห่งเหตุผลตามความเป็นจริง เช่นในเรื่องอริยสัจ ๔ ข้อที่ว่าทุกข์ให้รู้ว่าเป็นทุกข์ เมื่อรู้แล้วให้นึกถึงสาเหตุที่ทำให้ทุกข์เกิด ให้พิจารณาถึงความดับทุกข์และวิธีการดับทุกข์ เพราะสิ่งเหล่านี้เมื่อคิดถึงเหตุผลได้แล้วจุดแห่งปัญญาทั้งหลายก็จะเกิดขึ้นตามมา และนี่คือหลักแห่งจิตตามปัญญา อันเป็นปัญญาที่เกิดจากการคิดถึงเหตุผล พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่เป็นจุดแห่งความคิดมากมาย โดยอาศัยหลักศรัทธาเป็นพื้นฐานและมีปัญญาเป็นผลที่เกิดขึ้นตามมาจุดเน้นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ (๑) พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง (๒) พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกอบรมตนเอง การฟังตนเองและการมุ่งอิสรภาพแก่ตนเอง...”^{๑๖}

^{๑๕} พระมหาศีลญา ปญญาวิจิตโต(โปรงใจ), “ศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กญฺจนิโก, “หลวงตา” – “แพรเยื่อไม้)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

^{๑๖} พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, (กรุงเทพมหานคร : คณะธรรมจริยธรรม, ๒๕๒๕), หน้า ๒-๑๓.

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเฉพาะผลงานการเผยแผ่ของพระธรรมกิตติวงศ์ ตั้งแต่ต้น - ปัจจุบัน ซึ่งมีขอบเขตการวิจัย ดังนี้คือ

๑.๔.๑ ศึกษาผลงานปาฐกถา บรรยาย พระธรรมเทศนา

๑.๔.๒ ศึกษาผลงานหนังสือธรรมะ

๑.๔.๓ สัมภาษณ์พระธรรมกถึกและนักวิชาการ จำนวน ๙ ท่าน ซึ่งผู้วิจัยได้ กำหนดขอบเขตเนื้อหา ดังนี้คือ

ก) ปัจจัยด้านการศึกษา

ข) รูปแบบและวิธีการเผยแผ่

ค) ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ

ง) อุดมการณ์และวิสัยทัศน์

๑.๔.๔ เรียบเรียงข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

รูปแบบ หมายถึง รูปแบบที่พระธรรมกิตติวงศ์ใช้ในการเผยแผ่พุทธธรรม เช่น ปาฐกถา บรรยาย พระธรรมเทศนา และหนังสือธรรมะ เป็นต้น

วิธีการ หมายถึง วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ตามรูปแบบต่าง ๆ เช่น การใช้ถ้อยคำ พุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน เป็นต้น

การเผยแผ่ หมายถึง การเผยแผ่ธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลาย หรือให้เป็นที่รู้จักตามแนวทางการเผยแผ่ของพระธรรมกิตติวงศ์

บุคลิกภาพ หมายถึง ลักษณะหรืออุปนิสัยเฉพาะตนของพระธรรมกิตติวงศ์ที่สอดคล้องกับการเผยแผ่พุทธธรรม เช่น ปฏิปทาจริยาวัตร ทักษะการสื่อสาร เป็นต้น

วิสัยทัศน์ หมายถึง แนวคิดที่กว้างไกล หมายถึงแนวคิดที่พึงประสงค์ทางการเผยแผ่ของพระธรรมกิตติวงศ์

ปัจจัย หมายถึง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พุทธธรรม ทั้งโดยตรงและโดยทางอ้อมของพระธรรมกิตติวงศ์ เช่น การศึกษา บุคลิกภาพ รูปแบบและวิธีการ วิสัยทัศน์ เป็นต้น

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ โดยศึกษาข้อมูลในลักษณะ ดังนี้คือ

๑.๖.๑ ศึกษาจากข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary Research) อันได้แก่ หนังสือธรรมะ ปาฐกถา บรรยาย พระธรรมเทศนา

๑.๖.๒ ศึกษาจากข้อมูลสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) โดยสัมภาษณ์พระธรรมกถึกและนักวิชาการ จำนวน ๙ ท่าน ดังนี้คือ

- ๑) พระธรรมกิตติวงศ์
- ๒) พระเทพโสภณ
- ๓) พระภวนาวิริยคุณ
- ๔) พระโสภณธรรมวาที
- ๕) พระราชธรรมวาที
- ๖) พระราชวิจิตรปฏิภาณ
- ๗) พระเมธีวราญาณ
- ๘) ศาสตราจารย์(พิเศษ)จำนงค์ ทองประเสริฐ
- ๙) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ

โดยมีขอบเขตเนื้อหาของการสัมภาษณ์ ดังนี้คือ

- ก) ปัจจัยด้านการศึกษา
- ข) รูปแบบและวิธีการเผยแพร่
- ค) ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ
- ง) อุดมการณ์และวิสัยทัศน์

๑.๖.๓ สรุปผลการวิจัย และนำเสนอผลการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ได้ทราบถึงรูปแบบ วิธีการและปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์

๑.๗.๒ ได้ทราบถึงความสอดคล้องระหว่างการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์กับพุทธวิธีการสื่อสารและการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ความนำ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์มาตั้งแต่พุทธกาล พระสงฆ์ผู้เป็นศาสนทายาทโดยสืบเชื้อสายมาจากพระพุทธเจ้า กล่าวคือ เป็นผู้ปฏิบัติตามและดำรงไว้ซึ่งหลักคำสอน ตลอดถึงไปเผยแผ่ให้ประชาชนได้รับประโยชน์สุขครบวงจรทั้งตนเอง สังคม และประเทศชาติ นั่นคือการศึกษาและปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้นๆ อย่างเคร่งครัด งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาถือเป็นภาระสำคัญยิ่งของคณะสงฆ์ ซึ่งปัจจุบันได้ขยายกว้างขวางทั้งในและต่างประเทศ พุทธศาสนามีความเจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ เพราะพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่นั้นอย่างต่อเนื่องเต็มที่เต็มกำลังความสามารถ

ปัจจัยที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากเทคนิคและวิธีการเผยแผ่แล้ว สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น ลมฟ้าอากาศ วิถีดำเนินชีวิตของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น อุตสาหกรรม การศึกษา ความเชื่อ ทศนคติ จารีต วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเผยแผ่งานทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ผู้เผยแผ่นอกจากปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามธรรมวินัยแล้ว จำเป็นที่จะต้องมีความชำนาญและความสามารถในหลายๆด้านประกอบกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณสมบัติของพระสงฆ์หรือตัวผู้สื่อเอง ซึ่งนับเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ผู้ฟังที่ได้พบและได้เห็น

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการสื่อสารตามหลักพุทธวิธีเกี่ยวกับรูปแบบวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ในส่วนที่เป็นหลักพุทธวิธี คุณสมบัติที่ดีของนักเผยแผ่ ตลอดจนวิธีการเผยแผ่ เปรียบเทียบหลักนิเทศศาสตร์ พร้อมทั้งวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมาประกอบในการอ้างอิง ดังต่อไปนี้

๒.๑ หลักพุทธวิธีในการสอน

- ๒.๑.๑ คุณสมบัติของผู้สอน
- ๒.๑.๒ หลักการสอนทั่วไป
- ๒.๑.๓ ลีลาการสอน
- ๒.๑.๔ วิธีการสอน
- ๒.๑.๕ กัลยวิธีและอุบายประกอบการสอน

๒.๒ หลักนิเทศศาสตร์

- ๒.๒.๑ ทฤษฎีการสื่อสารของเบอร์โล (Berlo)
- ๒.๒.๒ ทฤษฎีการสื่อสารของอริสโตเติล (Aristotle)
- ๒.๒.๓ แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๒.๔ แนวคิดและเทคนิคการเผยแพร่ธรรม

๒.๑ หลักพุทธวิธีในการสอน

วิธีการเผยแพร่พุทธธรรมในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแพร่แบบประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ทางสังคม จารีต ประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันมากมาย ไม่ว่าจะทรงใช้วิธีไหนก็ตาม เช่น ทรงใช้อุบายในการเลือกบุคคล รोजัหวะหรือโอกาส เป็นต้น ก็มักจะประสบผลสำเร็จเสมอ นั้นเพราะความสำเร็จเช่นว่านี้ ไม่ใช่เป็นเหตุผลเฉพาะบุคคลมัยเท่านั้น แต่ยังอาศัยบารมีธรรมที่ทรงสร้างมาเพื่อทำหน้าที่ของพระศาสดา โดยเฉพาะตามที่ท่านแสดงไว้ในที่ต่างๆ ความว่า “พระผู้เป็นที่พึ่งของโลก ทรงบำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย พระองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เอกบุคคล เมื่อบังเกิดขึ้นในโลก ย่อมบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ต่อชาวโลก เอกบุคคลนั้นคือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า”^๑ ดังนั้น พระสงฆ์นักเผยแผ่ในปัจจุบันต้องมีคุณสมบัติที่ดีตามหลักคำสอนของพระพุทธองค์ ดังนี้คือ

^๑ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ รัฐญาณโณ), *พุทธวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕.

๒.๑.๑ คุณสมบัติของผู้สอน

ในเรื่องหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่า สำหรับนักเผยแผ่กับผู้ฟังนั้น มีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นกัลยาณมิตร ผู้มีความเมตตากรุณาเอื้ออาทรกันในด้านของการอบรมสั่งสอนและให้คำแนะนำต่างๆ และผู้สอนนั้นได้มีท่านผู้รู้ให้ความหมายไว้ในที่หลายแห่งดังมีปรากฏ ดังนี้

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร หรือองค์คุณของความเป็นกัลยาณมิตร ๗ ประการ ไว้ว่า

๑. เป็นที่รักเป็นที่พอใจ
๒. เป็นที่เคารพ
๓. เป็นที่ยกย่อง
๔. เป็นนักพูด
๕. เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ
๖. เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้
๗. ไม่ชักนำไปในอฐานะ^๒

พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้อธิบายความเป็นกัลยาณมิตรไว้ในหนังสือ พุทธวิธีในการสอน มีเนื้อความว่า

๑. บีโย นำรัก คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนให้ผู้ฟังอยากสนใจ อยากซักถาม
๒. ครุ นำเคารพ คือ มีความประพฤติเหมาะสมแก่ฐานะ ชวนให้เกิดความอบอุ่นใจ เป็นที่ฟังได้อย่างปลอดภัย
๓. ภาวนีโย นำเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริงและเป็นผู้ฝึกฝน ปรับปรุงตนเองอยู่เสมอๆ เป็นที่ยกย่อง นำเอาเยี่ยงอย่าง ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาได้
๔. วัตตา รู้จักกล่าวว คือ รู้จักพูดชี้แจงเผยแผ่ให้ได้ผล โดยอาจเลือกใช้วิธีการเผยแผ่ในรูปแบบต่างๆ เพื่ออธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจได้
๕. วจนักขโม อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมทั้งจะรับฟังคำโต้ถาม คำซักถาม คำล้วงเกิน คำตักเตือน คำวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ อดทนได้ไม่เบื่อง่าย ไม่เสียอารมณ์ แม้บางครั้งอาจถูกต่อต้านจากลัทธิภายนอกมาขัดขวางต่องานเผยแผ่ธรรม

^๒ อ. สตุตท. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

๖. คัมภีร์รัจจุจ กถิง กัตตา สามารถอธิบายหลักธรรมที่ลึกซึ้งให้ผู้ฟังเข้าใจได้ นักเผยแผ่ที่ดีต้องมีความรู้ในศาสตร์หลาย ๆ อย่าง และต้องฉลาดในการเลือกใช้วิธีเผยแผ่แบบต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับผู้ฟังเพื่อให้เกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตามได้

๗. โน จัญฐานะ นโยชเย ไม่ชักนำผู้ฟังให้เดินผิดทางไปจากพุทธดำรัส แต่ต้องรู้จักชักจูง แนะนำในทางที่ถูกที่ควร^๓

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้อธิบายความหมายของคุณสมบัติของกัลยาณมิตรไว้ว่า “...ครูที่มีความกรุณาต่อศิษย์จะเป็นครูที่มีองค์คุณของกัลยาณมิตร ๗ ประการ ตามที่พระบรมศาสดาตรัสไว้ คือ

๑. นำรัก นำวางใจได้อย่างสนิทสนม อยากเข้าไปหาเพื่อปรึกษาหารือสอบถามเรื่องวิชาการและอื่น ๆ

๒. นำเคารพ เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจที่ได้เข้าไปหาเป็นที่พึ่งพาได้อย่างปลอดภัย

๓. นายกย่อง เป็นผู้ทรงภูมิปัญญา มีความสามารถในการวิชาการนั้น ๆ และในเรื่องอื่น ๆ อย่างน่าทึ่ง เป็นความภาคภูมิใจของศิษย์ที่มีความรู้สึกว่ามีอาจารย์เก่ง

๔. รู้จักพูด คอยให้คำแนะนำ ว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี รู้ว่าขณะใดควรพูดอย่างไร ให้คำแนะนำประเภทไหน อันนี้รวมถึงความสามารถที่จะสอนที่จะถ่ายทอดอย่างมีประสิทธิภาพด้วย

๕. อุดหนุนต่อถ้อยคำ พร้อมทั้งจะรับฟังคำซักถามต่าง ๆ ของศิษย์เสมอ ไม่เบียดหน้าย มีวิญญานของความเป็นครู รักการสอนถ่ายทอดวิชาความรู้อย่างแท้จริง

๖. แกล้งเรื่องลึกซึ้งได้ มีความสามารถในการอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้ง เรื่องยาก ๆ อธิบายให้เป็นที่เข้าใจง่ายได้ และเรื่องง่าย ๆ บางครั้งก็สามารถอธิบายได้อย่างลึกซึ้งละเอียดพิสดาร

๗. ไม่ชักนำในทางเสียหาย เป็นครูที่ดีจะต้องไม่ชักจูงให้ศิษย์ไปในทางเสียหาย อันนี้รวมถึงตัวครูเองต้องมีความประพฤติดีเป็นแบบอย่างที่ดีงามของศิษย์ด้วย...”^๔

^๓ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพฯ : โอเอ็นจีการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖.

^๔ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพฯ : เพชรรุ่งการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔-๒๕.

นอกจากนี้ แสง จันทร์งาม ได้ศึกษาถึงคุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่เรียกว่า
คุณสมบัติของผู้สอนสรุปได้ว่า “...ผู้สอนที่ดีควรมีลักษณะพึงประสงค์ ดังนี้คือ

๑. มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิตใจ
๒. ไม่ถือตัว หยิ่งยโส
๓. มีความอดทน ใจเย็น
๔. มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า
๕. มีความรอบคอบ
๖. มีความประพฤติน่าเคารพบูชา
๗. รู้จักภูมิสถิติปัญญาของผู้ฟัง...”^๕

๒.๑.๒ หลักการสอนทั่วไป

เมื่อพูดถึงหลักการสอน มักจะหมายถึงหลักการใหญ่ๆ ไม่ว่าจะสอนเรื่องอะไรก็
มีหลักในการสอนอยู่ ๓ หลัก คือ

ก) หลักเกี่ยวกับเนื้อหาที่สอน

เนื้อหาที่จะสอนนั้นมีหลักสำคัญอยู่ ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจ
ยาก หรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ดังตัวอย่างคืออริยสัจ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์
ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบอยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่
ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้ง และทางแก้ไขต่อไป
๒. สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็น
สายลงไป อย่างที่เรียกว่า สอนเป็นอนุพัฟฟิกา ตัวอย่างก็คือ อนุพัฟฟิกา ไตรสิกขา
พุทธโฆวาท ๓ เป็นต้น

^๕ แสง จันทร์งาม, *วิธีสอนของพระพุทธเจ้า*, (กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๔-๓๐.

๓. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง เช่น ทรงสอนพระนันทะที่คิดถึงคู่รักคนงาม ด้วยการทรงพาไปชมนางฟ้า นางอัปสรเทพธิดา ให้เห็นกับตา เป็นต้น

๔. สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง อยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่วอกวน ไม่ใช่แวว ไม่ออกนอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหาเลย

๕. สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทาน

๖. สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก เหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้า เมื่อประทับอยู่ในป่าประดู่ลายใกล้เมืองโกสัมพี ได้ทรงหยิบใบไม้ประดู่ลายเล็กน้อยใส่กำพระหัตถ์ แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบประดู่ลายในพระหัตถ์กับในป่า ไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ในป่ามากกว่า จึงตรัสว่า สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้แต่มิได้ทรงสอนเหมือนใบประดู่ลายในป่า ส่วนที่ทรงสั่งสอนน้อยเหมือนใบประดู่ลายในพระหัตถ์ และตรัสแสดงเหตุผลในการที่มีได้ทรงสอนทั้งหมดเท่าที่ตรัสรู้ไว้ เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เป็นประโยชน์ มีใช่หลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ไม่ช่วยให้เกิดความรู้ถูกต้องนำไปสู่จุดหมายคือพระนิพพานได้

๗. สอนในสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเอง อย่างพระพจน์ที่ว่า พระองค์ทรงมีพระเมตตาหวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย จึงตรัสพระวาจาตามหลัก ๖ ประการ ดังนี้คือ

๗.๑ คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รัก, ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

๗.๒ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รัก, ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

๗.๓ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รัก, ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น - เลือกกาลตรัส

๗.๔ คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รัก, เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

๗.๕ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รัก, เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

๗.๖ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, เป็นที่รัก, เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น
เลือกกาลตรัส

ลักษณะของพระพุทธรูปเจ้าในเรื่องนี้ คือทรงเป็นกาลเวลาที่ สัจวาที ญัตวาที
อัตถวาที ธรรมวาที วินัยวาที

ข) หลักเกี่ยวกับตัวผู้เรียน

ผู้เรียนหรือผู้ฟังนั้น มีความสำคัญไม่แตกต่างกันไปกับเนื้อหาที่จะเรียน กล่าวคือ
ผู้สอนต้องรู้จักแยกแยะผู้เรียนให้ออกว่า ในแต่ละคนนั้นมีลักษณะแตกต่างกันอย่างไรบ้าง
ในด้านใดบ้าง ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลในการเตรียมตัวของผู้สอนนั่นเอง ดังนั้นผู้สอนควร
คำนึงถึงลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. รู้ คำนึงถึง และสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล ดังเช่น
ทรงคำนึงถึงจริต ๖ อันได้แก่ ราคจริต โทสจริต โมหจริต ศรัทธาจริต พุทธิจริต และ
วิตกจริต และรู้ระดับความสามารถของบุคคล อย่างที่พระพุทธรูปเจ้าทรงพิจารณาว่า

สัตว์ทั้งหลายผู้มีฐลีในตาน้อย มีฐลีในตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มี
อาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษว่า
น่ากลัวก็มี บางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี มีอุปมาเหมือนในกอดอุบล ใน
กอบปทุม หรือในกอบอุณทรก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ...
เจริญในน้ำอยู่เสมอน้ำ...เจริญในน้ำ ขึ้นพ้นน้ำ ไม่แต่น้ำ^๖

พระพุทธรูปองค์ได้ตรัสถึงบุคคลที่มีลักษณะต่างกันไปแล้วเปรียบเทียบกับดอกบัว
๔ ประเภท ใว์น่าสนใจยิ่ง ดังที่พระองค์ตรัสไว้ มีดังนี้

๑. อุกมภูติญญ (ผู้เข้าใจได้ฉับพลัน) หมายถึง ผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน แต่พอยก
หัวข้อขึ้นแสดงเท่านั้น เทียบกับบัวพ้นน้ำ แต่พอรับสัมผัสสรัศมีตะวันก็จะบาน ณ วันนั้น

^๖วิ.ม. (ไทย) ๔/๙/๑๔.

๒. วิปจิตัญญ (ผู้เข้าใจต่อเมื่อขยายความ) หมายถึง บุคคลผู้สามารถรู้เข้าใจได้ต่อเมื่ออธิบายความพิสดารออกไป เทียบกับบัวปริ่มน้ำ จักบานต่อวันรุ่งขึ้น

๓. เนยยะ (ผู้ที่พอจะแนะนำได้) หมายถึง บุคคลผู้พอจะหาทางค่อยชี้แจงแนะนำใช้วิธีการชักเยื้องให้เข้าใจได้ต่อไป เทียบกับบัวงามใต้พื้นน้ำ จักบานในวันต่อ ๆ ไป

๔. ปทปรมะ (ผู้ที่สอนให้รู้ได้เพียงตัวบทคือพยัญชนะ) หมายถึง บุคคลผู้อับปัญญา มีดวงตามืดมิด ยังไม่อาจบรรลุคุณวิเศษในชาตินี้ได้ เทียบกับบัวจมใต้น้ำ น่าจักเป็นภิกษาแห่งปลาและเต่า^๗

ในพระสูตรต้นตปิฎก บุคคลบัญญัติ ได้กล่าวถึงบุคคล ๔ จำพวกไว้ว่า

บุคคลผู้เป็นอุคฆฏิตัญญ เป็นไหน

บุคคลใดบรรลุธรรมพร้อมกับเวลาที่ท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง บุคคลนี้เรียกว่าผู้เป็นอุคฆฏิตัญญ

บุคคลผู้เป็นวิปจิตัญญ เป็นไหน

บุคคลใดเมื่อเขาอธิบายเนื้อความแห่งภาษิตโดยย่อให้พิสดาร จึงบรรลุธรรม บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นวิปจิตัญญ

บุคคลผู้เป็นเนยยะ เป็นไหน

บุคคลใดบรรลุธรรมโดยลำดับอย่างนี้ คือ โดยการแสดง การถาม การมนสิการ โดยแยกกาย การเสพ การคบ การเข้าไปนั่งใกล้ภักษณมิตร บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นเนยยะ

บุคคลผู้เป็นปทปรมะ เป็นไหน

บุคคลใดฟังก็มาก กล่าวก็มาก ทรงจำก็มาก บอกสอนก็มาก แต่ไม่บรรลุธรรมในชาตินั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นปทปรมะ^๘

๒. ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกัน แต่ต่างบุคคลกัน ก็อาจจะใช้ต่างวิธีกัน

๓. นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ความแก่รอบแห่งอินทรีย์หรือญาณที่เรียกว่า ปริปากะ

^๗ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

^๘ อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๔๔-๑๕๑/๑๘๖-๑๘๗.

๔. สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ชัดเจน แม่นยำและได้ผลจริง เช่น ทรงสอนพระจุฬารัตนผู้โง่เขลา ด้วยการให้นำผ้าขาวไป ถูบลำ เป็นต้น

๕. การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็น ได้ตอบเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการ แห่งปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็ จะรู้สึกว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง และมีความชัดเจนมั่นใจ

๖. สอนโดยคำนึงถึงความสนใจเป็นรายบุคคลโดยผู้เรียนแต่ละคนนั้นจะมีความ สนใจในแต่ละอย่างที่ไม่เหมือนกัน ผู้สอนต้องพึงสังเกตและปรับวิธีการสอนให้เหมาะสมกับ บุคลิกลักษณะของแต่ละบุคคลด้วย

ค) หลักเกี่ยวกับตัวการสอน

ตัวการสอน หมายถึง วิธีการหรือกลอุบายประกอบการสอน ผู้สอนต้องรู้จัก และปรับใช้ให้ถูกต้องเหมาะสมกับกาลเทศะ เช่น

๑. สร้างจุดสนใจในการสอนให้ผู้เรียนรู้สึกว่ามีที่น่าสนใจ อย่างน้อยการเริ่มต้น ดึงดูดความสนใจของผู้เรียนตั้งแต่เริ่มต้น ก็เป็นความสำเร็จอีกระดับหนึ่งได้

๒. สร้างบรรยากาศในการเรียนให้ปลอดโปร่ง แจ่มใส เพลิดเพลิน ไม่ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดในการเรียน ให้เกียรติผู้เรียน

๓. สอนมุ่งเนื้อหาโดยมุ่งให้เกิดความเข้าใจในเรื่องที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบ ตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตนข่มผู้อื่น

๔. สอนโดยเคารพ คือตั้งใจสอน ทำจริงด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งมีคุณค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียนและงานสั่งสอนนั้นไม่ใช่สักว่าทำ หรือเห็นผู้เรียนนั้นโง่เขลา หรือเห็นเป็นคนชั้นต่ำ

๕. ใช้วาจาที่สุภาพ นุ่มนวล ไพเราะน่าฟัง สละสลวย เข้าใจง่าย ไม่หยาบคาย ไม่หยาบกระด้าง จนผู้ฟังไม่สนใจที่จะเรียนรู้

๒.๑.๓ ลีลาการสอน

การสอนของพระพุทธเจ้าในแต่ละครั้ง จะมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่า เป็นลีลา การสอน ๔ รูปแบบ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. สันทัสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา
๒. สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามยอมรับนำไปปฏิบัติได้
๓. สมุตเตชนา เร้าใจให้แกล้วกล้า บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก
๔. สัมปหังสนา ชโลมใจให้ชุ่มชื่น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ^๙

๒.๑.๔ วิธีการสอน

ในที่นี้จะกล่าวถึงพุทธวิธีในการสอนหรือวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่น่าสังเกตหรือพบอยู่บ่อย ๆ ซึ่งได้แก่วิธีต่อไปนี้

๑. แบบสัจจฉาหรือสนทนา เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจในหลักธรรม ในการสนทนา พระพุทธเจ้ามักเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรม และเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด แม้ในหมู่พระสาวกพระองค์ก็ใช้วิธีไม่น้อย เช่น ในปฐมมัจฉาโรหณีสูตร การสนทนายะหว่างพระพุทธเจ้ากับพราหมณ์ชานูสโสณิ ถึงเรื่องวิธีการอาบน้ำ ลอยบาป ครั้นจบการสนทนาแล้ว ชานูสโสณิพราหมณ์ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกเข้าถึงพระรัตนตรัย

๒. แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ทรงใช้ในการแสดงธรรมหรือที่ประชุมใหญ่ ซึ่งมีประชาชนหรือพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก และส่วนมากมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจกับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมและหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ ได้ ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้ที่พบในคัมภีร์บอกว่า ทุกคนที่ฟังพระองค์แสดงธรรมอยู่ในที่ประชุมนั้น แต่ละคนรู้สึกว่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตัวเองโดยเฉพาะ ซึ่งนับว่าเป็นความสามารถอัศจรรย์อีกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า^{๑๐}

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, หน้า ๔๕.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

๓. แบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานี้ นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่าง ๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนาหรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จนหรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธรองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม

ในหลักการถามและตอบปัญหานี้ พระพุทธเจ้าจะทรงให้หลักในการพิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและวิธีการที่จะตอบปัญหาไว้ ๔ ประการ คือ

- ๑) เอกังสพยากรณียปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว)
- ๒) วิภังชพยากรณียปัญหา (ปัญหาที่ควรแยกตอบ)
- ๓) ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม)
- ๔) รุปนียปัญหา (ปัญหาที่ควรงดตอบ)^{๑๑}

๔. แบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือโพนทะนาตีเตียนกันอยู่ มีผู้นำความมากกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด เมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัตย์จริงแล้ว ก็จะทรงดำหนิชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณนาผลร้ายของความประพฤติไม่ดี และคุณประโยชน์ของความประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกับเรื่องนั้น จากนั้นจะตรัสให้สงฆ์ทราบว่าจะทรงบัญญัติสิกขาบท โดยทรงแถลงวัตถุประสงค์ในการบัญญัติให้ทราบ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนั้น ๆ ไว้ โดยความเห็นชอบพร้อมกันของสงฆ์

ในการสอนแบบนี้ ฟังสังเกตว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท โดยความเห็นชอบของสงฆ์ ซึ่งบาลีใช้คำว่า “สงฆสมุจฺจตาย” แปลว่า “เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์” หมายความว่า ทรงบัญญัติโดยชี้แจงให้เห็นแล้วว่า ถ้าไม่รับจะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อรับจะมีผลดีอย่างไร จนสงฆ์รับคำของพระองค์ว่า “ดีแล้ว” ไม่ทรงบังคับเอาโดยพลการ^{๑๒}

^{๑๑} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๒/๗๐.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, หน้า ๕๐.

๒.๑.๕ กลวิธีและอุบายประกอบการสอน

ในกลวิธีและอุบายประกอบการสอนนั้น ในหลักพุทธวิธีการสอน พระพุทธเจ้า จะทรงใช้กลวิธีและอุบายในการสอน ดังต่อไปนี้

๑. การยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำได้ แม่นยำเห็นจริงและเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น เช่นเมื่อจะ อธิบายให้เห็นว่าบุคคลควรพูดแต่คำที่น่าพอใจ ไม่ควรพูดคำไม่น่าพอใจ แม้แต่สัตว์อื่นเขาก็ ชอบคำพูดที่น่าพอใจเช่นกัน ก็เล่านิทานชาดกเรื่อง โคฉันทวิศาล^{๑๓} เป็นต้น พระพุทธเจ้า ทรงใช้อุทาหรณ์และนิทานประกอบการสอนมากมายเพียงใด จะเห็นได้จากการที่ในคัมภีร์ ต่าง ๆ มีอุทาหรณ์และนิทานปรากฏอยู่ทั่วไป เฉพาะคัมภีร์ชาดกอย่างเดียวก็มีนิทานชาดก ถึง ๕๔๗ เรื่อง

๒. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้ความหนักแน่นเข้าใจ เช่น

กลืนดอกไม้ลอบไปทวนลมไม่ได้ กลิ่นจันทน์ กลิ่นกฤษณาหรือกลิ่นกระลำพักก็ลอบไปทวนลมไม่ได้ ส่วนกลิ่นของสัตบุรุษ ลอบไปทวนลมได้ กลิ่นศีลยอดเยี่ยมกว่ากลิ่นหอมเหล่านี้ คือ กลิ่นจันทน์ กลิ่นกฤษณา กลิ่นดอกกุบล และกลิ่นดอกมะลิ^{๑๔}

ตัณหาย่อมเจริญ แก่มนุษย์ผู้ประพฤติประมาท เหมือนเถาย่านทรายเจริญในป่า เขาย่อมเร่ร่อนไปมา เหมือนวานรที่ต้องการผลไม้ เทียวเร่ร่อนไปมาในป่า ฉะนั้น^{๑๕}

^{๑๓} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๘/๑๒.

^{๑๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕๔-๕๕/๔๓-๔๔.

^{๑๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓๔/๑๓๗.

๓. ใช้อุปกรณ์การสอน ในสมัยพุทธกาลย่อมไม่มีอุปกรณ์การสอนชนิดต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นไว้เพื่อการสอนโดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะยังไม่มีการจัดการศึกษาเป็นระบบขึ้นมาอย่างกว้างขวาง หากจะใช้อุปกรณ์บ้าง ก็คงต้องอาศัยวัตถุสิ่งของที่มีในธรรมชาติ หรือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่

อย่างไรก็ดี มีตัวอย่างที่ทรงใช้อุปกรณ์การสอนเหมือนกัน โดยทรงใช้เครื่องใช้ที่มีอยู่ ในกรณีสอนผู้เรียนที่มีอายุน้อย ๆ ซึ่งเข้าใจจากวัตถุได้ง่ายกว่านามธรรม บางทีก็ทรงใช้วิธีทายปัญหาซึ่งช่วยให้เกิดความรู้สึกรสนุกสำหรับเด็ก ดังปรากฏในสามเณรปัญหา ความว่า “อะไรชื่อว่า หนึ่ง...อะไรชื่อว่า สอง...อะไรชื่อว่า สาม...อะไรชื่อว่า สี่”^{๑๖}

๔. ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือการทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในรูปทรงเป็นผู้นำที่ดี การสอนโดยทำเป็นตัวอย่าง ก็คือ พระจริยวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่โดยปกติ แต่ที่ทรงปฏิบัติเป็นเรื่องราวเฉพาะก็มี ดังเช่น “คราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอานนท์ตามเสด็จ ขณะเสด็จไปตามเสนาสนะที่อยู่ของพระสงฆ์ ได้ทอดพระเนตรเห็นพระภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคท้องร่วง นอนจมกองมูล และคูของตน ไม่มีผู้พยาบาลดูแล จึงเสด็จเข้าไปหา จัดการทำความสะอาด ให้นอนโดยเรียบร้อย เสร็จแล้วจึงทรงประชุมสงฆ์ ทรงสอบถามเรื่องนั้น และตรัสต่อนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเรา ก็จงพยาบาลภิกษุผู้เกิด”^{๑๗}

๕. การเล่นเกม เล่นคำและใช้คำในความหมายใหม่ การเล่นเกมและเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ ข้อนี้ก็เป็นการเล่นให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่มีรอบไปทุกด้าน เมื่อผู้ใดทูลถามมาเป็นคำร้อยกรอง พระองค์ก็ทรงตอบเป็นคำร้อยกรองไปทันที ทำนองกลอนสด บางทีเขาทูลถามหรือกล่าวข้อความ โดยใช้คำที่มีความหมายไปในทางไม่ดีงาม พระองค์ก็ตรัสตอบไปด้วยคำพูด

^{๑๖} ชุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๔/๕.

^{๑๗} วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๒๔/๒๔๐.

เดียวกันนั่นเอง แต่เป็นคำพูดในความหมายที่ต่างออกไปเป็นฝ่ายดีงาม คำสนทนาได้ตอบแบบนี้ มีรสอยู่แต่ในภาษาเดิม แปลออกสู่ภาษาอื่นย่อมเสียรสเสียความหมาย บางครั้งผู้มาเฝ้าบริภาษพระองค์ ด้วยคำพูดต่าง ๆ ที่รุนแรงยิ่ง พระองค์ยอมรับคำบริภาษเหล่านั้นทั้งหมด แล้วทรงแปลความหมายอธิบายเสียใหม่ให้เป็นเรื่องดีงาม เช่น กรณีของเวรัญชพรหมณ์และสีหเสนาบดีผู้รับแผนมาจากนิครนถ์นาฏบุตร

๖. อุบายเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เริ่มแรกประดิษฐานพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพระพุทธโบายที่ได้ผลดีอย่างยิ่ง ในการสั่งสอนแสดงธรรมก็เช่นกัน ทรงมักเริ่มต้นด้วยบุคคลที่เป็นพระมหากษัตริย์หรือประมุขของประเทศ อีกทั้งผู้นำของลัทธิต่างๆ ทำให้การประกาศพระศาสนาของพระองค์นั้นได้ประสบผลสำเร็จอย่างยิ่งและรวดเร็ว อีกทั้งเป็นการยืนยันพระปริชาสามารถของพระองค์เป็นอย่างดีด้วย

๗. การรู้จักจังหวะและโอกาส วิธีสอนนี้เช่น ผู้เรียนยังไม่พร้อม ยังไม่เกิดปริปากะแห่งอินทรีย์หรือญาณ ผู้สอนต้องมีความอดทน ไม่ชิงหักหาญหรือดิ่งตันทำ แต่ต้องตื่นตัวอยู่เสมอ เมื่อถึงจังหวะและโอกาส ก็ต้องมีความฉับไวที่จะจับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้ผ่านเลยไป ดังตัวอย่างเช่น ในระยะเริ่มแรกประกาศพระพุทธศาสนา ณ วันมาฆปุรณมี หลังตรัสรู้ ๓ เดือน เมื่อประทับอยู่ ณ เวฬุวัน พระสงฆ์สาวกมาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น และเป็นโอกาสเหมาะ พระองค์ก็ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ เป็นการใช้จังหวะและโอกาสให้เกิดประโยชน์

๘. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มีอัตรา ตัดต้นหามาจะ ทิฐุเสียให้น้อยที่สุด ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญสุด แต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวจะถูกผู้สีกว่าแพ้ บางคราวเมื่อสมควรก็ยอมรับให้ผู้เรียนผู้สีกว่าเขาเก่ง บางคราวสมควรชมก็ชม โอนอ่อนผ่อนตามก็ยอมตาม สมควรขัดก็ขัด สมควรคล้อยก็คล้อย สมควรปลอบก็ปลอบ ดังพระดำรัสว่า “เราฝึกผู้ที่ควรฝึกได้ด้วยวิธีแบบสุภาพบ้าง วิธีแบบรุนแรงบ้าง วิธีทั้งแบบสุภาพและแบบรุนแรงบ้าง”^{๑๔}

^{๑๔} อ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๗๐.

๙. ลงโทษและการให้รางวัล มีคำสรรเสริญพระพุทธคุณที่ยกมาแสดงข้างต้นว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกอบบรมชุมชนได้ดีถึงเพียงนี้โดยไม่ต้องใช้อาชาญา” แสดงว่าการใช้อำนาจลงโทษ ไม่ใช่วิธีการฝึกคนของพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ตาม การลงโทษน่าจะมีอยู่แบบหนึ่ง หมายถึงการลงโทษตนเอง ซึ่งมีทั้งในทางธรรมและวินัย ในทางวินัยถือว่า มีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้ว และบทบัญญัติเหล่านี้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ โดยความเห็นชอบแห่งสงฆ์ ส่วนในทางธรรม ภิกษุที่เหลือของคือว่ายากสอนยากจริง ๆ สอนไม่ได้จริง ๆ ก็จะกลายเป็นเพื่อนพรมจารีและเพื่อนภิกษุถือว่าเป็นผู้ที่ไม่ควรว่ากล่าวสั่งสอน และตักเตือน ไม่มีใครคบค้าสมาคมด้วยไม่ว่าทางธรรมหรือวินัย โดยวิธีนี้ซึ่งถือเป็นบทลงโทษที่รุนแรงที่สุด ส่วนการให้รางวัล ทรงใช้การชมเชยยกย่อง แต่ก็เป็นในรูปแบบการยอมรับคุณความดีของผู้นั้น คือกล่าวชมโดยธรรม ให้เขามั่นใจในการทำความดี

๑๐. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นบางครั้งคราว ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัยปฏิภาณ คือความสามารถในการประยุกต์หลักวิธีการ และกลวิธีต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสม เป็นเรื่องเฉพาะครั้ง เฉพาะคราวไป อย่างไรก็ตาม การได้เห็นตัวอย่างการแก้ปัญหาเช่นนี้ อาจช่วยให้เกิดความเข้าใจในแนวทางที่จะนำไปใช้ปฏิบัติได้บ้าง การประกาศพระศาสนาพระพุทธเจ้าก็ทรงประสบปัญหาเฉพาะหน้าอยู่ตลอดเวลา และทรงแก้สำเร็จไปในรูปต่าง ๆ กัน ดังเช่นที่ปรากฏในธรรมาสนีสูตร อักโกสกสูตร สุนทริกสูตรและกสิสูตร เป็นต้น

นอกจากนี้ บรรจบ บรรณรุจิ ยังได้กล่าวถึงพุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้าไว้หลายประการ ดังต่อไปนี้

๑. วิธีการสอนแบบอธิบายเชิงวิเคราะห์ วิธีนี้ทรงใช้ในการสอนพระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะและพระอัสสชิ โดยทรงชี้ให้เห็นทางปฏิบัติที่ผิดและเสนอแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง รวมทั้งทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงสามัญลักษณะ คือความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และความไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงของขันธ์ ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ กับทรงใช้สอนพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ และพระนาคิยะ พระสารีบุตร พระองค์ทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงว่าเวทนาไม่เที่ยง พระมหาโมคคัลลานะพระองค์ทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงว่าธาตุ ๔ คือ ปฐวี อาโต เตโช วาโย ที่ประชุมกันเข้าเป็นกายเป็นของไม่ใช่ตัวตน

๓. วิธีการสอนแบบอธิบายธรรมขั้นต่ำขึ้นไปถึงธรรมขั้นสูง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระยสละ พระวิมลละ พระสุพาหุ พระปุลณชิ พระควัมปติ และพระมหากัปปิณะ โดยทรงชี้ให้เห็นว่า ทานและศีลมีผลส่งให้ไปเกิดในสวรรค์อันเป็นแดนที่พรั่งพร้อมด้วยเบญจกามคุณ แต่ถึงอย่างไร เบญจกามคุณในสวรรค์นั้น ก็ยังเป็นของต่ำซ้ำให้โทษ เป็นทุกข์ สุดท้ายทรงชี้ให้เห็นว่าการออกบวชเป็นทางที่ดีที่สุด แล้วทรงตอกย้ำเรื่องทุกข์ เหตุเกิดของทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้เข้าถึงความดับทุกข์

๓. วิธีการสอนแบบให้ผู้ฟังตั้งปัญหาทูลถาม วิธีนี้ทรงใช้สอนพระกุมารกัสสปะ พระสภียะ พระอชิตะ พระติสสเมตเตยยะ พระปุลณณะ พระเมตตคุ พระโธตกะ พระอุปสีวะ พระนันทะ พระเหมมกะ พระโตทยยะ พระกัปปะ พระชตุกัณณิ พระภัทราวุธ พระอุทยะ พระเปสาละ พระโมฆราช และพระปิงคิยะ โดยทรงเปิดโอกาสให้พระสาวกดังกกล่าวนี้ทูลถามปัญหาต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความพ้นทุกข์

๔. วิธีการสอนแบบยกเรื่องให้สอดคล้องกับประสบการณ์เดิมของผู้ฟัง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระอุรุเวลกัสสปะ พระนทีกัสสปะ พระคยากัสสปะ โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระสาวกทั้ง ๓ รูปนี้คุ้นเคยกับการบูชาไฟจึงทรงยกเรื่องไฟ คือ ราคะ โทสะ โมหะ มาสอนเพื่อทรงชี้ให้เห็นว่า ไฟดังกกล่าวเผาไหม้สัตว์ให้เร่าร้อนเช่นเดียวกับไฟที่ทานทั้ง ๓ เคยบูชาแล้ว

๕. วิธีการสอนแบบแสดงธรรมตามใจผู้ฟัง วิธีนี้ทรงใช้ในการสอน พระนาลกะ พระปุลณณะ พระอานนท์ พระกัณฑาเรวตะ พระสุภุติ พระปิลินทวัจนะ พระนาลกะประสงค์ จะฟังโมเนยยปฏิบัติ พระองค์ก็ทรงแสดงให้ฟังตามที่ทูลขอ พระปุลณณะประสงค์จะฟังพระดำรัสตรัสเตือนสำหรับอยู่ในสุนาปรันตชนบท พระองค์ก็ทรงแสดงให้ฟัง พระอานนท์ประสงค์จะได้ฟังธรรมะทุกเรื่องที่ตรัสสอน พระองค์ก็ทรงแสดงให้ฟัง พระกัณฑาเรวตะ พระสุภุติและพระปิลินทวัจนะ ๓ รูปนี้ประสงค์จะรับกรรมฐานไปปฏิบัติก็ทรงประทานให้ตามที่ทูลขอ กับทรงใช้สอน พระมหาโกฏฐิกะ พระนันทกะ พระภคฺ พระกิมพิละ พระภัททียะ(กาฬโคธาบุตร) พระมหาอุทายี พระโสภิตะ พระรัฐบาล พระเสละ พระอุปวาณะ พระมหาปัทมก พระพากุลละ พระกุนทธานะ ซึ่งพระสาวกทั้ง ๑๓ รูปนี้แม้จะไม่มีหลักฐานระบุว่าได้ฟังธรรมเรื่องอะไรจากพระพุทธเจ้า แต่ก็มีหลักฐานระบุว่าท่านได้ปฏิบัติกรรมฐานจึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า ท่านจะต้องได้รับกรรมฐานมาจากพระพุทธเจ้าแน่นอน เพราะต่างล้วนได้ฟังธรรมในสำนักพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น และพระพุทธเจ้าจะต้องทรงประทานกรรมฐานให้ตามที่ทูลขอ เหมือนที่ทรงประทานแก่พระกัณฑาเรวตะ พระสุภุติ และพระปิลินทวัจนะ อย่างแน่นอน

๖. วิธีการสอนแบบตำหนิให้ตระหนัก วิธีนี้ทรงใช้สอน พระยโสชชะ พระสคตะ พระอุปเสนะ พระปิลโกลภาทวาชะ โดยทรงตำหนิพระยโสชชะในเรื่องที่พระบริวารของท่านส่งเสียงดัง ทรงตำหนิพระสคตะในเรื่องที่ท่านดื่มเหล้าจนเมาหมดสติ ทรงตำหนิพระอุปเสนะในเรื่องบวชได้เพียง ๑ พรรษาที่เป็นอุปัชฌาย์บวชให้กุลบุตรอื่น และทรงตำหนิพระปิลโกลภาทวาชะในเรื่องไม่รู้ประมาณในอาหาร ซึ่งพระสาวกทั้ง ๔ รูปนี้เมื่อถูกตำหนิก็ตระหนักและบำเพ็ญเพียรจนบรรลุอรหัตตผล

๗. วิธีการสอนแบบให้ความหวัง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระนันทะ พระวังคีสะ โดยทรงให้ความหวังแก่พระนันทะว่าหากบรรลุอรหัตตผลก็จะได้นางฟ้าตามที่ปรารถนา และทรงให้ความหวังแก่พระวังคีสะว่า หากได้เรียนฐ่อากาธ ๓๒ แล้วก็จะรู้ที่เกิดของพระอรหันต์ตามที่ต้องการ ซึ่งเมื่อพระสาวกทั้ง ๒ รูปนี้ได้บรรลุพระอรหัตตผลแล้วก็รู้ทันทีว่า ความหวังที่พระพุทธรเจ้าทรงให้ไว้นั้นคืออุบายสอนธรรมที่ฉลาด

๘. วิธีการสอนแบบให้ลองผิดก่อนแล้วจึงสอนวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องให้ภายหลัง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระโสณโกปิวิสะ และพระเมษิยะ โดยทรงปล่อยให้พระโสณโกปิวิสะบำเพ็ญเพียรอย่างหนักด้วยการเดินจงกรมจนกระทั่งเท้าแตกได้รับทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัสก่อนแล้ว จึงทรงสอนวิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง คือ บำเพ็ญเพียรแต่พอเหมาะไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป และทรงปล่อยให้พระเมษิยะไปอยู่ปฏิบัติธรรมตามลำพังแล้วไม่สามารถข่มจิตได้จึงต้องกลับมาหาพระองค์อีก และทูลขอให้ตรัสบอกวิธีทำจิตให้สงบ ซึ่งเมื่อพระสาวกทั้ง ๒ รูปนี้ปฏิบัติตามที่ตรัสบอกก็ได้บรรลุอรหัตตผล

๙. วิธีการสอนแบบตรัสแนะเสริม วิธีนี้ทรงใช้สอน พระอนุรุทธะ โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระอนุรุทธะกำลังตรึกถึงธรรมะอย่างถูกต้อง แต่ยังไม่แจ่มแจ้งถึงได้ตรัสแนะเสริมให้ติดต่อไปจนเข้าใจแจ่มแจ้ง

๑๐. วิธีการสอนแบบค่อยเป็นค่อยไป วิธีนี้ทรงใช้สอน พระราหุล และพระจูฬปันถก พระองค์ทรงสอนพระราหุล ซึ่งมีอายุ ๑๕ ขวบเพิ่งบวชใหม่ให้สำรวจในการพูดเมื่อท่านมีอายุ ๑๘ ปี พระองค์ก็ทรงสอนให้พิจารณารูปทั้งปวงว่าไม่ใช่ของเรา เพื่อข่มปัญญาของท่านให้แกล้งกล้าในหลักของไตรลักษณ์ และเมื่อท่านอายุ ๒๐ ปี พระองค์ทรงเห็นว่าปัญญาแก่กล้าแล้ว จึงตรัสเตือนให้ท่านเร่งทำที่สุดของทุกขให้ได้ ส่วนพระจูฬปันถก พระองค์ทรงสอนให้ท่านนั่งมองดูดวงอาทิตย์พลางลูบผ้าขาว พร้อมทั้งนี้ก็บริกรรมว่า

“ผ้าเช็ดฝุ่น ผ้าเช็ดฝุ่น” ครั้งผ้าขาวเริ่มสกปรก พระองค์ก็ทรงสอนให้ท่านได้คิดพิจารณา เปรียบเทียบจิตเหมือนผ้าขาวจนได้บรรลุธรรม

๑๑. วิธีการสอนแบบเลือกให้ศึกษา วิธีนี้ทรงใช้ในการสอน พระอุบาลี โดยที่ ทรงพิจารณาเห็นว่า พระอุบาลีนี้หากไปอยู่ปฏิบัติธรรมตามลำพังแล้วก็จะชำนาญเฉพาะ การเจริญวิปัสสนาเท่านั้น แต่จะไม่เชี่ยวชาญในการพิจารณาตัดสินพระวินัยจึงทรงบอกให้ ท่านอยู่ปฏิบัติธรรมในสำนักของพระองค์ ซึ่งท่านก็ทำตามที่ทรงเลือกให้

๑๒. วิธีการสอนแบบย่นคำพูดให้คิด วิธีนี้ทรงใช้ในการสอน พระองค์คูลิมาล โดยเมื่อวันพระองค์คูลิมาลวิ่งไล่หมายจะปลงพระชนม์ของพระองค์พร้อมทั้งร้องตะโกนบอกให้ พระองค์หยุด พระองค์ได้ตรัสย่นว่า พระองค์หยุดแล้วแต่พระองค์คูลิมาล(ขณะนั้นยังเป็น โจร)ต่างหากที่ยังไม่หยุด ซึ่งก็หมายความว่า พระองค์หยุดทำบาปแล้ว แต่พระองค์คูลิมาล ยังไม่หยุด พระองค์คูลิมาลเข้าใจตามที่พระองค์ทรงหมายถึง จึงยอมทิ้งดาบแล้วทูลขอบวช

๑๓. วิธีการสอนแบบร้อให้ผู้ฟังมีความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิต วิธีนี้ทรงใช้ สอน พระพาหิยะ โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระพาหิยะขณะเฝ้าพระองค์อยู่นั้น สภาพ ร่างกายและจิตยังไม่พร้อม เพราะเดินทางมาไกลและเพิ่งมาถึง ร่างกายยังเหนื่อยอ่อนและ จิตก็ไม่สงบ เพราะดีใจเกินไปที่ได้มาพบพระองค์ ดังนั้นเมื่อท่านทูลขอให้แสดงธรรมให้ฟัง จึงทรงยับยั้งไว้ก่อน ต่อเมื่อเห็นว่าท่านหายเหนื่อยและจิตก็สงบแล้วจึงทรงแสดงธรรมให้ฟัง

๑๔. วิธีการสอนแบบปลอบใจ วิธีนี้ทรงใช้สอนพระวักกलि โดยในตอนแรกทรง ชับไล่พระวักกलिเพราะโทษฐานที่ละทิ้งการบำเพ็ญสมณธรรม เทียบติดตามดูพระรูปกายของ พระองค์ เป็นเหตุให้พระวักกलिเสียใจถึงขั้นจะไปกระโดดภูเขามาตัวตาย พระองค์จึงเสด็จไป ปลอบและทรงให้กำลังใจจนพระวักกलिเกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอรหัตตผลในที่สุด

๑๕. วิธีการสอนแบบย่นคำพูดให้แสดงความสามารถแล้วให้โอวาท วิธีนี้ทรงใช้ในการ สอนพระโสณกุฎิกัณณะ โดยทรงให้พระโสณกุฎิกัณณะซึ่งเดินทางมาเฝ้าจากแคว้นอวันตี ได้แสดงความสามารถด้วยการสวดสรภัญญะ ครั้นแล้วได้ตรัสชมและประทานพระโอวาท

๑๖. วิธีการสอนแบบแสดงธรรมโปรดคนทั่วไปแต่มีเป้าหมายอยู่ที่คนคนหนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่ง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระมหากัจจายนะ และพระกาฬุทายี เป็นต้น^{๑๙}

^{๑๙} บรรจบ บรรณรุจิ, เล่มนี้มีปัญหา, (กรุงเทพมหานคร : พระบุญการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๕-๕๔.

๒.๒ หลักนิเทศศาสตร์

การสื่อสารระหว่างมนุษย์ทุกรูปแบบและทุกระบวนการ ย่อมมี “สาร” เป็นองค์ประกอบที่สำคัญเสมอ ไม่ว่าจะองค์ประกอบของการสื่อสารจะมีเพียงแหล่งสาร ช่องทางการสื่อสารและผู้รับสาร หรือมีองค์ประกอบเพิ่มเติมขึ้นมาจากที่กล่าวแล้ว คือผลกระทบและผลกระทบย้อนกลับ การสื่อสารมีความจำเป็นและความสำคัญสำหรับมนุษย์ในสังคม เพราะการสื่อสารของมนุษย์ตั้งอยู่บนหลักความสัมพันธ์ (Relationship)^{๒๐} กล่าวคือต้องมีผู้เกี่ยวข้องอยู่ ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร อีกฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้รับสาร ซึ่งทั้งสองฝ่ายต้องมีความเกี่ยวพัน(สัมพันธ์)กันกระบวนการสื่อสารจึงจะเกิดขึ้นได้ จากหลักดังกล่าว ประกอบกับค่านิยมต่าง ๆ ของการสื่อสาร จึงพอสรุปได้ว่า การสื่อสาร คือกระบวนการของการถ่ายทอดสาร (Message) จากบุคคลฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า ผู้ส่งสาร (Source) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า ผู้รับสาร (Receiver) โดยผ่านสื่อ (Channel) ซึ่งเป็นช่องทางสำหรับส่งสารนั่นเอง

การสื่อสารจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคู่สื่อสาร (ผู้ส่งสารและผู้รับสาร) มีความเหมือนกันหรือร่วมกัน ชแรมม์ (Schramm) กล่าวว่า เมื่อเราทำการสื่อสารก็หมายความว่าเรากำลังพยายามที่จะสร้าง “ความร่วมกัน” (Commonness) กับคนอื่น^{๒๑} เบอร์โล (Berlo) กล่าวว่า ผู้ส่งสารและผู้รับสารจะต้องมีความคล้ายคลึงกัน หากทั้งสองฝ่ายไม่มีความคล้ายคลึงกัน การสื่อสารก็เกิดขึ้นไม่ได้^{๒๒} โรเจอร์ (Rogers) เรียกลักษณะคล้ายคลึงกันของผู้ส่งสารและผู้รับสารว่า Homophiles ลักษณะความคล้ายคลึงกันของผู้ส่งสารและผู้รับสาร ได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม การศึกษา สถานะทางสังคม ทัศนคติ เป็นต้น ชแรมม์ (Schramm) เรียกปัจจัยเหล่านี้ว่า ประสบการณ์ (Experience) ความร่วมกันที่จะทำให้การสื่อสารเกิดขึ้นได้ดังกล่าวก็คือ ความร่วมกันในความหมาย (Common Meaning)^{๒๓}

^{๒๐} Schramm, *Nature of communication Between Humans*, [Urbana, Ill.: University of Illinois Press, 1960], P.13.

^{๒๑} Schramm ed, *The Process and Effects of Mass Communication*, [Urbana, Ill : University of Illinois Press, 1960]. P.3.

^{๒๒} David K. Berlo, *The Process of Communication*, [New York : Holt, Rinehart and Winston, Inc. 1960], P.30.

^{๒๓} Schramm, *The Process and Effects of Mass Communication*. [Urbana, Ill. : University of Illinois Press.1960], P.6.

ความหมายของภาษาอยู่ที่ตัวคน อยู่ที่ตัวผู้พูด อยู่ที่ตัวผู้ใช้ภาษา (Language Users) ความหมายไม่ได้อยู่ที่สาร ความหมายไม่ได้อยู่ในคำ (Words) ความหมายมีลักษณะส่วนตัว ความหมายของชาวอเมริกันจึงแตกต่างไปจากความหมายของชาวรัสเซีย ทั้งนี้ เพราะทั้งสองฝ่ายต่างมีความหมายสำหรับคำว่า “ประชาธิปไตย” ของตนเอง คำว่า “ประชาธิปไตย” ไม่มีความหมายในตัวของมันเอง^{๒๔} สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ ก็เนื่องมาจากประสบการณ์ที่แตกต่างกัน เช่น ประสบการณ์ในการใช้ภาษาและประสบการณ์อื่นๆ ดังตัวอย่างของ “เพลงผู้ใหญ่ดี” ซึ่งทางการ(นายอำเภอ)ประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อขอความร่วมมือในการส่งเสริมให้ชาวบ้านเลี้ยงหมู เมื่อผู้ใหญ่ดีบอกชาวบ้านว่า “ทางการเขาสั่งมาให้ชาวบ้านเลี้ยงเป็ดและสุกร” และผู้ใหญ่ดีตอบคำถามของตาสีว่า “สุกรนั่นไฉนคือหมาน้อยธรรมดา” นั้น ก็เนื่องจากว่าผู้ใหญ่ดีไม่รู้จักคำว่า “สุกร” ผู้ใหญ่ดีไม่มีความหมายสำหรับคำว่า “สุกร” คำว่า “สุกร” เป็นของใหม่สำหรับผู้ใหญ่ดี ผู้ใหญ่ดีจึงตีความหมายของ “สุกร” โดยโยงเข้ากับประสบการณ์เดิมของตน^{๒๕}

การสื่อสารนั้น จัดว่าเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งในชีวิตประจำวันของมนุษย์ นอกเหนือจากปัจจัยที่เป็นความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่ อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค แม้การสื่อสารจะไม่ได้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับความ เป็นความตายของมนุษย์เหมือนปัจจัยข้างต้น แต่การที่จะได้มาซึ่งปัจจัยสี่ย่อมต้องอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญ ดังนั้น มนุษย์จึงใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจการงานใด ๆ ของตน การสื่อสารจึงเป็นพื้นฐานของการติดต่อระหว่างมนุษย์และกระบวนการทางสังคม ยิ่งสังคมมีความสลับซับซ้อนมากเพียงใด การสื่อสารก็ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้นเพียงนั้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และสังคมที่สืบสนองก่อให้เกิดความไม่เข้าใจและความไม่แน่นอนแก่สมาชิกในสังคม ย่อมต้องอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

^{๒๔} David K. Berlo, *The Process of Communication*, [New York : Holt, Rinehart and Winston, Inc.1960],PP.175-176.

^{๒๕} ประมะ สตะเวทิน, *หลักนิเทศศาสตร์*, ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๘๑.

หากพิจารณาหน้าที่ของการสื่อสารดังกล่าวแล้ว พอสรุปได้ว่า การสื่อสารจะมีวัตถุประสงค์หลัก ๆ อยู่ ๓ ประการ เพื่อให้เข้าใจง่าย จะอธิบายตามรูปแบบ KAP Model ดังต่อไปนี้ คือ

K = Knowledge คือสื่อสารเพื่อให้ผู้รับสารเกิดความรู้ในเรื่องที่ต้องการให้รู้

A = Attitude ได้แก่ ให้มีทัศนคติที่ต้องการในเรื่องที่ประชาสัมพันธ์

P = Practice ได้แก่ ให้นำไปปฏิบัติ

สมาน งามสนิท ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ส่งสารไว้ว่า ผู้ส่งสารที่ดีต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ คือสัปปริสธรรม ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. ธัมมัญญูตา เป็นผู้รู้ธรรมะคือหลักการ หลักความจริง เนื้อหาสาระของเรื่องที่จะสื่อสาร รู้แจ้งแทงตลอดในทฤษฎีและปฏิบัติในศาสตร์และศิลป์ของตน

๒. อัตถัญญูตา รู้จักเนื้อหาสาระ ความหมาย ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ของสื่อสารที่แน่นอน ชัดเจน (Goal oriented)

๓. อิตถัญญูตา รู้จักตนเอง รู้ว่าตนคือใคร มีความพร้อมหรือไม่พร้อมอย่างไร การรู้จักตนเองเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เมื่อเรารู้จักตนเองดีแล้ว จะนำไปสู่การยอมรับตน (Self Acceptance) แล้วจะเปิดเผยตน (Self Disclosure) สามารถสื่อสารภายในตนได้ดียิ่ง ผู้ที่สามารถสื่อสารภายในตนได้ดี จะเป็นคนที่สามารถรับรู้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และมีวิจรรณญาณที่สุชุม รอบคอบ มีเหตุผล ทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๔. มัตถัญญูตา รู้จักประมาณ รู้จักความพอดี การสื่อสารบางอย่างหากมากเกินไป ผู้รับสารก็รับไม่ได้ หากน้อยเกินไปก็ไม่เพียงพอ การรู้จักประมาณในการสื่อสาร (Frequency) คือไม่ส่งสารซ้ำซากมากเกินไปหรือน้อยเกินไป จึงเป็นคุณสมบัติประการสำคัญอีกประการหนึ่งของผู้ส่งสาร

๕. กาลัญญูตา รู้จักเวลา ผู้ส่งสารต้องรู้จักเวลาในการสื่อสารว่า เวลาไหนควรเวลาไหนไม่ควร หากผู้ส่งสารไม่รู้จักเวลาในการสื่อสาร แม้ว่าจะเป็นการสื่อสารภายในตน การสื่อสารระหว่างบุคคล หรือการสื่อสารมวลชน ย่อมมีประสิทธิภาพลดลง

๖. ปริสัญญูตา รู้จักชุมชน รู้จักสังคม ในทางนิเทศศาสตร์เรียกว่า กลุ่มผู้รับสารหรือกลุ่มเป้าหมาย ผู้ส่งสารต้องรู้จักกลุ่มเป้าหมาย การสื่อสารจึงจะประสบความสำเร็จยิ่งรู้จักมากเท่าไร การสื่อสารยิ่งมีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น การที่พระพุทธรูปเจ้าทรงเผยแผ่

พุทธธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น เพราะพระองค์ทรงรู้แจ้งแทงตลอดเกี่ยวกับจุดมุ่งหมาย หรือกลุ่มเป้าหมาย จึงทำให้การเผยแผ่พุทธธรรมของพระองค์ประสบความสำเร็จ

๗. ปุคคลปโรปรัญญตา รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคลว่า ผู้รับสารแต่ละคน แต่ละกลุ่มมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง มีจิตอัธยาศัย มีศักยภาพในการรับสารมาก น้อยแค่ไหนเพียงใด การที่ผู้ส่งสารรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลได้นั้น ทำให้สามารถ แยกแยะผู้รับสารได้

ในส่วนของผู้รับสารตามแนวแห่งพุทธะ แบ่งผู้รับสารออกเป็น ๔ กลุ่มเปรียบ เหมือนดอกบัว ๔ เหล่า อันได้แก่

๑. กลุ่มบัวพ้นน้ำ เมื่อได้รับแสงอาทิตย์จะแย้มบานทันที กลุ่มนี้เปรียบเหมือน ผู้มีปัญญาเฉียบแหลม มีการศึกษาดีแล้ว ไม่ต้องการเนื้อหาหรือการอธิบายอะไรมาก เพียงแต่ยกหัวข้อธรรมก็สามารถรู้ได้

๒. กลุ่มบัวใต้น้ำ เพียงรอวันจะโผล่พ้นน้ำขึ้นมารับแสงอาทิตย์แล้วแย้ม บานในวันรุ่งขึ้น เปรียบเหมือนผู้มีปัญญามากอยู่แล้ว ให้ข้อมูลข่าวสารเพียงเล็กน้อยก็ เข้าใจได้ ยังประโยชน์ให้สำเร็จ

๓. กลุ่มบัวที่จมอยู่กลางน้ำ โอกาสที่จะโผล่ขึ้นมาพ้นน้ำเพื่อรับแสงอาทิตย์แล้ว แย้มบาน เปรียบเหมือนกลุ่มคนที่มีปัญญาปานกลาง หากประดับประคองดี ๆ โอกาสจะ ประสบความสำเร็จในชีวิตก็มีมาก การสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้ ต้องละเอียดอ่อน เนื้อหาต้องตรงประเด็น ชัดเจนและถูกต้อง เพราะกลุ่มนี้ไม่เปลี่ยนแปลงอะไรง่าย ๆ

๔. กลุ่มบัวในโคลนตม คือบัวที่ยังเป็นหน่อ ยังไม่โผล่พ้นโคลนตมขึ้นมา โอกาสที่จะเป็นอาหารของปลาและเต่าก็มีอยู่มาก เปรียบเหมือนกลุ่มผู้รับสารที่มีปัญญาที่บ ่ ห่อหุ้มด้วยอวิชชาคือความไม่รู้แจ้ง การสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้ต้องออกแรงมาก

ในส่วนขององค์ประกอบของสารตามแนวทางแห่งพุทธะนั้น มีหลักสำคัญที่ต้อง ศึกษาอยู่ ๕ หลักใหญ่ ๆ ดังนี้

๑. สัจจะ ได้แก่ เรื่องที่เสนอต่อมวลชนนั้น ต้องเป็นเรื่องจริง เสนอหรือส่งสาร ตามความเป็นจริง ไม่บิดเบือน

๒. ตถตา เรื่องแท้ เรื่องที่เสนอหรือส่งสารนั้น ต้องเป็นเรื่องแท้ เสนอตามสภาพที่แท้จริง ไม่คาดเดา ไม่แต่งแต้ม ไม่ใส่สีหรือใส่ไข

๓. กาละ เรื่องที่เสนอนั้น ต้องเหมาะสมกับกาลเวลา

๔. ปิยะ เรื่องที่เสนอนั้น เป็นเรื่องที่คนชอบ หรือเสนอโดยวิธีที่ผู้รับสารชื่นชอบ

๕. อัถณะ เรื่องที่เสนอหรือส่งสารนั้น ต้องเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม^{๒๖}

๒.๒.๑ ทฤษฎีการสื่อสารของเบอร์โล (Berlo)

เบอร์โล (David K. Berlo) อธิบายการสื่อสารของมนุษย์ว่า เป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยปัจจัยหรือองค์ประกอบ (Ingredients) ที่สำคัญ ๖ ประการ ดังนี้

๑. แหล่งสาร (Communication source)

๒. ผู้เข้ารหัสสาร (Encoder)

๓. เนื้อหาข่าวสาร (Message)

๔. ช่องสาร (Channel)

๕. ผู้ถอดรหัสสาร (Decoder)

๖. ผู้รับสาร (Communication receiver)

แบบจำลองทฤษฎีการสื่อสารของเบอร์โล (S.M.C.R.)

ผู้ส่งสาร (Source)	สาร (Message)	ช่องสาร (Channel)	ผู้รับสาร (Receiver)
ทักษะการสื่อสาร	ส่วนประกอบ	การเห็น	ทักษะการสื่อสาร
ทัศนคติ	โครงสร้าง	การได้ยิน	ทัศนคติ
ความรู้	การจัดสรร	การสัมผัส	ความรู้
ระบบสังคม	เนื้อหา	การได้กลิ่น	ระบบสังคม
วัฒนธรรม	รหัส	การลิ้มรส	วัฒนธรรม

^{๒๖} สมาน งามสนิท. องค์ประกอบของการสื่อสารที่พึงประสงค์ตามแนวทางพุทธะ, (กรุงเทพฯ : บัณฑิต

นอกจากนี้ David K. Berlo ยังได้กล่าวไว้ว่า การสื่อสารจะมีประสิทธิผลมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๔ ประการต่อไปนี้ คือ

๑. ผู้ส่งสาร ปัจจัยของผู้ส่งสาร ประกอบด้วย

- ก) ทักษะการสื่อสาร
- ข) ทักษะคติ
- ค) ความรู้
- ง) ระบบสังคม
- จ) วัฒนธรรม

๒. สาร ปัจจัยของผู้ส่งสาร ประกอบด้วย

- ก) รหัส
- ข) เนื้อหา
- ค) การจัดเสนอ

(ทั้ง ๓ อย่างนี้ ประกอบด้วย ส่วนประกอบ, โครงสร้าง)

๓. สื่อ เบอร์โล กล่าวว่า สื่อมีความหมาย ๓ ประการ คือ

- ก) การเข้ารหัสและการถอดรหัส
- ข) สิ่งที่น่าสาร เช่นคลื่นแสง คลื่นเสียง วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์
- ค) พาหนะของสิ่งนำสาร เช่น อากาศ เป็นช่องทางที่จะนำไปสู่

ประสาทความรู้สึก หรือการถอดรหัสของผู้รับสาร ได้แก่ การเห็น ได้ยิน สัมผัส ได้กลิ่น และการลิ้มรส

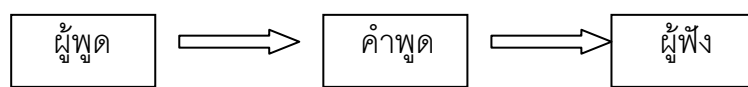
๔. ผู้รับสาร ปัจจัยของผู้รับสาร ประกอบด้วย

- ก) ทักษะการสื่อสาร
- ข) ทักษะคติ
- ค) ความรู้
- ง) ระบบสังคม
- จ) วัฒนธรรม^{๒๗}

^{๒๗} ปรมะ สตะเวทิน, หลักนิเทศศาสตร์, หน้า ๔๕.

๒.๒.๒ ทฤษฎีการสื่อสารของอริสโตเติล (Aristotle)

อริสโตเติล (Aristotle) เป็นนักปราชญ์ชาวกรีก ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับวาทศิลป์ (Rhetoric) เป็นอย่างมาก เนื่องจากในสมัยนั้น การพูดชักจูงใจเป็นสิ่งที่สำคัญ จำเป็นต้องอาศัยความสามารถในการพูดสูง อริสโตเติลได้วิเคราะห์กระบวนการพูดเพื่อชักจูงใจว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ผู้พูด (Speaker) คำพูด (Speech) และผู้ฟัง (Audience) ซึ่งอาจเขียนเป็นแบบจำลองได้ดังนี้

อริสโตเติลนั้นได้อธิบายว่า การพูดจะมีประสิทธิผลในการชักจูงใจได้มากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับบุคลิกลักษณะของผู้พูด (Character or Ethos) ว่ามีความรู้ มีความน่าเชื่อถือ น่าเลื่อมใส น่าไว้วางใจเพียงใด ในขณะที่เดียวกันคำพูดก็มีความสำคัญด้วย กล่าวคือ เนื้อหาสาระของคำพูด ตลอดจนการเรียบเรียงและวิธีการพูด (Content arrangement and Delivery) ก็จะมีผลต่อการชักจูงใจด้วย ในส่วนของผู้ฟังซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการพูด เป็นผู้ถูกชักจูงจะเชื่อตามคำพูดของผู้พูดหรือไม่ขึ้นอยู่กับอารมณ์ของผู้ฟัง (Emotion) ดังนั้น แบบจำลองของอริสโตเติลนั้น จึงมีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ ผู้พูด (ผู้ส่งสาร) คำพูด (สาร) และผู้ฟัง (ผู้รับสาร)

การสื่อสาร คือกระบวนการส่งหรือถ่ายทอดความหมายจากสิ่งของหรือบุคคลฝ่ายหนึ่งไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมาจากคำภาษาอังกฤษว่า Communication โดยทั่วไปแล้วมักจะหมายถึง การติดต่อสื่อสารระหว่างมนุษย์ แต่อย่างไรก็ตาม การสื่อสารนั้นมีความหมายตามลักษณะอยู่ ๒ ประการ ดังนี้

๑. การสื่อสาร หมายถึงการสื่อสารระหว่างมนุษย์ (Human Communication) เท่านั้น ไม่ได้หมายรวมถึงการคมนาคม การขนส่ง (Transportation) สินค้า วัตถุสิ่งของหรือบุคคล โดยอาศัยถนนหนทางแต่อย่างใด การสื่อสารเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ (Human behavior) ซึ่งมีความสัมพันธ์กับจิตใจ (Mind) และการแสดงออกของคน ที่ทำการสื่อสารต่อกัน

๒. การสื่อสารจะมีการแลกเปลี่ยนข่าวสาร (Information) ทศนคติ (Attitude) ความคิด (Idea) ฯลฯ ซึ่งในวงการสื่อสารมวลชนจะหมายรวมถึงสาร (Message) และเนื้อหา (Contents) ที่ผู้ส่งส่งผ่านสื่อไปยังผู้รับสาร^{๒๘}

องค์ประกอบของการสื่อสาร

๑. ผู้ส่งสาร (Source) คือบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ต้องการจะทำการสื่อสารความคิด ความรู้สึก ความต้องการ ข่าวสาร และวัตถุประสงค์ของคน

๒. สาร (Message) คือผลผลิตของผู้ส่งสารที่ถ่ายทอดความคิด ความรู้สึก ความต้องการ ข่าวสารและวัตถุประสงค์ของคน

๓. สื่อ (Channel) คือสิ่งที่ขนส่งสารหรือเป็นพาหนะของสาร กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สิ่งที่น่าหรือถ่ายทอดสารของผู้ส่งสารให้ปรากฏ

๔. ผู้รับสาร (Receiver) คือบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่รับสารของผู้ส่งสาร ผู้รับสารอาจเป็นใครๆ เดียวหรือหลายคน เช่น มวลชน สถาบัน องค์กร บริษัท เป็นต้น^{๒๙}

การสื่อสารนั้น จัดว่าเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งในชีวิตประจำวันของมนุษย์ นอกเหนือจากปัจจัยที่เป็นความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่ อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค แม้การสื่อสารจะไม่ได้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับความเป็นความตายของมนุษย์เหมือนปัจจัยข้างต้น แต่การที่จะได้มาซึ่งปัจจัยสี่ย่อมต้องอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญ ดังนั้น มนุษย์จึงใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจการงานใด ๆ ของตน การสื่อสารจึงเป็นพื้นฐานของการติดต่อระหว่างมนุษย์และกระบวนการทางสังคม ยิ่งสังคมมีความสลับซับซ้อนมากเพียงใด การสื่อสารก็ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้นเพียงนั้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และสังคมที่สืบสนก่อให้เกิดความไม่เข้าใจและความไม่แน่นอนแก่สมาชิกในสังคม ย่อมต้องอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อแก้ไขปัญหา

^{๒๘} กิติมา สุรสนธิ, ความรู้ทางการสื่อสาร, หน้า ๕.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๖.

๒.๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงพุทธวิธีในการสอน กลวิธีและกลอุบายประกอบการสอนไว้ว่า วิธีสอนของพระพุทธเจ้ามีหลายแบบอย่าง ที่น่าสังเกตหรือพบบ่อย ๆ ได้แก่วิธีต่อไปนี้

๑. แบบสาक्षाหรือสนทนา วิธีนี้ทรงใช้โดยเฉพาะผู้ที่มาเฝ้าหรือทรงพบนั้นยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ยังไม่เข้าใจหลักธรรม

๒. แบบบรรยาย ทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชนหรือพระสงฆ์จำนวนมากและส่วนมากเป็นผู้ที่มีพื้นความรู้ความเข้าใจกับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมหรือหาความสงบสุขทางใจ ซึ่งส่วนมากจะเข้าใจในหลักธรรมแล้ว

๓. แบบตอบปัญหา ทรงใช้กับผู้ที่มาถามปัญหาเกี่ยวกับพระองค์ เช่น ผู้นับถือศาสนาอื่น, ผู้มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน, ผู้มาถามเพื่อลองภูมิ, ผู้มาถามเพื่อข่มปราบพระองค์ให้จนหรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบปัญหานี้ ทรงให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสมไว้ในสังคีติสูตร

๔. แบบวางกฎข้อบังคับ ทรงใช้เมื่อเกิดเรื่อง มีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือโพนทะนาติเตียนกันอยู่ ทรงเรียกประชุมสงฆ์สอบถามภิกษุผู้กระทำความผิด เมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัตย์จริงแล้ว ก็ทรงตำหนิ ชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณนามลร้ายของความประพฤติไม่ดีและคุณประโยชน์ของการประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมแก่เรื่องนั้น จากนั้นจึงตรัสให้สงฆ์ทราบว่าจะทรงบัญญัติสิกขาบท จนสงฆ์ยอมรับคำของพระองค์ว่าดีแล้ว ไม่ทรงบังคับเอาโดยพลการ

ส่วนกลวิธีและกลอุบายประกอบการสอนนั้น มี ๑๐ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ

๒. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา

๓. การใช้อุปกรรม์การสอน

๔. การทำเป็นตัวอย่าง

๕. การเล่นเกม เล่นคำ และการใช้คำในความหมายใหม่
๖. อุบายเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล
๗. การรู้จักจังหวะและโอกาส
๘. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ
๙. การลงโทษและให้รางวัล
๑๐. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า^{๓๐}

พระมหาสุชญา โรจนญาโณ (ยาสุกแสง) ได้ศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า พระมหาโมคคัลลานเถระมีบทบาทและวิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญใน ๓ ด้าน คือ

๑. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระมหาโมคคัลลานเถระได้เผยแผ่พุทธศาสนาในลักษณะการให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษา การสนทนา การตอบปัญหาข้อข้องใจ การแสดงฤทธิ์โดยรับสนองพุทธบัญชาให้ไปปราบผู้เป็นมิชฉาภิภูฏ การเป็นสมณทูตในเทวโลกและยมโลก แล้วนำเรื่องราวเหล่านั้นมาบอกแก่ชาวโลก และการแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไป

๒. ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ พระมหาโมคคัลลานะมีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าโดยได้รับตำแหน่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้ายและตำแหน่งเอตทัคคะในด้านมีฤทธิ์มาก และท่านยังเป็นผู้ให้คำปรึกษา ให้ความอนุเคราะห์ รวมทั้งเป็นผู้ประสานความสามัคคีในภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์และสังคมาภิภูฏ นอกจากนี้ท่านยังได้เป็นสมณทูตผู้คอยเชื่อมประสานความสัมพันธ์โลกทั้ง ๓ คือ มนุษย์โลก เทวโลก และยมโลก

๓. ด้านการรักษาพระธรรมวินัย พระมหาโมคคัลลานะได้รักษาพระธรรมวินัยไว้ทั้งในส่วนของคันถุระและวิปัสสนาธุระ และหลังจากบรรลุโลกุตตรธรรมแล้วท่านได้อบรมสั่งสอนศิษย์ทั้งหลายให้ประพฤติปฏิบัติตามธรรมอันสมควรแก่ธรรม จนกระทั่งบรรลุยถาภูตญาณทัสสนะ คือรู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็นตามความเป็นจริง^{๓๑}

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธวิธีในการสอน**, หน้า ๔๖-๖๓.

^{๓๑} พระมหาสุชญา โรจนญาโณ (ยาสุกแสง), "การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา". **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๐.

พระมหาจตุญญ ปญญาวโร (อินทร์รงค์) ได้ศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่า ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทตั้งแต่ชีวิตเริ่มต้น จนถึงวาระสุดท้ายของท่าน มีความโดดเด่น ดังต่อไปนี้

ความเป็นผู้มักน้อยสันโดษ พระมหากัสสปเถระ เป็นแบบอย่างของผู้สันโดษที่ก่อให้เกิดความเลื่อมใสของผู้มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย อันเป็นธรรมเนียมของนักบวชที่ควรใช้เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติด้านนี้

ความเป็นผู้คงแก่เรียน ท่านพระมหากัสสปเถระ แม้บวชเมื่ออายุมาก ท่านก็ไม่ทอดธุระในพระศาสนามุ่งประพฤติปฏิบัติจนเกิดความสมบูรณ์ในไตรสิกขาจนถึงจุดหมายคือพระอรหันตผล เป็นผู้แตกฉานในองค์ธรรม อบรมสั่งสอนภิกษุทั้งทางตรงและทางอ้อม จนเป็นที่เคารพของหมู่ภิกษุผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ

ท่านพระมหากัสสปเถระ ได้เป็นแบบอย่างของผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ จนเป็นที่เคารพยำเกรงของเพื่อนภิกษุ ถือเป็นการสั่งสอนด้วยการปฏิบัติ ซึ่งมีผลมากกว่าการพูดอบรมสั่งสอนโดยตรง

มหาสังฆปาโมกข์ พระมหากัสสปเถระ ได้รับมอบหมายให้เป็นประธานในการทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกในปีพุทธปรินิพพาน อันเป็นการรักษาหลักการและข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง ใช้เป็นแนวทางการศึกษาและปฏิบัติสืบต่อมา ซึ่งเป็นต้นแบบของพระพุทธศาสนาเถรวาทสืบมาจนถึงปัจจุบัน^{๓๒}

พระวุฒิกิรณ วุฑฺฒิกิรโณ (พรหมพิมพ์) ได้ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมุนี(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) จากการศึกษาพบว่า เนื้อหาพุทธธรรมของพระราชวรมุนีมีจุดเด่น คือ มีเนื้อเรื่องบรรยายธรรมเป็นลำดับขั้น เป็นขั้นตอน แต่ละประเด็นจะมีความรู้ใหม่ ๆ ให้ขบคิดอยู่เสมอ โดยใช้ภาษาร่วมสมัย ฟังเข้าใจง่าย อธิบายพุทธธรรมได้ลุ่มลึก ชัดเจน โดยสามารถสรุปประเภทเนื้อหาของพุทธธรรมได้ ๔ ประเภท คือ

๑. เนื้อหาประเภทพัฒนาจิตใจเพื่อชีวิตที่ดีงาม
๒. เนื้อหาประเภทบูรณาการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

^{๓๒} พระมหาจตุญญ ปญญาวโร (อินทร์รงค์), "การศึกษามหาวิทยาลัยพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา". วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

๓. เนื้อหาประเภทพระธรรมเทศนา

๔. เนื้อหาประเภทวิชาการ

จากการศึกษาวิจัยหนังสือและผลงานของพระราชวรมุนี จำนวน ๔๒ เรื่อง พบว่า พระราชวรมุนี ท่านมีเทคนิคและวิธีการนำเสนอพุทธธรรมที่เด่นชัด ๖ วิธี คือ

๑. นำเสนอโดยการยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ

๒. นำเสนอโดยวิธีการยกอุปมาเปรียบเทียบ

๓. นำเสนอโดยวิธีการยกพุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต ปรัชญา คำคม โคลง บทประพันธ์ และบทกลอน เป็นต้น

๔. นำเสนอโดยวิธีการพูดเชื่อมโยงเรื่องราวหรือเหตุการณ์สถานการณ์ต่าง ๆ

๕. นำเสนอโดยวิธีการยกบุคคลตัวอย่างประกอบการบรรยาย

๖. นำเสนอโดยวิธีการแทรกด้วยเรื่องที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน

ผลการสำรวจทัศนคติของพระภิกษุสามเณรทั้งสองกลุ่มที่มีต่อการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมุนี ปรากฏว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มใหญ่เห็นด้วยอย่างยิ่งและเห็นด้วยต่อบุคลิกลักษณะ เนื้อหาพุทธธรรม และเทคนิควิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมุนีที่นำเสนอ และมีความพอใจอยู่ในระดับดีมากต่อการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมุนีในปัจจุบัน หนังสือสองเรื่องที่พระภิกษุสามเณรทั้งสองกลุ่มอ่านมากกว่าครึ่ง คือเรื่องปลุกปลอบใจยามวิกฤตและพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์^{๓๓}

พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี (โอรุสฺส) ได้ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชวิทยาคม (หลวงพ่อคุณ ปริสุทฺโธ) จากการศึกษาค้นคว้า หลวงพ่อคุณท่านเป็นพระที่ประชาชนศรัทธาเคารพนับถือเป็นอย่างมาก เพราะท่านประสบความสำเร็จในการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นการสนทนา หรือตอบปัญหา หรือว่าการใช้สื่อสัญลักษณ์ คือการเคาะหัวแทนการประพรมน้ำพุทธมนต์ และวัตถุมงคล การฝังตะกรุด จะมีคนทุกระดับเข้าไปหาท่านมิได้ขาด โดยเฉพาะนักข่าว หรือสื่อมวลชนจะติดตามเสนอข่าวสารของท่านอยู่เสมอไม่ว่าท่านจะพูดอะไร คำพูดนั้นมักเป็นที่สนใจกันเป็นอย่างมาก มีเรื่องที่จะต้องศึกษา

^{๓๓} พระวุฒิกธรม์ วุฑฺฒิกธรม(พรมพิมพ์), "ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)". วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๓.

เกี่ยวกับการทำงานของท่านได้ทุกแขนงทุกสาขาวิชา แต่ที่น่าสนใจมากคือ การศึกษาเปรียบเทียบ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านกับพระเถระทั้งหลายที่มีลักษณะเด่นแตกต่างกันและเหมือนกัน เรื่องอิทธิพลของการใช้สื่อสัญลักษณ์คือวัดมุงมล คาถาอาคม ตะกรุด และการเคาะศิระสะแทนการประพรมน้ำพุทธมนต์ในสังคมปัจจุบัน และการสงเคราะห์ประชาชนโดยการบริจาคสร้างสาธารณประโยชน์ ซึ่งเป็นงานที่ท่านอุทิศชีวิตทำเพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติ^{๓๔}

พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (บัวบาน) ได้ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ(ชา สุภทฺโท) พบว่า พระโพธิญาณเถระ(ชา สุภทฺโท) ได้ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้สำหรับฝึกอบรมบุคลากรทั้งฝ่ายบรรพชิต คฤหัสถ์ และการฝึกอบรมผู้นำ

ในส่วนบรรพชิต ท่านได้นำกระบวนการ ๓ อย่าง มาใช้ในการฝึกอบรมได้แก่ หลักไตรสิกขา หลักธุดงค์วัตรและหลักวัตร ๑๔ ซึ่งการอบรมตามหลักไตรสิกขามุ่งให้พระภิกษุสามเณรรักษาพระวินัยโดยเคร่งครัด ฝึกฝนสมาธิ และให้มีความคิดถูกต้อง คือ สัมมาทิฏฐิ โดยใช้วิธีการอบรมด้วยการออกกฎระเบียบ ฝึกอานาปานสติ และส่งเสริมสัมมาทิฏฐิคือความคิดที่ถูกต้องซึ่งมีส่วนให้พระภิกษุสามเณรในวัดหนองป่าพงมีความมั่นคงในพระวินัย จิตสงบและมีความเห็นถูกต้องตามพระธรรมวินัย

สำหรับการฝึกอบรมตามหลักธุดงค์วัตร ๑๓ ท่านเน้นให้ปฏิบัติด้วยศรัทธา และถือว่าเป็นการสนับสนุนการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาด้วย โดยที่ใช้เป็นเอกลักษณ์ของวัดหนองป่าพง ได้แก่ การฉันในบาตร การฉันหนเดียว และการอยู่เสนาสนะที่เขาจัดให้

สำหรับการฝึกอบรมด้วยวัตร ๑๔ ท่านมุ่งให้พระภิกษุสามเณรได้ปฏิบัติตนถูกต้อง และเหมาะสมต่อบุคคล สถานที่ตามกาลเทศะ โดยใช้วิธีการให้ฝึกฝนปฏิบัติจริง คอยพร่ำสอน แนะนำ และให้ออกกฎระเบียบ เพื่อปฏิบัติโดยเท่าเทียมกัน สิ่งที่ท่านเน้นในวัตร ๑๔ ประการ คือ มารยาทในการบิณฑบาตร การฉัน การรักษาเสนาสนะ การใช้บริวารอย่างประหยัด และการอุปัฏฐากครูบาอาจารย์

^{๓๔} พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี (โอรุสฺส), "ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิฑายาคม (หลวงพ่อคุณ ปรีสุทฺธฺโต)". *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๓.

ท่านพระโพธิญาณเถระ ได้ฝึกอบรมฆราวาสด้วยหลัก บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ฆราวาสธรรม ๔ และอนุปฺพพิภกา ๕ โดยในหลักบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ท่านเน้นการให้ทาน ด้วยปัญญา การเสียสละกิเลส การพึ่งธรรมด้วยความเคารพและการทำความเห็นให้ถูก โดยใช้วิธีการแสดงธรรมในวันธัมมัสสวนะ(วันพระ) และวันสำคัญและการสนทนาธรรม เฉพาะตัวและเป็นกลุ่ม

ในหลัก ฆราวาสธรรม ๔ ท่านเน้นไปที่การรักษาศีลและการละเว้นอบายมุข โดยการแสดงธรรมในวันสำคัญ การทำบุญในโอกาสต่าง ๆ แนะนำเป็นรายบุคคล และการให้ข้อคิด ทำให้ฆราวาสครองเรือนด้วยความสุข มีหลักธรรมประจำใจ

สำหรับ หลักอนุปฺพพิภกา ๕ ท่านมุ่งให้อุบาสกอุบาสิกา และแม่ชีปฏิบัติธรรม ในชีวิตประจำวันไปจนถึงการประพฤติพรหมจรรย์ โดยเน้นการรักษาศีลที่ถูกต้อง การเห็นโทษของกิเลส การปฏิบัติสมาธิ และการเจริญวิปัสสนา ผลการฝึกอบรมทำให้อุบาสกอุบาสิกา แม่ชีที่วัดหนองป่าพงและสาขาได้รับความสงบจากการรักษาศีลและฝึกสมาธิ

การฝึกอบรมผู้นำสาขา เพื่อให้ผู้นำที่มีประสิทธิภาพไปทำหน้าที่บริหารสาขา โดยใช้หลักธรรม คือ คารวะ ๖ และกัลยาณมิตร ๗ เป็นหลักในการอบรม โดยใช้วิธีการแนะนำ การให้มีโอกาสฝึกฝนปฏิบัติกิจวัตรต่าง ๆ จนมีความมั่นคง ผลการฝึกอบรมทำให้เกิดสำนักสาขาทั้งในและต่างประเทศ^{๓๕}

พระมหาสถุญา ปญญาวิจิตฺโต (โปรงใจ) ได้ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กญฺจนิกโก “หลวงตา”-“แพรวเยื่อไม้”) จากการศึกษาพบว่า ท่านได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเทศน์มหาชาติ และการเทศน์ธรรมวัตรตามแบบประเพณีโบราณดังกล่าว มาเป็นการเทศน์มหาชาติแบบประยุกต์และนำเข้าสู่การปาฐกถาธรรม-บรรยายธรรม อภิปราย ได้วาทะ และการสนทนาธรรมแบบร้อยแก้ว เป็นต้น นอกจากนี้ ยังใช้การเผยแผ่พุทธธรรมผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร แลกบันทึกลงเสียง และจัดพิมพ์หนังสือธรรมะออกเผยแผ่ เป็นต้น โดยมีจุดมุ่งหมายคือ มุ่งที่จะให้ผู้ฟังที่มีโลภะ โทสะ โมหะ ก็ให้หายจาก

^{๓๕} พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (บัวบาน), “ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท). วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๓.

โลภะ โทสะ โมหะ ลงบ้าง ผู้ฟังที่มีความทุกข์ก็ให้คลายจากความทุกข์บ้าง ผู้ฟังที่มีความ
ประพจน์ไม่ดีอย่างใดอย่างหนึ่งก็ให้เลิก ลด ละได้ หรือผ่อนให้คลายลงได้ โดยเฉพาะ
วรรณกรรมเรื่องสั้นสะท้อนให้เห็นค่านิยมและปัญหาต่าง ๆ ที่ปรากฏในสังคมไทยสมัยนั้น
ท่านได้ให้คำแนะนำและเสนอความคิดเห็นเชิงแก้ไขปรับปรุงในเรื่องต่าง ๆ ชักจูงโน้มน้าว
จิตใจบุคคลให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักพุทธธรรม และส่งเสริมให้เกิดการ
พัฒนาตนเอง เพื่อให้เกิดความสงบสุขในครอบครัว ส่งเสริมให้เกิดความสงบสุขในสังคม
และส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกในเรื่องต่าง ๆ ที่สังคมไทยยังบกพร่อง^{๓๖}

ณัฐนันท์ ประกายสันติสุข ได้ศึกษาประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแพร่
ธรรมะ หลักสูตรการพัฒนาคิดให้เกิดปัญญาและสันติสุข พบว่า จากความคิดเห็นของ
วิทยากรจำนวน ๒๐ คน (ร้อยละ ๖๒.๕) และผู้เข้าอบรมจำนวน ๒๒๖ คน (ร้อยละ ๖๙.๘)
ภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจและประสิทธิผลของสื่อ การเผยแพร่
ธรรมะในพระพุทธศาสนาพบว่า เกิดประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะหลักสูตร
การพัฒนาคิดให้เกิดปัญญาและสันติสุข เนื่องจากผู้ส่งสารอันได้แก่คุณแม่ดร.สิริ กิรินชัย
และวิทยากรสามารถโน้มน้าวใจผู้รับสาร/ผู้เข้าอบรม ให้คล้อยตามเนื้อหาสาระ/ธรรมะโดย
การใช้สื่อต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ จนทำให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการ
รู้และสำนึก อารมณ์ความรู้สึก และพฤติกรรมของตน ให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้
ชัด เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยรวมของระดับเจตนาในการรักษาศีล ๕ และงดเว้นอบายมุขหรือสิ่ง
เสพติด เช่น สุรา บุหรี่ ยาบ้า กัญชา โคเคน เล่นการพนัน เทียงกลางคืน พบว่า ก่อนเข้า
อบรมค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับงดเว้นได้มากที่สุดเท่ากับ ๔.๖๖ หลังเข้าอบรมค่าเฉลี่ยรวมอยู่
ในระดับเดิมแต่มีค่าเฉลี่ยสูงเพิ่มขึ้นเท่ากับ ๔.๘๑”^{๓๗}

^{๓๖} พระมหาสัญญา ปญญาวิจิตโต(ไปรงใจ), “ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแพร่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรม
โกศล (สุพจน์ กณฺจนโก, “หลวงตา - แพร่เยื่อไม้”) . วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

^{๓๗} ณัฐนันท์ ประกายสันติสุข, ประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะ หลักสูตรการพัฒนาคิดให้เกิดปัญญา
และสันติสุข, วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๕๒.

อรรถวรรณ ปิณฑนนโหวาท กล่าวถึงการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจไว้ว่า ทฤษฎีการโน้มน้าวใจ หมายถึง การสื่อสารเพื่อการจูงใจ ชี้แนะ และชักชวนให้บุคคลทำตามในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยอาศัยกระบวนการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการโน้มน้าวใจ ทั้งนี้มีเป้าหมาย คือ ผู้รับสาร สถานการณ์ ข่าวสาร และช่องทางในการรับสาร ในการสื่อสารแต่ละครั้งนั้น จะมีองค์ประกอบหลัก ๔ อย่าง คือ ๑)ผู้ส่งสาร ๒)สาร ๓)ส่งผ่านช่องทางการสื่อสาร ๔)ผู้รับสาร ทั้งนี้การสื่อสารโดยทั่วไปจะต้องมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. ให้เกิดความเป็นเอกภาพ มีการเน้นย้ำ การกระตุ้น การซ้ำได้ต่อเนื่อง
๒. ให้ผู้สื่อสารเลือกใช้สารหรือช่องทางในการสื่อสารได้อย่างถูกต้อง
๓. สามารถติดตามผลการดำเนินงาน โดยมีการประเมินผลเป็นระยะ ตามความต้องการ รวมทั้งพิจารณาถึงปฏิภริยาย้อนกลับ แล้วนำมาปรับปรุงการสื่อสารต่อไป
๔. เป็นแนวทางและเป้าหมายในการดำเนินงาน ถือเป็นสิ่งจูงใจสำหรับผู้ทำการสื่อสารโดยตรง
๕. ทำให้ผู้รับสารสามารถรับรู้ วิเคราะห์ และประเมินสารเพื่อการโน้มน้าวใจ

ทั้งนี้ในการโน้มน้าวใจแต่ละครั้งจะเป็นผลหรือไม่ ก็ดูที่ความสำเร็จว่าพฤติกรรมที่เราโน้มน้าวนั้น มีการแสดงออกมาหรือไม่ หรือว่าเป็นความล้มเหลว คือไม่มีพฤติกรรมที่เราต้องการแสดงออกมา โดยมีกฎเกณฑ์สำหรับตัดสินว่า การโน้มน้าวใจนั้นประสบความสำเร็จหรือไม่นั้นมี ๓ ประการ ดังนี้

๑. ความสอดคล้องกันระหว่างเจตนาของผู้ส่งสารและพฤติกรรมของผู้รับสาร
๒. ระดับของความสอดคล้องระหว่างเจตนาของผู้ส่งสารกับพฤติกรรมผู้รับสาร
๓. ระดับของความยากง่ายของการสื่อสารของผู้ส่งสาร^{๓๔}

^{๓๔} อรรถวรรณ ปิณฑนนโหวาท, การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ, หน้า ๒-๖.

๒.๒.๔ แนวคิดและเทคนิคการเผยแพร่ธรรม

พระโสมณธรรมวาที (บุญมา อาคมบุญโญ) ได้กล่าวถึงรูปแบบวิธีการสื่อสารเคล็ดลับ หรือศิลปะการเทศน์ ที่น่าสนใจ ไว้ดังนี้

คำว่า “เคล็ดลับ” หมายถึงกลเม็ดหรือวิธีที่ชาญฉลาดที่คนส่วนใหญ่ยังไม่รู้จัก หรือรู้จักแต่ยังไม่คุ้นเคยนัก

คำว่า “ศิลปะ” หมายถึง ความมีฝีมือหรือความชำนาญในการแสดงออก ในที่นี้หมายถึงศิลปะในการเทศน์

ส่วนคำว่า “การเทศน์” หมายถึง การยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดงเพื่อสั่งสอนประชาชนให้รู้ให้เข้าใจ จะได้ละชั่วทำดีมีสวรรค์และนิพพานเป็นจุดหมายของชีวิต

การเทศน์ในที่นี้ หมายถึงเอาการเทศน์ ๒ แบบ

๑. การเทศน์ปฏิภาณ ไม่อ่านคัมภีร์

๒. การเทศน์ปุจฉา – วิสัชนา

ในการเทศน์นั้น มีเคล็ดลับและศิลปะสำคัญที่นักเทศน์ควรทำความเข้าใจอยู่ ๓ ประการ คือ ทุณ ทาง ธรรม

๑. “ทุณ” หมายถึง พื้นความรู้และความสามารถที่มีอยู่เดิม ถ้าจะเป็นนักเทศก์ต้องมือน้อย ๖ ประการ ดังนี้

๑. รู้หลักธรรม

๒. จำหลักสูตร

๓. พุจฉะฉาน

๔. ปฏิภาณไว

๕. น้ำใจงาม

๖. มีความรอบรู้

๒. “ทาง” หมายถึง วิธีเข้าถึงความสำเร็จโดยสามารถ “เทศน์ได้” รวมไปถึง “เทศน์เป็น” การจะทำได้ดังนี้ ต้องมีวิธีการเหล่านี้เป็นแนวทาง คือ

๑. มีครูแนะนำ

๒. ท่องจำเทศนา

๓. ฝึกว่าปากเปล่า

๔. เข้าใจวางโครง

๕. ฟัง เขียน เพียร อ่าน

๖. ปฏิภาณว่องไว

๗. จิตใจสงบ

๘. ชอบคบบัณฑิต

๙. เกาะติดสถานการณ์

๓. “ธรรม” ในที่นี้ หมายถึง หลักการและอุดมคติของนักเทศน์ การเทศน์ควรปฏิบัติไปตามหลักการ ดังต่อไปนี้

๑. เทศนาตามขั้นตอน
๒. สั่งสอนอย่างมีเหตุผล
๓. เมตตาต่อสาธุชน
๔. ไม่กั่วงวลกับเครื่องกัณฑ์
๕. ไม่กระทบตนกระทบท่าน คือหลักการเทศนา

ลักษณะของโครงเทศน์

(ก) โครงเทศน์นั้นจะประกอบด้วย

๑. อุเทศ คือ หัวข้อที่ยกขึ้นเป็นหลักในการแสดง
๒. นิเทศ คือ การอธิบายขยายความอุเทศในเชิงปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ โดยใช้วิธีอธิบายแบบ ๔ ส. (สันทัสนา เทศน์ได้แจ่มแจ้ง สมาทปนา เกิดแรงจูงใจ สมุตเตชนา ชวนให้ทำตาม สัมปหังสนา เกิดความบันเทิง)

๓. ปฏินิเทศ คือ การสรุปใจความวางเป็นประเด็น ทิ้งท้ายไว้ก่อนจบการเทศน์

เตรียมการเทศน์

๑. เตรียมตัวให้พร้อม
๒. ซักซ้อมไว้ดี
๓. ทำที่เตะตา
๔. กถาเตะหู
๕. ตาดูคนฟัง
๖. ทำนั่งฝั่งผาย
๗. อธิบายแจ่มแจ้ง
๘. แสดงหลักการ
๙. ปฏิภาณว่องไว
๑๐. จิตใจสะอาด
๑๑. มารยาทยอดเยี่ยม

ปฏิบัติกาเทศน์

๑. ไปก่อนเวลา
๒. เข้าหาเจ้าหน้าที่
๓. คัมภีร์ไม่ขาด
๔. ฉลาดเจรจา (เจ้าภาพ)
๕. ถามหาข้อมูล (งาน)
๖. เพิ่มพูนศรัทธา
๗. จรรยางดงาม
๘. รูปความแจ่มชัด (ในใจ)

จุดเด่นนักเทศน์

๑. รูปสะดุคตา รูปโสภากี ิริยางดงาม มีความสะอาด มารยาทเรียบร้อย
๒. เนื้อหาสะดุคหู เนื้อหาสาระสละสลวย ที่ควรสั่งก็สั่ง ที่ควรยาวก็ยาว สัมผัสคล้องจอง และเป็นไปตามลำดับไม่สับสน
๓. ความรู้สะดุคจิต รู้จริง รู้แจ้ง รู้กว้าง รู้ลึก และรู้รอบ
๔. ข้อคิดสะดุคใจ แสดงแทรกข้อคิด เช่น หลวงพ่อพุทธทาส “ทุกข์เกิดที่จิต ถ้าเห็นผิดเมื่อผัสสะ” พระธรรมปิฎก กล่าวไว้ว่า “คนเก่งทำเคราะห์ให้เป็นโอกาส คนประมาททำโอกาสให้เป็นเคราะห์” ดังนี้ เป็นต้น
๕. อุปมาอุปไมยน่าฟัง ผลกรรมติดตามคนทำเหมือนล้อรถหมุนตามรอยเท้าโค เงามตามตัววิ่งจี้ตามกันไปไม่ลดละ

อุดมคตินักเทศน์

๑. สอนให้จำ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น
๒. สอนตนก่อน แล้วจึงสอนคนอื่น
๓. ความเป็นนักธรรม ต้องนำนักเทศก์
๔. ถ้าสอนจากเรื่องที่ทำ ทุกถ้อยคำจะมีฤทธิ์
๕. อย่าลืม “คนผอมขายยาผี หญิงผัวหนีขายยาเสน่ห์”
๖. คิดว่า “จงทำตามที่ฉันสอน อย่าทำตามอย่างที่ฉันทำ” อย่างนำมาใช้
๗. สอนอย่างไร ทำได้อย่างนั้น^{๓๙}

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ฐมฺมวฑฺฒโน) ได้กล่าวถึงหลักนิทานกับการเทศน์ไว้ว่า “นิทาน” ก็คือนิยายหรือเรื่องที่จะนำมาเล่าสู่กันฟังในโอกาสต่าง ๆ เป็นสื่อ นำไปสู่ความสนใจ เข้าใจ ช่วยให้เรื่องที่เล่านั้นเกิดมโนภาพเป็นรูปธรรมขึ้น และคงไม่มีใครปฏิเสธว่านิทานไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิต เพราะ

- นิทานเป็นกาวใจระหว่างคุณตาคุณยายกับหลาน ๆ
- นิทานเป็นรางวัลความเชื่อฟังที่พ่อแม่จะให้กับลูก ๆ

^{๓๙} พระโสภณธรรมวาที (บุญมา อาคมบุญโญ), *วิชาการเทศนา*, (กรุงเทพฯ : เอมี่เทร็ดดิ้ง, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑-๓๓.

- นิทานเป็นสื่อการสอนของครูอันแสนวิเศษ
- นิทานเป็นหุ่นของธรรมะที่จะช่วยขยายเรื่องนั้น ๆ ให้กระจ่าง
- นิทานเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์อันสำคัญของนักสอน นักพูด นักเผยแพร่
- นิทานเป็นแคปซูลที่เคลือบเรื่องขมให้เป็นขนมหวาน

การใช้นิทานประกอบการบรรยายเป็นเรื่องธรรมดาในวงการพุทธศาสนา แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงเล่านิทานประกอบการสอนธรรม ดังจะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงแบ่งคำสอนออกเป็น ๙ หมวดเรียกว่า นวสังคตสุตตานิ คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัมภุตธรรม และเวทัลลชะ

ในบรรดาคำสอนทั้ง ๙ หมวดนี้ นิทานธรรมะ จัดเข้าในหมวดที่ ๗ คือ ชาดก พระอรหันตศาสดาจารย์ระบุว่า ในพระไตรปิฎกมีชาดกทั้งสิ้น ๕๕๐ เรื่อง เช่น ในมโนรถปुरुณีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาคที่ ๒ หน้า ๒๘๒ ท่านกล่าวไว้ว่า “ปัญญาสาธิกานิ ปญฺจ ชาตกสทานิ ชาตกนฺติ เวทิตพฺพานิ ควรทราบว่ ชาดก ๕๕๐ เรื่อง จัดเป็นชาดก” แต่ในพระไตรปิฎกบาลีปัจจุบัน มีชาดกจริงเพียง ๕๔๗ เรื่องเท่านั้น

การใช้นิทานประกอบการสอนธรรมช่วยให้ผู้ฟังเกิดสัมปหังสนา คือได้ความบันเทิงในธรรม และในขณะเดียวกันก็ได้สันทัสนา คือความแจ่มแจ้งในธรรมไปด้วย การเล่านิทานจะได้ผลดังกล่าวก็ต่อเมื่อผู้เล่าพยายามโยงเข้าหาหัวข้อธรรมในทำนองว่า “นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า” ดังนั้น นิทานชาดกจึงประกอบด้วยภาสิต คำคม และคาถาร้อยกรองสรุปคติสอนใจไว้เสมอ

อันนิทานนั้นมีหลายหลากมากชนิด ทั้งนิทานไทย แขก ฝรั่งเศส อาหรับ พม่า มอญ เขมร จีน ฯลฯ แต่เมื่อประมวลแล้วเห็นจะแบ่งเป็นประเภทได้ ๑๒ ประเภท ดังนี้

๑. นิทานตัวอย่าง มีบุคคล สถานที่ ประกอบ เช่น ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่
๒. นิทานเปรียบเทียบ เรื่องนำไปสู่คติธรรม หรือความสำนึกที่ดีงาม ชี้ให้เห็นผลของการกระทำ เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ชยัน-รวย เกียจคร้าน-จน
๓. นิทานกระทบกระเทียบ เรื่องที่เล่าเสียดสี เหน็บแนม หรือล้อเลียนฝ่ายตรงข้ามให้เจ็บ(ใจ)หรืออาย เช่น คนศิโรชะล้านหรือคนที่ม่ปมด้อย ใครจะพูดช่องแวงหรือตะตะต้องเรื่องอื่น ๆ เลียน ๆ เตียน ๆ โลง ๆ ไม่ได้ เพราะมักจะน้อยใจ

๔. นิทานชาดก เรื่องเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เช่น สุวรรณสาม มโหสถ ปรากรกฏอยู่ในพระสูตรหรือชาดกต่าง ๆ

๕. นิทานตลก เรื่องที่เล่าเพื่อคลายเครียดหรือสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง ฟังแล้วสนุกสนานเกิดความเพลิดเพลิน แต่ไม่ถือเป็นจริงจัง

๖. นิทานพื้นบ้าน เรื่องที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือถิ่นฐานย่านนั้น ๆ เช่น เรื่องก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ที่จังหวัดยโสธร เป็นต้น

๗. นิทานปรัมปรา เรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาหลายยุคสมัย มักมีอิทธิพล

๘. นิทานประเพณีปัญญา เรื่องที่สอนให้รู้จักคิดหรือแก้ปัญหา เช่นนิทานอีสป หรือศรีธนญชัย เป็นต้น

๙. นิทานปริศนาปัญหาธรรม เรื่องที่นำปริศนามาตั้งแล้วมีตัวละครหรือธรรมะ มาอธิบายให้เกิดความเข้าใจและซาบซึ้ง เช่น อะไรเอ๋ย ? ยามเช้าเจ้าสี่ขา คลานไปมา ร้องไห้แฉะ เทียงวันกลับผันแปร เป็นสองขาน่าแปลกใจ สายัณห์ตะวันเย็น กลับกลายเป็น สามขาได้ สัตว์นี่คืออะไร ใครตอบได้ช่วยบอกที

๑๐. นิทานเทียบสุภาษิต เรื่องที่นำสุภาษิต คำโคลงมาตั้งแล้วมีนิทานเล่า เทียบเรื่อง เรียกอีกอย่างว่า นิทานกระทู้

๑๑. นิทานวรรณคดี เช่น เรื่องขุนช้าง-ขุนแผน, พระอภัยมณี, ไกรทอง-ชาละวัน, อิเหนา เป็นต้น

๑๒. นิทานโบราณคดี เรื่องจริงที่เกิดขึ้นแต่มีได้มีการจดบันทึกไว้ เล่าสืบ ๆ กัน มา มีที่ไปที่มา บุคคล สถานที่ และเวลาจริง

สรุปได้ดังนี้ว่า นักเทศน์ นักเผยแผ่ จำเป็นต้องมีนิทานไว้เป็นสื่อสอนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ คือ

๑. เพื่อเผยแผ่ข้อคิด คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่อยู่ในรูปของนิทาน

๒. เพื่อส่งเสริมศิลปะในการสื่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยนิทาน

๓. เพื่ออนุรักษธรรมนิทานทุกรูปแบบของนักเทศน์ นักปราชญ์ทางศาสนาทั้ง บรรพชิตและคฤหัสถ์ไว้มิให้สูญ^{๔๐}

^{๔๐} พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน). วิชาการเทศนา, (กรุงเทพฯ : เอมี่เทรดดิ้ง, ๒๕๔๔), หน้า ๓๔-๓๖.

พระมหาสอน ปจฺโจปการี (จ่านิล) ได้กล่าวถึงกลวิธีและเทคนิคประกอบการสอนไว้ว่า สำหรับครูอาจารย์ผู้สอนจะต้องมีความเคารพในพระธรรม คือพูดตามธรรม เอาความถูกต้อง ไม่เอาความถูกต้องใจ วิธีการสอนแบบใดคงไม่ดีไปกว่าวิธีการของพระพุทธเจ้า เพราะการสอนของพระองค์แต่ละครั้งจะดำเนินไปจนบรรลุผลสำเร็จนั้น พระองค์มีกลวิธีและเทคนิคในการสอน ๔ ประการ คือ

๑. แบบสันทัตสนา เป็นการสอนที่ชี้ให้แจ่มแจ้ง ชัดเจน มิใช่การพูดมากหรือพูดยาว ๆ แต่หมายถึงการอธิบายให้คนเข้าใจเรื่องที่พูดนั้นชัดเจน เห็นจริงตามที่พูดจนยอมรับนับถือ อยากนำเอาไปปฏิบัติตาม จะทำได้เช่นนี้ ครูผู้สอนต้องมีการเตรียมตัวอย่างดี โดยใช้วิธีดังนี้

๑.๑ การตีความหมาย

๑.๒ การขยายความหมาย

๑.๓ การอุปมาอุปมัย

๑.๔ การยกอุทาหรณ์

๑.๕ ใช้อุปกรรมประกอบ

๒. แบบสมาทปนา เป็นการสอนชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่าเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนใจยอมรับ ทำให้อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ เช่นสิ่งใดที่บอกว่าดีมีประโยชน์ก็บอกให้ทำ สิ่งใดที่ไม่มีประโยชน์ก็เลิกเสีย แต่ต้องใช้หลักการพูด โนม่น้าวจิตใจ อย่างที่เขาพูดปลุกกระดม ต้องใช้วาทศิลป์ ดังนี้

๒.๑ เรียกร้องความสนใจ

๒.๒ ใ้ใจให้เห็นประโยชน์อันจะพึงได้

๒.๓ จุดไฟปรารถนา

๒.๔ พาลงมือกระทำ

๓. แบบสมุตเตชนา เป็นการสอนเร้าใจให้อารมณ์อาภาวญญแก่ลัทธิล้า คือปลุกใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจเข้มแข็ง มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จลงได้ ผู้งานไม่หวั่นไหว ไม่กลัวยากลำบาก การสอนแบบนี้ เป็นการสอนเพื่อให้เกิดความกล้าหาญ ให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองสูง เมื่อก้าวโดยสรุป งานทุกอย่างต้องอาศัยพลังธรรมเข้าช่วย มนุษย์ทุกคนก้าวหน้าและประสบความสำเร็จได้ เพราะอาศัยอิทธิบาทธรรม คือคุณธรรม เป็นเครื่องนำไปสู่ความสำเร็จ ทั้ง ๔ ประการ ได้แก่

๓.๑ ฉันทะ ได้แก่ เต็มใจทำ ต้องรักงานที่รับผิดชอบ

๓.๒ วิริยะ ได้แก่ แข็งใจทำ ต้องมีความมานะอุตสาหะพากเพียร

๓.๓ จิตตะ ได้แก่ ตั้งใจทำ ต้องดูแลสอดส่องเอาใจใส่ตลอดเวลา

๓.๔ วิมังสา ได้แก่ เข้าใจทำ ต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองให้รอบคอบ

๔. แบบสัมปหังสนา เป็นการสอนแบบปลอกบชโลมใจให้รื่นเริง คือบำรุงจิตใจให้ชุ่มชื่นเบิกบาน โดยมุ่งชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับ และทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้น ทำให้บรรยากาศในที่นั่ง ๆ สดชื่นแจ่มใส ไม่ทำให้เขาขบเซาหดหู่ แต่ให้ทำผู้เรียนแจ่มใสปลอดโปร่ง แต่ทำให้เขาแจ่มใสทางจิตใจและสีหน้าก็พลอยยิ้มเอิบไปด้วย หลักการพูดให้รื่นเริง หมายถึง การพูดการสอนที่ทำให้ผู้ฟังมีจิตใจว่ารื่น ซึ่งพอสรุปเนื้อหาได้ดังนี้

๔.๑ พูดหักมุม หมายถึง การพูดหักมุมจากความคิดเดิมของเขา

๔.๒ พูดทันสมัย หมายถึง คำพูดที่ทันเหตุการณ์ เหมาะกับวัยของผู้ฟัง

๔.๓ พูดคล้องจอง หมายถึง การพูดสัมผัสอักษรคล้องจองได้ความหมาย เอามาพูดเชื่อมโยงกันได้อย่างสนุกสนาน

๔.๔ พูดสร้อยคำ หมายถึง การพูดต่อกันเป็นกลอนให้เกิดความสนุกสนานหรือประดับคำพูดให้แพรวพราวมองเห็นภาพพจน์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๔.๕ พูดตรงไปตรงมา หมายถึง พูดตรงประเด็นให้เห็นชัดเจน

๔.๖ พูดพร้อมกับแสดงท่าประกอบ หมายถึง พูดพร้อมแสดงให้ทำตาม

๔.๗ พูดแบบแต่งเติมคำ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงคำเก่าที่มีอยู่แล้วเพื่อให้เกิดคำใหม่ที่น่าสนใจยิ่งขึ้น

๔.๘ พูดเล่าเรื่องซ้ำชั้น หมายถึง การเล่าเรื่องประกอบที่ซ้ำชั้นไม่หยาบโลนทำให้เกิดประโยชน์ในขณะนั้น หรือทำให้บรรยากาศไม่เครียด สบายอารมณ์^{๔๑}

^{๔๑} พระมหาสนอง ปุจฉาภิการี (จ่านิด), **วิชาธรรมนิเทศ**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย, ๒๕๓๙), เอกสารประกอบการสอน, หน้า ๓๒-๕๑.

บทที่ ๓

รูปแบบและวิธีการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช)

การเผยแพร่พระพุทธศาสนานับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พระสงฆ์ผู้ประพฤติปฏิบัติตามธรรมวินัย มีหน้าที่โดยตรงต่อการเผยแผ่มีรูปแบบที่หลากหลายเพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย ในอดีตที่ผ่านมารูปแบบวิธีการเผยแผ่อาจเหมาะสมกับสมัยนั้น พระสงฆ์ปัจจุบันก็มีเทคนิคและวิธีการตามสื่อสมัยใหม่ ทั้งนี้เพื่อนำเสนอหลักธรรมเสนอผ่านสื่อต่างๆ ที่เรียกว่า “นิเทศ” เพื่อให้เข้ากับยุคสมัย และให้มีเนื้อหาที่น่าสนใจมากยิ่งขึ้น

พระธรรมกิตติวงศ์ ท่านเป็นพระมหาเถระผู้ทรงภูมิความรู้ เชี่ยวชาญในหลักพระไตรปิฎก เป็นพระมหาเถระที่มีความสามารถในการเผยแผ่ และเป็นแบบอย่างของพระนักเผยแผ่ในสมัยปัจจุบัน ท่านมีรูปแบบและเทคนิควิธีเสนอหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ประยุกต์ให้เหมาะสมกับสังคมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแพร่พุทธธรรม ตลอดถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเผยแผ่ของพระธรรมกิตติวงศ์ให้ปรากฏเป็นที่แพร่หลายสืบไป ดังผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ ต่อไปนี้

๓.๑ รูปแบบที่ใช้ในการเผยแผ่

- ๓.๑.๑ ประเภทหนังสือธรรมะ
- ๓.๑.๒ ประเภทพระธรรมเทศนา
- ๓.๑.๓ ประเภทเนื้อหาวิชาการ

๓.๒ วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการเผยแผ่

- ๓.๒.๑ การใช้ถ้อยคำ
- ๓.๒.๒ การใช้ลีลาการเทศน์
- ๓.๒.๓ การใช้พุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน

๓.๑ รูปแบบที่ใช้ในการเผยแพร่

๓.๑.๑ ประเภทหนังสือธรรมะ

ประเภทหนังสือธรรมะเป็นรูปแบบการเผยแพร่พุทธธรรมโดยอ้อมหรือโดยประยุกต์สอน มิได้สอนโดยตรง กล่าวคือมีการผสมผสานเนื้อหาอันระหว่างปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย การให้คำแนะนำ หรือเสนอความคิดเห็นเชิงปรับปรุงแก้ไข ท่านเน้นการส่งเสริมให้ใช้ความคิดในการแก้ไขปัญหามากกว่าการใช้กำลัง ทั้งนี้เพื่อเป็นการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น การพัฒนาบุคคล ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ เป็นการให้คำแนะนำหรือเสนอแนวทางแก้ไขปรับปรุง การนำหลักธรรมเข้าไปแก้ไขปัญหาต่างๆ ชักจูงโนมน้าวบุคคลให้ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่ถูกต้องตามหลักพุทธธรรม ส่งเสริมให้เกิดความสงบและสันติสุขในสังคม อีกทั้งส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกในหน้าที่ของตนในเรื่องต่างๆ ที่ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งรูปแบบนี้ ท่านจะนำเสนอโดยผ่านกระบวนการ ๖ วิธี ดังต่อไปนี้

๑. นำเสนอโดยการอธิบายเนื้อหา
๒. นำเสนอโดยการยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ
๓. นำเสนอโดยการเปรียบเทียบ
๔. นำเสนอโดยการอธิบายขยายความศัพท์
๕. นำเสนอโดยการยกพุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน
๖. นำเสนอโดยการยกบุคคลตัวอย่างมาประกอบ

๑. นำเสนอโดยการอธิบายเนื้อหา

การอธิบายเนื้อหา หมายถึง การให้ความหมายธรรมโดยตรงหรืออธิบายเนื้อหาธรรมด้วยข้อความสั้น ๆ กระชับ ชัดเจน เข้าใจง่าย มุ่งเน้นให้ผู้ฟังได้อรรถรสของภาษาเหมาะสำหรับชีวิตประจำวัน ดังหัวข้อธรรมะที่ท่านนำเสนอต่อไปนี้

“ผู้ต้องการความเป็นที่นิยมของคนทั่วไป ฟังประพฤติตามหลักพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ ดังนี้

๑. เมตตา ความจริงใจ ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ไม่มีเล่ห์เหลี่ยมดูได้จากสีหน้าที่บ่งบอกคือยิ้มแย้มแจ่มใสและดูจากการกระทำที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นได้ดี

๒. กรุณา ความสงสาร ความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก ยามผู้อื่น มีความลำบากก็ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแสดงออกมาด้วยการช่วยเหลือเจือจุน ด้วยความเต็มใจ เสมอ ในทำนองยามสุขก็สุขด้วย ยามทุกข์ก็ทุกข์ด้วยนั้นเทียว

๓. มุทิตา ความชื่นชมยินดีในความสำเร็จสมหวังของผู้อื่น ไม่แสดงความ อิจฉาริษยา เพราะทนดูทนเห็นคนที่เขาได้ดีกว่าตัวไม่ได้ ดูได้จากการไปแสดงไม่ตรีจิตต่อ บุคคลอื่น หรือชื่นชมต่อความสำเร็จของผู้อื่นได้โดยไม่ต้องบังคับใจ

๔. อุเบกขา ความวางเฉยในเมื่อไม่อาจจะช่วยเหลือเขาได้ ไม่ทับถมซ้ำเติม เมื่อผู้อื่นผิดพลาด หรือได้รับความวิบัติไป ไม่แสดงอาการสมน้ำหน้าสะใจเมื่อเขาผิดหวัง พลังพลาด

ผู้ใดมีคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ในหัวใจและแสดงออกมาให้ปรากฏได้ ผู้นั้น ท่านเรียกว่า “พระพรหม” ทั้งนี้ พ่อแม่หรือพระในบ้านของเราเป็นบุคคลแรกที่มีคุณธรรม ทั้งหมดนี้อย่างเปี่ยมล้น โดยเฉพาะมีต่อเราผู้เป็นลูก ท่านทั้งคู่จึงควรจะได้รับขนานนาม ว่าเป็น “พระพรหม” ของลูกอย่างแท้จริง”^๑

เรื่อง “ธรรมะของผู้ครองเรือน” ต้องการสอนให้ผู้ครองเรือนรู้จักประพฤติดีมี คุณธรรมประจำจิตใจดังข้อความว่า “ธรรมสำหรับผู้ครองเรือนข้างต้นนั้นอาจจัดแบ่งได้เป็น ๒๐ ประการ ดังนี้คือ

๑. ไม่พึงประพฤติผิดในภรรยาของผู้อื่น
๒. ได้โภชนะที่ดีมีรสอร่อย เมื่อยังไม่ให้แก่คนอื่น ไม่พึงบริโภคผู้เดียว
๓. ไม่พึงเกาะเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท เพราะมีแต่จะทำให้ติดใจ
๔. พึงเป็นผู้รักษาศีล ๕ เป็นเนืองนิตย์
๕. พึงประพฤติปฏิบัติตามธรรมเนียมและกฎหมายของบ้านเมือง
๖. ไม่พึงประมาทเดินเล่นในการประกอบกุศลธรรม
๗. พึงปฏิบัติกิจด้วยปัญญาเลือกเฟ้นให้เห็นประจักษ์
๘. พึงเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่เย่อหยิ่งจองหอง

^๑ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙., ราชบัณฑิต), พระในบ้าน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๔๑),

๙. ฟังเป็นผู้ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่นเป็นปกติวิสัย
๑๐. ฟังเป็นผู้ประกอบด้วยโสรัจจะเสงี่ยมงามอยู่เสมอ
๑๑. ฟังเป็นผู้มีถ้อยคำอันควรดื่มไว้ในใจไม่รู้ลืม
๑๒. ฟังเป็นผู้ไม่หยาบคายทางกาย ทางวาจา และทางใจ
๑๓. ฟังเป็นผู้ทำการสงเคราะห์เหล่าภักดียามมิตรตามความเหมาะสม
๑๔. ฟังเป็นผู้จำแนกแจกทานแก่บรรพชิตและคนยากจนเป็นต้น
๑๕. ฟังเป็นผู้ฉลาดในการจัดแจงกิจการทุกอย่าง
๑๖. ฟังเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงสมณะพราหมณ์ด้วยข้าวและน้ำตามต้องการ
๑๗. ฟังเป็นผู้รักและห่วงหาพันประเพณีธรรมและสุจริตธรรม
๑๘. ฟังทำตนให้เป็นที่รองรับความรู้ด้วยการศึกษาเล่าเรียน การฟังเป็นต้น
๑๙. ฟังหมั่นเข้าไปไต่ถามสมณะพราหมณ์ราชบัณฑิตสมเ้าเสมอ
๒๐. ฟังคบหาสมาคมกับผู้ทรงศีลทรงธรรม เป็นพหูสูต”^๒

เรื่อง “ราชวสดีธรรม” หลักธรรมที่ต้องการนำเสนอคือ สอนข้าราชการให้มีคุณธรรม ดังคำสอนต่อไปนี้เป็น “ผู้เข้าไปอยู่ในแวดวงราชการ เมื่อยังไม่มีคุณงามความดีปรากฏย่อมไม่ได้รับยศถาบรรดาศักดิ์ ข้าราชการอย่าทำตัวก๊วจนเกินเหตุ อย่าขาดก๊วจนเสียงานราชการ อย่าประมาท คอยระมัดระวังอยู่เสมอ...

“ข้าราชการต้องฉลาดในราชกิจ เมื่อราชกิจเกิดขึ้นไม่ว่าเวลาใด เมื่อทรงรับสั่งใช้ไม่ว่าจะเป็นกลางวันหรือกลางคืน ต้องไม่หวาดหวั่นกลัวภัย ปฏิบัติราชกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จตามพระราชประสงค์ให้จงได้...

“ข้าราชการอย่าใช้สอยและประดับกายด้วยเสื้อผ้ามาลา เครื่องลูบไล้ทัดเทียมกับพระราชา อย่าแสดงอาการปรีชาหรือพุดจาทัดเทียมหรือเลียนแบบพระราชา ฟังแสดงอาการปรีชาให้ต่างออกไป อย่าให้เหมือนพระราชา...

^๒ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙., ราชบัณฑิต), หัวใจอมตะ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๕),

“ข้าราชการอย่าเป็นคนฟุ้งซ่านแสดงอาการของคนพอง อย่าคะนองกายคะนองวาจาให้เสียเกียรติของข้าเฝ้า รู้จักรักษาดนไม่ให้เป็นคนเสียหายด้วยเหตุนี้ๆ รู้จักระมัดระวังอินทรีคือตาคู่มือให้เกิดราศีขึ้นได้ พร้อมอภัยค้ายไมตรีจิตต้องสุจริต...”

“ข้าราชการต้องเข้าใจในราชกิจ มีปฏิภาณไหวพริบในกิจอุปัฏฐาก อย่าเฝ้าให้ไกลนักหรือให้ใกล้นัก ฟังย่นเฝ้าพอให้ทอดพระเนตรเห็นถนัดทางเบื้องพระพักตร์ ในสถานที่ที่พอจะได้ยินพระราชดำรัส

“ข้าราชการต้องเป็นผู้ได้ฝึกฝนอบรมมาดีแล้วในสมบัติผู้ดี มีศิลปะได้ศึกษามาดีในการปฏิบัติราชกิจ ต้องข่มจิตอบรมตนมิให้เกิดมลทินโทษ บำเพ็ญประโยชน์ให้สมบูรณ์ มีจิตใจแน่วแน่ไม่แปรผัน อ่อนโยนไม่เย่อหยิ่ง ไม่ประมาทเลินเล่อ เป็นคนสะอาดไม่มัวหมองและขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติราชกิจ...”

“ข้าราชการผู้หวังความเจริญก้าวหน้าแก่ตน ฟังเข้าหาสมาคมสมณะและพราหมณ์ผู้มีศีล เป็นพหูสูต มีปัญญา ให้เป็นกิจสำคัญประจำ ฟังฟังคำแนะนำ ใต้ถามเรื่องบาปบุญคุณโทษประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ ปฏิบัติตามคำแนะนำให้เคร่งครัด”^๓

เรื่อง “พระในบ้าน” หลักคำสอนมุ่งให้ลูกได้รู้จักปฏิบัติต่อพ่อแม่ ดังมีหลักคำสอนต่อไปนี้ “พระ หมายถึง ผู้ประเสริฐ ผู้อดเยี่ยม เพราะเป็นผู้มีคุณสมบัติที่ประเสริฐ อดเยี่ยมอยู่ในตัว และทำความดีต่อผู้อื่นโดยมิได้มุ่งหวังการตอบแทน ทำด้วยดวงใจอันเปี่ยมล้นด้วยความรัก ความปรารถนาดีและความสงสารเป็นที่ตั้ง หากผู้ใดทำได้ดังนี้ ไม่ว่าจะผู้นั้นจะครองเพศแบบไหน และอยู่ในวัยไหน ชาวโลกย่อมแซ่ซ้องสรรเสริญผู้นั้นว่าเป็น “พระ” ในสายตาของเขา และพร้อมที่จะยกมือทั้งสองขึ้นไหว้บูชา ยอมก้มศีรษะหรือยอมน้อมกายลงหมอบกราบกราบกรานด้วยความเต็มใจ และก็คงไม่มีใครออกมาคัดค้านหรือปฏิเสธว่า “พ่อแม่” ไม่ได้เป็น “พระ” หากว่า ผู้นั้นเป็นคนดีมีความคิดและความยุติธรรม ทั้งเป็นคนที่มีมองโลกในแง่ดีเ่งที่ถูกต้องตามความเป็นจริง เหตุที่ท่านทั้งสองได้นามว่าเป็นพระนั้น เพราะท่านมี “ความเป็นพระ” คือมีคุณธรรมมีความดีอยู่ในตัว และได้ปฏิบัติภารกิจอันเป็นหน้าที่ของท่านมาอย่างครบถ้วนบริบูรณ์”^๔

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔-๘๕.

^๔ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙., ราชบัณฑิต), พระในบ้าน, หน้า ๑-๓.

เรื่อง “หลักการพัฒนาดน” หลักธรรมที่ต้องการนำเสนอ คือการพัฒนาบุคคลให้มีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต ดังหลักคำสอนที่ว่า “การพัฒนาบุคคลอันเป็นหลักการพัฒนาสังคมเบื้องต้นขั้นพื้นฐานนั้น จะต้องมุ่งไปที่พัฒนาบุคลิกภาพภายใน คือ พัฒนาด้านอุปนิสัยใจคอ ด้านความคิดและด้านอารมณ์ มิใช่มุ่งไปเพื่อให้บุคคลอยู่ดีกินดีเพียงอย่างเดียว นั่นก็คือพัฒนามุ่งไปที่ใจคนเป็นสำคัญ เพราะธรรมดาสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ใจเท่านั้นเป็นใหญ่ ใจเท่านั้นเป็นประธาน สิ่งต่างๆ สำเร็จลงได้เพราะใจเป็นต้นเหตุ บุคคลที่มีใจดี (ได้รับการพัฒนาแล้ว) จะทำก็ตาม จะพูดก็ตาม (ยอมทำ ยอมพูดแต่สิ่งที่ยำนวนยประโยชน์) สุขจึงติดตาม(ให้ผล)แก่บุคคลนั้น) คนที่พัฒนาใจดีแล้วนั้นยังเป็นคนว่าง่าย สอนง่ายปกครองง่าย มีเหตุผลมีความรู้ความเข้าใจในหลักเกื้อกูลสังคมและปฏิบัติเป็นกันเองกับธรรมชาติเข้ากับธรรมชาติได้ดี

ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า เมื่อต้องการพัฒนาสังคมจำต้องพัฒนาปัจเจกบุคคลซึ่งแต่ละคนต่างก็เป็นหน่วยหนึ่งของสังคมเช่นกันให้มีคุณภาพเสียก่อน โดยพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรม มีหลักธรรมทางศาสนาเป็นพื้นฐานรองรับเป็นเบื้องต้น คุณธรรมที่กล่าวนั้นจะคอยกระตุ้นหรือคอยชักนำให้บุคคลกระทำการกิจต่าง ๆ อันเป็นการพัฒนาดนเองในการอยู่ร่วมกับสังคม และพัฒนาสังคมเป็นการส่วนรวมและจะคอยกระตุ้นให้มีความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบตลอดเวลา เพราะเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมบุคลิกภาพ ด้านจิตใจ ด้านอุปนิสัย และอารมณ์ของบุคคล”^๕

เรื่อง “การควบคุมตนเอง” หลักคำสอนที่ท่านต้องการเสนอคือมุ่งให้บุคคลฝึกปฏิบัติควบคุมตนเองให้อยู่ในกรอบตามหลักธรรม ดังคำสอนต่อไปนี้ “การควบคุมตนเองในที่นี้หมายถึงการควบคุมจิตใจตนเองจึงเป็นหน้าที่ตนเองโดยเฉพาะในพระพุทธศาสนาได้เสนอแนะหลักธรรมสำหรับพัฒนาบุคคลให้ควบคุมตนเองไว้หลายประการด้วยกัน เช่น

ศีล คือ เจตนา หรือความตั้งใจในอันที่จะประพฤติปฏิบัติในทางดี ในสิ่งที่ดี อันเป็นประโยชน์แก่ตนเอง โดยงดเว้นจากปาณาติบาต เป็นต้น (เจตนา สील)

ศีล คือ คุณธรรมที่เกิดขึ้นในใจในอันที่จะไม่เพ่งเล็งเพราะอยากได้ ไม่พยายามปกป้องรักษาและมีความเห็นถูกต้องตามคลองธรรม (เจตสิก สील)

^๕ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), หลักการพัฒนาดน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สี่แยกเชียงใหม่, ๒๕๔๒), หน้า ๔-๖.

ศีล คือ ความสำรวมระวังปิดกั้นหลักเว้นมิให้ความชั่วเกิดขึ้นในตน (สัโร สัลล)

ศีล คือ ความคิดไม่ล่วงละเมิดระเบียบกฎเกณฑ์ หรือวินัยของหมู่ที่กำหนดวางไว้เป็นหลักปฏิบัติกันในหมู่นั้น ไม่ล่วงละเมิดในอธิปไตยของผู้อื่น คือไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น (อวิตุกโม สัลล)

วินัย คือ กฎหรือระเบียบสำหรับฝึกกาย วาจา ใจ ป้องกันกีดกันมิให้ล่วงละเมิดศีลหรือล่วงละเมิดอกุศลธรรม เป็นแบบแผนหรือข้อบังคับที่บัญญัติไว้หรือกำหนดไว้สำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกในหมู่คนนั้น โดยสอดคล้องกับความคิดเห็น หรือความยอมรับของหมู่คนนั้น โดยเฉพาะเมื่อผู้ใดล่วงละเมิดย่อมมีความผิดตามอาณาของหมู่และได้รับโทษตามที่กำหนดกันขึ้นไว้”^๖

“อนึ่ง หากจะน้อมมาเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับบุคคล เพื่อฝึกให้สามารถควบคุมตนเองได้ ก็สามารถทำได้ดังนี้

๑. ฝึกให้เป็นคนมีสติระงับตัว ไม่ทำผิดกฎหมาย กฎระเบียบของหมู่คณะ ไม่เป็นคนเอาแต่ใจตัวเองและไม่มั่งง่าย เพราะจะทำให้ลืมตัวทำผิดระเบียบได้ง่าย

๒. ฝึกให้เป็นคนมีสติระงับตัว มิให้ตกเป็นทาสของสิ่งที่ผ่านทางประสาท ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางสัมผัส และทางความนึกคิดจนเกินไป เพราะหากควบคุมใจมิได้ ก็ย่อมจะหลงระเห็จและทำผิดได้ง่าย

๓. ฝึกให้เป็นคนไม่เห็นแก่ปากท้อง เห็นแก่ได้จนเกินขอบเขต ฝึกหากินในทางสุจริตและซื่อสัตย์ในอาชีพของตนเสมอ

๔. ฝึกให้เป็นคนมีสติระงับในเรื่องราวการบริโภคปัจจัย ๔ ไม่ผล็ผล็ลามบริโภคใช้สอยด้วยความระมัดระวัง มีสติยังคิดเสมอ เพราะผู้ขาดสติลืมตัวมักตกเป็นทาสของปัจจัย ๔ เหล่านั้น จะขาดความพอดีทั้งในการหา ทั้งในการรักษา และในการใช้สอย”^๗

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓-๒๕.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘-๒๙.

เรื่อง “การทำงาน” หลักธรรมที่ต้องการเสนอคือ มุ่งสอนให้บุคคลทำงานให้เป็น
ดังคำสอนที่ว่า “นักทำงานที่จัดว่าเป็นชั้นยอดนั้น ต้องทำงานด้วย ๓ ลักษณะ คือ

๑. ด้วยมือ
๒. ด้วยสมอง
๓. ด้วยปฏิภาณ

ทำงานด้วยมือ คือลงมือทำงานเอง ใช้ความรู้ความสามารถของตัวเองเต็มที่ แม้
จะใช้เขาทำงาน ก็ต้องใช้เอง

ทำงานด้วยสมอง คือทำงานไปใช้สมองคิดไป ใช้สติปัญญา ใช้ความคิดใน
เวลาทำงานเสมอ คิดให้รอบ คือคิดถึงผลได้ผลเสีย คิดให้ไกล คือคิดถึงอนาคต คิด
ย้อนกลับถึงอดีต คิดให้กว้าง คือคิดหาทางแก้ทางป้องกันไว้ก่อน

ทำงานด้วยปฏิภาณ คือทำงานด้วยมีไหวพริบ ตัดสินใจแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้
ฉับไว โดยไม่ต้องเสียเวลาคิด ตัดขาดอย่างไรแก้ปัญหาได้ทันที ทำให้งานนั้นคล่องตัวไม่
หยุดชะงัก คนทำงานด้วยมือ คือได้แต่ทุ่มกำลังทำอย่างเดียว บุกเดินหน้าท่าเดียว ไม่ได้ใช้
สมองปฏิภาณอะไร เขาให้ยกก็ยก เขาให้แบกก็แบก อย่างนี้มักจะต้องทำงานหนักและ
ได้รับค่าตอบแทนต่ำ ไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร ส่วนคนทำงานด้วยสมองนั้น ทำงานไม่หนักแรง
แต่หนักสมอง ย่อมมีค่าตอบแทนสูงกว่าผู้ทำงานด้วยมือซึ่งหนักแรง แต่ไม่หนักสมอง

สำหรับผู้ทำงานด้วยปฏิภาณนั้น จัดเป็นยอดคนที่หาได้ไม่ถนัดนัก แต่ย่อม
ฝึกฝนได้ ปฏิภาณไหวพริบนั้นสอนกันโดยตรงบอกกันโดยตรงไม่ได้ จะเกิดขึ้นได้โดย
อัตโนมัติจากการทำงาน จากประสบการณ์ จากความผิดพลาดแล้ว ๆ มา ผู้มีประสบการณ์
มากมีความสังเกตดีและใช้สมองคิดบ่อย ๆ ย่อมจะมีปฏิภาณไหวพริบดี สามารถคิดอะไร
ได้ฉับไว โดยเฉพาะเมื่อถึงคราวคับขัน คราวเจอปัญหาเฉพาะหน้าสามารถจะพางานให้รอด
พางานให้พ้นอุปสรรคได้”^๔

^๔ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พุทธธรรม ๕ นาที**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไต้ฝุ่นเชียงใหม่, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๐-๑๑๒.

เรื่อง “ปากเป็นเอก” หลักธรรมที่ต้องการนำเสนอ คือสอนให้มนุษย์รู้จักใช้ปากให้เป็นประโยชน์ ดังคำสอนว่า “แนวปฏิบัติในการพูดนี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นอัจฉริยะจริง ๆ หาผู้ใดเสมอเหมือนได้ยาก พระดำรัสของพระองค์ทุกคำทุกประโยคส่วนมากจะถูกจารึกเป็นหลักฐานและเล่าเรียนสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ พระองค์มีแนวปฏิบัติสำหรับพระองค์ดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า

๑. วาจาใด ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ทั้งไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตจะไม่พูดวาจานั้น (คำพูดที่ไม่ถูกต้อง ไม่ถูกต้อง ทรงแสดงเสีย ไม่ตรัสเด็ดขาด)

๒. วาจาใด จริง แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ทั้งไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตย่อมรู้จักกาลเทศะในอันที่จะพูดวาจานั้น (คำพูดที่ถูกต้องแต่ไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟัง และไม่ถูกต้องผู้ฟังด้วย ทรงเลือกเวลาและสถานที่ก่อนจะตรัส)

๓. วาจาใด จริง แท้ ประกอบด้วยประโยชน์ แต่ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตย่อมรู้จักกาลเทศะในอันที่จะพูดวาจานั้น (คำพูดที่ถูกต้อง แต่ไม่ถูกต้อง ทรงเลือกเวลาและสถานที่ก่อนจะตรัส)

๔. วาจาใด ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แม้จะเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตก็ไม่พูดวาจานั้น (คำพูดที่ไม่ถูกต้อง แม้จะถูกใจ ก็ไม่ตรัสเด็ดขาด เพราะไม่เกิดประโยชน์)

๕. วาจาใด แม้จริง แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แม้จะเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตก็ไม่ตรัสวาจานั้น (คำพูดที่ถูกต้องแต่ไม่เป็นประโยชน์ แม้จะถูกใจ ก็ทรงเว้นเสียไม่ตรัส)

๖. วาจาใด จริง แท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ทั้งเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตย่อมรู้จักกาลเทศะในอันที่จะใช้วาจานั้น (คำพูดแม้ถูกต้องและถูกใจ ก็ทรงเลือกเวลาและสถานที่ก่อนจะตรัส เพื่อป้องกันการพูดมาก)”^๙

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐-๑๒๓.

เรื่อง “ความรับผิดชอบ” หลักธรรมที่นำเสนอ คือสอนให้รู้จักรับผิดชอบ ดังหลักคำสอนต่อไปนี้ “ความรับผิดชอบนั้น เป็นคำกล่าวรวมของลักษณะการดำเนินภารกิจต่างๆ เริ่มตั้งแต่จิตใจไปจนกระทั่งงานสำเร็จ ดังนั้นลักษณะของความรับผิดชอบที่ว่านั้น คือ

๑. มีความซื่อตรงต่อหน้าที่ภารกิจ
๒. มีความสำนึกในใจถึงฐานะและภาวะของตัวอยู่เสมอ
๓. มีการวางแผนและดำเนินการอย่างมีระเบียบ
๔. มีความตั้งใจใช้ความรู้ความสามารถปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ด้วยดี
๕. มีความพยายามปฏิบัติงานให้สำเร็จ รวดเร็ว เรียบร้อย
๖. มีความพยายามปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติภารกิจที่บกพร่องให้สมบูรณ์ขึ้น
๗. มีความเคารพในสิทธิความคิดเห็นของผู้อื่นในการปฏิบัติกิจเป็นปกติวิสัย
๘. มีความยอมรับผลสำเร็จและความล้มเหลวในการกระทำทุกประการ”^{๑๐}

เรื่อง “ความไม่ประมาท” หลักธรรมที่ต้องการเสนอคือ สอนให้ไม่ประมาทในชีวิต ดังคำสอนที่ว่า “ความไม่ประมาท ความไม่เลินเล่อผลอผลไผล ไม่ปล่อยใจไปตามอารมณ์หรือตามสิ่งแวดล้อมที่มาทำให้เกิดความคิดหันเหไปนอกทาง เป็นลักษณะของใจที่หนักแน่นมั่นคง มีสติสัมปชัญญะคอยควบคุมให้เกิดสำนึกในภาวะ และหน้าที่อยู่ตลอดเวลา อับปมาทะ เป็นธรรมฝ่ายดีที่คู่กับปมาทะซึ่งเป็นธรรมฝ่ายต่ำ และท่านจัดว่าอับปมาทะนั้นเป็นยอดแห่งธรรมทุกอย่างตามพระบาลีว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนปทชาติ (รอยเท้า) ทั้งหลายของเหล่าสัตว์ผู้ท่องเที่ยวไปบนแผ่นดิน บรรดามีทั้งหมดด้วยกัน ย่อมถึงการรวมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างจัดว่าเป็นยอดปทชาติทั้งหลายเหล่านั้น เพราะรอยเท้าช้างเป็นรอยใหญ่ ฉนใด ฉนนันแล ภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งบรรดามี กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีความไม่ประมาทเป็นมูล (เหตุ) รวมลงในความไม่ประมาท จัดว่าเป็นยอดแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น”^{๑๑}

^{๑๐} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **หลักการพัฒนาดน**, หน้า ๓๙-๔๑.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒-๔๓.

เรื่อง “ความซื่อตรง” หลักธรรมที่ต้องการเสนอคือ สอนให้บุคคลรู้จักปฏิบัติตนให้มีความซื่อตรง ดังมีหลักคำสอนต่อไปนี้ “อนึ่ง ความซื่อตรงนี้เป็นเรื่องของความนึกคิด ซึ่งพัฒนาให้เกิดขึ้นได้จากหลักธรรมข้อหนึ่ง คือ กุศลวิตก มี ๓ ประการ คือ

๑. เนกขัมมวิตก ความนึกคิดในทางเสียสละ ความนึกคิดที่ปลอดโปร่งจากโลภะ จากความเห็นแก่ตัว ไม่สาละวณอยู่แต่กับการปรนเปรอสนองความอยากของตน ไม่หมกมุ่นพัวพันอยู่แต่ในเรื่องเหล่านี้ ความนึกคิดเช่นนี้เป็นเหตุให้บุคคลไม่ยึดติดในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส จนเกินไป ตรงข้ามความนึกคิดเอาแต่จะได้อะไร หมกมุ่นพัวพันอยู่แต่เรื่องกามารมณ์และสิ่งปรนเปรอความสุขต่าง ๆ ย่อมเป็นตัวล่อลวงให้บุคคลหันเข้าหาทางผิดโดยประพฤติกุศลต่าง ๆ ได้

๒. อพยยาบาทวิตก หมายถึงความนึกคิดที่ไม่มีความมุ่งร้ายผู้อื่น ความนึกคิดที่ปราศจากความเคียดแค้นชิงชัง หรือเพ่งมองอย่างประสงคร้าย ได้แก่ ความนึกคิดที่ปราศจากโทษะนั้นเอง ความนึกคิดเช่นนี้เป็นเหตุให้บุคคลไม่มองผู้อื่นในแง่ร้ายจนเกินไป ทำให้เข้ากับผู้อื่นได้ดี เมื่อถูกกระทบกระทั่งบ้าง ประสบอารมณ์ร้ายจากผู้อื่นบ้าง ก็ไม่ถือสา ไม่ใส่ใจนำมาคิดเคียดแค้นทำให้ดำรงความประพฤติกุศลอยู่ได้ หากทนไม่ได้ เมื่อถูกกระทบเช่นนั้นก็ยากที่จะพ้นจากความประพฤติกุศลไปได้

๓. อวิหิงสาวิตก ความนึกคิดที่ไม่เบียดเบียนคนอื่น ไม่คอยแต่จะทำลายหรือเอาเปรียบผู้อื่น ไม่นึกแต่จะทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ความนึกคิดเช่นนั้นเป็นเหตุให้บุคคลมีกรุณาความสงสารเห็นอกเห็นใจเขา นึกถึงอกเขาอกเราอยู่เสมอ เป็นเหตุให้กระตือรือร้นที่จะช่วยเหลือเขา เมื่อเขาประสบความเดือดร้อน

ความนึกคิด ๓ ประการนี้แหละ หากได้ปลูกฝังเพาะให้เจริญในจิตใจบุคคลใดแล้วก็เป็นเหตุให้ผู้นั้นมีความซื่อตรงตลอดกาลได้ รวมความแล้ว สัจจะก็ดี กุศลวิตก ๓ ประการนี้ก็ดี เป็นหลักธรรมที่พัฒนาบุคคลในด้านความซื่อตรง ความซื่อสัตย์ ความสุจริต ความยุติธรรมได้ทั้งสิ้น ถือว่าเป็นหลักธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ ความนึกคิดของบุคคลขั้นพื้นฐานอันจะก่อให้เกิดความร่วมมือปฏิบัติกิจของกันและกันหรือประโยชน์ส่วนรวมให้ เป็นไปอย่างเรียบร้อยดีงาม”^{๑๒}

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒-๕๕.

เรื่อง “สัจจะ” หลักธรรมที่ต้องการนำเสนอคือ สอนให้บุคคลมีวาจาสัตย์และ รู้จักรักษาคำพูดของตน เพื่อหลีกเลี่ยงความเสื่อมเสียทางวาจา ดังมีข้อความว่า “...ผู้มีศีล บริสุทธิ์ จะพึงยินดีตายมากกว่าที่จะทำบาปแม้เพียงเล็กน้อย เพราะเห็นแก่ชีวิต ผู้มี บาปกรรมย่อมมีชีวิตอยู่อย่างน่าตำหนิ ชีวิตเช่นนั้นไม่ประเสริฐอะไรเลย นรชนกล่าวคำ เท็จเพราะเหตุแห่งสิ่งใด สิ่งนั้นจะป้องกันนรชนนั้นจากทุกติหาได้ไม่ สหาย โบริสาทเออย แม้ ลมก็อาจจะพัดภูเขาให้เอนลงได้ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็อาจจะหล่นลงมาบนแผ่นดินได้ หรือแม่น้ำทั้งหมดก็อาจจะไหลย้อนขึ้นไปได้ แต่เราพูดเท็จไม่ได้หรือกนะสหาย อนึ่งเล่า ท้องนภาอากาศอาจแตกได้ ทะเลอาจแห้งได้ แผ่นดินนี้อาจพลิกได้ เขาพระสุเมรุก็อาจถอน รากขึ้นได้ แต่เราไม่อาจจะพูดเท็จได้แน่นอน”^{๑๓}

เรื่อง “การทำบุญ” หลักธรรมที่ต้องการนำเสนอคือสอนให้บุคคลรู้จักสร้างกุศล ให้เกิดกับตนเองและสังคม ด้วยการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม ดังมีคำสอนว่า “คนที่ ทำบุญด้วยตัวเองจะได้โภคสมบัติเป็นอนานิสงส์ตอบแทน คนที่ชักชวนคือบอกบุญคนอื่น ย่อมจะได้บริวารสมบัติตอบแทน คนที่ทำเองด้วยบอกบุญเขาด้วย จะได้สมบัติทั้งสอง ส่วน คนที่ไม่เคยทำบุญและไม่เคยบอกบุญใครก็จะได้สมบัติทั้งสองเลย

ที่ว่าจะได้โภคสมบัตินั้น คือจะได้อนานิสงส์อย่างนี้

๑. จะได้เกิดในตระกูลที่ร่ำรวย มีทรัพย์สมบัติมาก
๒. แม้จะเกิดในตระกูลที่ยากจน ก็จะมีทรัพย์ในภายหลัง
๓. จะรักษาทรัพย์สมบัติไว้ได้
๔. ทรัพย์สมบัติจะไม่วิบัติง่าย

๕. จะได้ใช้สอยทรัพย์สมบัติที่มีอยู่อย่างเต็มอิม

๖. ทรัพย์สมบัติที่มีอยู่จะไม่ก่อความเดือดร้อนได้

ส่วนที่ว่าจะได้บริวารสมบัตินั้น คือจะได้รับผลอย่างนี้

๑. จะมีแต่เพื่อนแท้ที่พึ่งพาอาศัยได้
๒. จะได้เพื่อนผู้รู้ใจกัน
๓. จะมีพวกพ้อง มีคนช่วยเหลือมาก

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

๔. ถึงคราวคับขัน จะเอาตัวรอดได้เสมอ

๕. ไปที่ไหนจะไม่ตกอับ ศัตรูทำอันตรายไม่ได้

๖. จะคิดจะทำสิ่งใดก็สำเร็จรวดเร็ว เพราะอาศัยพวกพ้อง

เรื่องอย่างนี้คนที่เขาชอบทำบุญ เขาจะเชื่อเพราะเขาได้รับผลด้วยตัวเขาเอง แต่คนที่ไม่ชอบทำบุญหรือไม่เคยทำบุญ เขาจะไม่เชื่อและยังชอบต่อว่าคนที่เขาทำว่า เป็นคนโง่เสียดีก คนเช่นนี้แหละที่ไม่ได้อานิสงส์บุญเด็ดขาด รู้แต่อนิสงส์การบอกบุญอย่างนี้แล้ว จะทำอะไรไปทำไม ดูคนที่เขาใจแคบทำอะไรไม่ค่อยบอกใคร ถึงคราวคับขันเข้าจริง ๆ จะมีคนมาช่วยเขาสักกี่คน”^{๑๔}

เรื่อง “พรหมวิหารธรรม ๔ ประการ” หลักธรรมที่น่าเสนอคือ สอนให้บุคคลประพฤติปฏิบัติตนในหลักธรรมคือพรหมวิหาร ดังมีคำสอนว่า “พรหมวิหารธรรม แปลว่า ธรรมของผู้ใหญ่ก็ได้ ธรรมของผู้เป็นใหญ่ก็ได้ ที่แปลว่าธรรมของผู้ใหญ่นั้น หมายความว่า เป็นธรรมที่ผู้ใหญ่อะไรหลายควรจะได้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติเป็นแนวทางในการปกครองผู้อื่น หรือในการอยู่ร่วมกันกับผู้ย่อย ที่แปลว่าธรรมของผู้ใหญ่นั้น หมายถึง เป็นธรรมของผู้ประเสริฐ(พรหม) คือมีใจประเสริฐ มีใจกว้างขวาง ยิ่งใหญ่ด้วยคุณธรรม...และธรรมที่รองรับพรหมวิหารธรรมในชั้นปฏิบัติการซึ่งได้แก่สังคหวัตถุธรรมนั่นเอง มีดังนี้

๑. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาจะให้เป็นผู้สุข หมายถึง ความมีไมตรี มีความรัก มีความหวังดีปรารถนาดี มีความเห็นอกเห็นใจเข้าใจดีต่อกัน มีลักษณะต้องการจะเสริมสร้างประโยชน์สุขให้แก่กันเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายไม่เลือกหน้า เป็นอาการของจิตที่ปราศจากความพยาบาท

๒. กรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ หมายถึง ความต้องการที่จะช่วยให้เขาพ้นจากความทุกข์ยาก ความลำบากต่าง ๆ มีลักษณะต้องการจะนำทุกข์นั้นออกไปเสีย ในเมื่อได้พบเห็นเพื่อนมนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายประสบความทุกข์ หรือได้รับความวิบัติต่าง ๆ มีแต่เจตนาที่บริสุทธิ์คิดจะช่วยเหลือเขาให้พ้นจากสภาพนั้นเสีย

๓. มุทิตา ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี หมายถึง ความชื่นชมโสมนัสใจในเมื่อรู้หรือประสพว่า เพื่อนมนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายได้รับผลสำเร็จหรือมีความสุข หรือได้มี

^{๑๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พุทธธรรม ๕ นาที**, หน้า ๑๓๔-๑๓๖.

อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นอาการของจิตที่ปราศจากความอิจฉาริษยา ความหึงหวง ความไม่พอใจเมื่อคนอื่นได้ดี

๔. อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ได้ใจไม่เสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง เสมอกันในทุกบุคคลเมื่อเขาประสบความวิบัติ เป็นอาการของจิตที่ไม่คิดเยาะเย้ยถากถาง ไม่คิดสมน้ำหน้า หรือสาปแช่งทัตถมส่ง เมื่อผู้อื่นโดยเฉพาะผู้ที่ไม่ชอบกันถึงความวิบัติหรือประสบเคราะห์กรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง รักให้ปรารถนาดีคิดช่วยเหลือผู้อื่นเสมอ”^{๑๕}

๒. นำเสนอโดยการยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ

อุทาหรณ์และนิทาน เป็นอุปกรณ์การสื่อธรรมที่มีความเด่นชัด หมายถึงทำให้เนื้อความนั้นมีความหนักแน่น และมองเห็นภาพหรือจินตนาการได้ใกล้ความเป็นจริง ในที่นี้หมายถึง การนำเรื่องจากชาดก, นิทาน, ประวัติศาสตร์, หรือเรื่องจากประสบการณ์มาแล้วให้ฟังโดยไม่ได้สรุปว่า เรื่องนี้สอนธรรมข้อใด แต่ให้ผู้ฟังคิดพิจารณาตนเอง ทั้งนี้เพื่อให้การนำเสนอพุทธธรรมน่าสนใจยิ่งขึ้น มองเห็นภาพประกอบการฟังได้ชัดเจน มีเนื้อหาดังนี้

“ในอดีตกาล มีพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ท่านสุมังคลเศรษฐีซึ่งเป็นผู้มีศรัทธาแก่กล้า ได้สร้างกุฎิสำหรับเป็นที่ประทับประจำถวายพระพุทธเจ้าหลังหนึ่งนอกเมือง และออกไปเฝ้าอุปัฏฐากทุกเช้า ในเช้าวันหนึ่งได้เตรียมของถวายแล้วให้คนถือตามหลังออกไปเช่นเคย พอถึงประตูเมืองได้เห็นชายคนหนึ่งมีเท้าเประอะเปื้อนโคลนนอนคลุมโปงอยู่ จึงพูดเปรยกับคนใช้ว่า “คน ๆ นี้ สงสัยจะเที่ยวดึก กลับเข้าเมืองไม่ทันประตูปิด จึงต้องมานอนลำบากอย่างนี้ น่าสงสารจริง” ชายคนนั้นได้ยินแว่ว ๆ จึงเปิดหน้าออกมอดูเห็นเศรษฐีเข้าก็จำได้ว่าเป็นใคร แต่ไม่พูดอะไรได้แต่ผูกอาฆาตในใจว่า “เศรษฐีคนนี้ยังไม่เข้าเรื่อง มันเรื่องอะไรของเขา เราจะเที่ยวดึกไม่ดึกมันเรื่องของเรา ไม่น่ามาเกี่ยวเอาเถอะ สักวันหนึ่งเราจะให้รู้ถึงการยุ่งเรื่องคนอื่นไม่เข้าเรื่อง” ผูกอาฆาตแล้วก็หลับต่อตื่นขึ้นในตอนสาย นึกถึงคำพูดของเศรษฐีได้ความโกรธก็เล่นขึ้นหน้าอีก เขาไม่อาจจะทำร้ายเศรษฐีโดยตรงได้ จึงลอบเผาอาฆาตเศรษฐีเสีย ๗ ครั้ง ความโกรธก็ยังไม่คลาย เลยลอบตัด

^{๑๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **หลักการพัฒนาตน**, หน้า ๗๑-๗๕.

เท้าว้าวเศรษฐีในคอกเสี้ยอีก ๗ หน เศรษฐีทราบเรื่องก็ไม่โกรธ และไม่สั่งให้คนหาตัวคนทำ มาลงโทษประการใด เมื่อเขาไม่โกรธตัวเองกลับไม่พอใจหนักขึ้นตามลักษณะคนพาลซึ่งตก อยู่ในอำนาจโทษะ ได้โอกาสจึงลอบเผาบ้านเศรษฐีเสี้ย ๗ ครั้ง ๗ หลังด้วยกัน เท่านั้นแทนที่ จะลดความอาฆาตลงได้ กลับเพิ่มทวีขึ้นเมื่อเขาไม่ได้ตอบ คิดหาทางว่าทำอย่างไรหนอจึง จะทำให้เศรษฐีเจ็บแสบ เทียบสืบเสาะดูก็ได้ความว่าเศรษฐีคนนี้รักเคารพในพระพุทธรเจ้ามาก ถึงกับสร้างพระคันธกุฎีถวายเป็นที่ประทับ สิ่งที่เศรษฐีรักหวงแหนที่สุดเห็นจะไม่มีอะไรเกิน พระคันธกุฎี พอรู้เข้าเขาถึงกับร้องไห้ด้วยความดีใจ คราวนี้แหละเจ็บแสบสมใจเราแน่ พอพระพุทธรเจ้าไม่อยู่ในวันหนึ่งจึงเข้าไปจุดไฟเผาพระคันธกุฎีไหม้เป็นจุณไป

ท่านเศรษฐีพอรู้ว่าไฟไหม้พระคันธกุฎีก็รีบมา พอเห็นพระคันธกุฎีถูกไฟผลาญ เหลือแต่ซาก แทนที่จะเดินร่ำ ๆ ด้วยความโกรธแค้นคนทำกลับตบมือขาด ๆ มองหน้าฝูงชน ด้วยความพอกพอกใจ ที่ของรักหวงแหนวิบัติไปเช่นนี้ก็ตอบว่า “เราจะเสียใจไปทำไม ดีใจ เสียอีกไม่ว่า เราจะได้สร้างพระคันธกุฎีถวายใหม่ให้ใหญ่กว่านี้แข็งแรงกว่านี้ เราจะต้อง ขอบใจคนเผาเสียด้วยซ้ำไป ถ้าเขาไม่เผาเราก็คงไม่มีโอกาสได้ทำบุญใหญ่เช่นนี้อีก เรา ขอบใจเขาจริง ๆ...” “ท่านทั้งหลาย มีคนๆ หนึ่งลอบเผาข้าพเจ้า ๗ ครั้ง ตัดเท้าว้าว ๗ หน เผาบ้านอีก ๗ หลัง มาบัดนี้เขามาเผาพระคันธกุฎีอีก เพราะอาศัยเขา ข้าพเจ้าจึงได้ทำบุญ ใหญ่เห็นปานนี้ในวันนี้ ถ้าไม่มีเขาก็ไม่มีวันนี้สำหรับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอขอบใจเขา และ ข้าพเจ้าขอยกส่วนบุญนี้ให้เขาเป็นคนแรก”^{๑๖}

“ตอนที่พ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ ท่านเปรียบเสมือนต้นโพธิ์ต้นไทรใบดกหนา มีร่มเงา อันเย็นสบายที่บรรดาลูก ๆ จะพึงเข้ามาพึ่งพาอาศัยได้ทุกเมื่อทุกคราว แม้จะโผผินจากไป แล้ว แม้จะถ่ายรดหรือจิกกินลูกผลจนหมด หรือหักรานกิ่งก้านสาขาไปแล้วหวนกลับมาพึ่ง ร่มโพธิ์ร่มไทรต้นเดิมอีก โพธิ์ไทรนี้ก็ยังมีร่มให้ลูก ๆ ได้พักชื่นใจเหมือนเดิม โดยมีได้โกรธ เคืองหรือพูดให้ผู้พึ่งพิงคือลูกต้องเสียน้ำใจเลย ยังพร้อมเสมอที่จะให้ความเย็นแก่ลูกทุกคน และทุกครั้ง พอท่านล้มหายตายจากไปนั่นแหละ ลูก ๆ จึงหมดที่พึ่งหมดร่มเงาอันเย็นสนิท ไป แม้จะคิดถึงโพธิ์ไทรต้นนี้ก็หมดหวัง จึงต่างก็ต้องแยกย้ายกันไปคนละทิศละทาง รวมกัน ได้บ้างไม่ได้บ้าง เข้าหน้ากันไม่ติดบ้าง ทะเลาะกันเองบ้าง ไปตามเรื่องตามราว พี่น้องบาง

^{๑๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พุทธธรรม ๕ นาทิ**, หน้า ๑-๕.

รายพ่อพ่อแม่ตายไปก็จากกันและไม่พบกันอีกเลยจนตลอดชีวิตก็ยังมี นี่แหละท่านจึงว่า “ขาดพ่อเหมือนถ่อหัก ขาดแม่เหมือนแพแตก การไม่มีพ่อนั้นเพียงแค่เหมือนคนล่องแพไปตามน้ำ บังเอิญถ่อที่ใช้พยุ่งแพคัดแพให้ตรงร่องน้ำให้พ้นเกาะแก่งโขดหินในท้องน้ำมาหักเสียกลางคัน แพก็ยังคงประดังตัวเองให้ล่องลอยไปตามกระแสน้ำได้ จะกระทบโขดหินจะติดเกาะติดแก่งทำให้คนบนแพล้มลุกคลุกคลานไปบ้างก็ยังมี แต่พอแพแตกนี่สิ หมดที่พึ่งเอาเสียจริง ๆ เมื่อแพแตก คนบนแพก็แตกกระสานซ่านเซ็นล่องลอยไปตามกระแสน้ำอันเชี่ยวกราก ที่แข็งแรงหน่อยก็พอจะพยุ่งตัวลอยคอไปถึงฝั่งได้บ้าง”^{๑๗}

“เล่ากันมาว่า ครั้งหนึ่งปู่ทั้งหลายเปิดการประชุมใหญ่ขึ้น ด้วยต้องการจะหาข้อแก้ไขในปัญหาที่ว่า ทำไมพวกปู่จึงเดินไม่ตรงทาง จึงเปิดการสัมมนาหาข้อมูลกันเป็นการใหญ่ ในที่สุดหลังจากที่ได้กันอย่างเผ็ดร้อนแล้ว ก็ได้ข้อมูลอันแน่ชัดว่า ปู่เดินไม่ตรงทางนั้นเป็นเพราะเหตุผลเพียงข้อเดียว คือปู่มีขามากเกินไป และแต่ละขาไม่ประสานสัมพันธ์กันเวลาเดินจริง ๆ ใช้ขาเดินเพียงก้าวละ ๒-๓ ขาเท่านั้น ที่เหลือก็จะยกแก้ง่างะกะทำให้เสียแนวไปหมด ข้อมูลนี้เมื่อทดสอบดูแล้วก็เป็นที่ยอมรับของบรรดาปู่ทั้งหลาย

แต่ปู่ทั้งหลายก็ไม่อาจจะแก้ไขด้วยการเสนอให้ตัดขาที่แก้ง่างออก หรือด้วยการให้ขาทั้งหมดสัมพันธ์กันได้ ทั้งนี้เพราะเป็นกรรมพันธุ์ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษปู่แต่เมื่อครั้งกระโน้นแล้ว ผลการสัมมนาของปู่ครั้งนั้น ทำให้เกิดแนวคิดที่ว่า แม้ว่าเราจะทำงานร่วมกันมาก ๆ คน แม้ว่าจะต่างความคิดกันหรือไม่เห็นด้วยบ้าง ก็อาจทำงานให้บรรลุเป้าหมายได้ ถึงจะดูเกะกะแก้ง่างไปบ้างก็ตาม สำคัญก็คือขอให้รู้จักประสานกันอย่างปู่ทั้งหลาย คือขาปู่ที่มีทั้งสั้นและยาว ขาที่สั้นเมื่อถึงคราวทำหน้าที่ก็ออกแรงเต็มที่ ยึดขาทรงตัวเต็มแรงแล้วก้าวไปข้างหน้า ขาที่ยาวก็ย่อขาลงนิดหนึ่ง เพื่อให้หน้าหนักลงไปอยู่ที่ขาสั้นบ้าง ไม่ใช่ยืนหยัดเต็มเหนี่ยวทรงตัวเต็มแรงจนขาสั้นเขว่นเต็ง เพราะรู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาวประสานกันไปอย่างนี้ ปู่จึงเดินไปได้”^{๑๘}

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘-๘๐.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕-๓๗.

จากเนื้อหาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การนำเสนอพุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ในแต่ละครั้งจุดเด่นของท่านก็คือ ใช้ภาษาที่นำสมัยเหมาะกับสังคมยุคปัจจุบัน และมักมีนิทานอุทาหรณ์ประกอบด้วยทุกครั้ง ทำให้เข้าใจง่ายเหมาะแก่บุคคลทุกวัย นิทานส่วนใหญ่จะนำมาจากชาดก ทั้งเรื่องในอดีตและปัจจุบัน นำมาประกอบการบรรยาย ทำให้ได้คติธรรม และได้ข้อคิดในแง่ต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

๓. นำเสนอโดยการเปรียบเทียบ

การเปรียบเทียบ คือ การสอนธรรมเปรียบเทียบกับสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจลึกซึ้ง ชัดเจน อีกทั้งทำให้ผู้ฟังมองเห็นหรือพิจารณาตามเนื้อหาแล้ว เข้าใจได้ง่าย ทำให้เนื้อหาที่น่าสนใจมากยิ่งขึ้น เป็นการเสริมความคิดอีกทางหนึ่งด้วย ดังมีเนื้อหาต่อไปนี้

“ลูกรัก ใครก็ตามถ้าเขาสามารถให้วิชาความรู้พิเศษที่หาได้ยากแก่เราได้ เราก็ควรยินดีไปเรียนกับเขา ไม่ควรไปตั้งแง่รังเกียจถึงชาติตระกูลรูปร่าง หรือความประพฤติของเขา เขาจะเป็นคนยากจนพิกลพิการ หรือมีความประพฤติไม่ดีอย่างไรก็เป็นเรื่องส่วนตัวเขา เขาสอนให้เราฉลาดหรือมีวิชาพิเศษนั้นได้ก็พอแล้ว ครูอาจารย์ที่สอนเรามากก็เชื่อว่าจรรยาวยหรือมีความประพฤติดีทุกคนไป แต่เราควรเคารพนับถือท่านว่าเป็นครูอาจารย์ของเราได้ เพราะเราไม่ได้คำนึงถึงพื้นเพและความประพฤติของท่านมากนัก ถ้าเรามัวไปตั้งแง่รังเกียจสิ่งนอกตัวที่ไม่ดีของท่านแล้วไม่ยอมรับความรู้ที่ท่านให้ เราก็จะไม่ได้ความรู้อะไรมากมาย

ทำนองเดียวกัน ข้อธรรมหรือคำพูดที่มีคติเตือนใจซึ่งแม้จะออกมาจากปากของนักบวชผู้ประพฤติไม่เรียบร้อยหรือคนที่ต่ำต้อย หากเป็นประโยชน์ต่อเราก็ไม่ควรรังเกียจควรศึกษาและประพฤติตามเพื่อประโยชน์แก่ตัวเราเอง เหมือนเมื่อเราต้องการดอกบัว เราลงไปในสระน้ำเห็นดอกบัวแล้วก็เด็ดเอาแต่ดอกบัวมาเท่านั้น ไยจะมัวคำนึงถึงที่เกิดของดอกบัวว่ามาจากโคลนตมไหน ได้ดอกบัวมาก็เป็นอันสมประสงค์ ดอกบัวที่เกิดจากโคลนตมที่เน่าเหม็นจะสกปรกเน่าเหม็นไปด้วยก็หาไม่”^{๑๙}

^{๑๙} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), คำพ่อ คำแม่, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ลิ้มเชิงเชียง, ๒๖๔๔),

“ลูกรัก ต้นไม้ที่เกิดบนภูเขาซึ่งมีขนาดเล็กและเตี้ยแคระอย่างไรก็ยิ่งสูงกว่าต้นไม้ใหญ่ ๆ ที่ขึ้นอยู่เชิงเขา ถึงอย่างนั้นก็ตาม ต้นไม้ใหญ่เชิงเขานั้นอาจมีคุณค่ามากกว่าต้นไม้บนภูเขาก็คงได้ ที่ยกเรื่องต้นไม้มาพูดก็เพื่อให้ข้อสังเกตแก่ลูกว่า อันความทะเยอทะยานคิดทำตัวให้สูงเด่นเทียบผู้ที่เขาเมียดศักดิ์ มีความมั่งคั่งมั่นคงมาโดยชาติตระกูลนั้น เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ความเสียหายในเมื่อไม่สมหวัง ลูกไม่ควรคิดอย่างนั้น เพราะความคิดใฝ่สูงเกินตัว ทำให้เราล้มตัว กล้าทำชั่วทำผิดและได้รับทุกข์โทษมานักต่อนักแล้ว

แต่การที่คนเรามีความมุมานะสร้างฐานะ สร้างเนื้อสร้างตัวให้มีฐานะมั่นคง ให้มีความดีงามมากกว่าคนอื่น คือทำตัวให้เหมือนต้นไม้ใหญ่เชิงเขานั้นย่อมเป็นการชอบ ไม่มีข้อเสียหายหรือข้อตำหนิต่อประการใด ลูกควรทำตัวอย่างนี้ดีกว่าจะไปทำตัวใฝ่สูงเกินตัว ซึ่งเป็นไปได้ยาก มีต้นไม้เชิงเขาไม่กี่ต้นหรอกที่ถูกเคลื่อนย้ายไปปลูกบนยอดเขาแล้วแบ่งบานรัศมีอยู่ได้ ต้นไม้ธรรมดาเอากันแค่นี้ให้เต็มที่อยู่เชิงเขานั้นแหละเป็นที่ดีที่สุด ที่แยที่สุดก็คือต้นไม้ที่เกิดอยู่บนพื้นราบซึ่งก็เตี้ยอยู่แล้ว แต่ไม่ยอมเจริญเติบโตแตกกิ่งก้านออกดอกออกผลอีก ก็มีแต่จะถูกเหยียบถูกย่ำร่ำไปแหละลูก”^{๒๐}

“ธรรมดาต้นไม้กระถาง เช่นพวกบอน พวกว่าน ตอนแรก ๆ เจ้าของมันจะดูแลเอาใจใส่อย่างดีเท่าเทียมกัน แต่ต่อมาต้นใดพยายามเจริญเติบโต ให้กิ่งให้ใบที่สวยงาม ไม่มีตำหนิเร่งเจริญเติบโตจนคับกระถาง เจ้าของก็จะโยกย้ายต้นไม้นั้นไปใส่กระถางใบใหม่ที่ใหญ่กว่า และบำรุงรักษาพิเศษกว่าต้นที่ไม่ยอมเจริญเติบโตหรือเติบโตช้า ทั้งกิ่งก้านใบดอกก็ไม่เป็นไปตามใจเจ้าของ เจ้าของก็บำรุงรักษาอย่างธรรมดา ความคิดที่จะย้ายไปไว้ในกระถางใบใหม่ที่ใหญ่กว่าย่อมไม่มี ดังนั้น ต้นไม้ใดต้องการจะได้อยู่ในกระถางใบใหม่ที่ใหญ่กว่า ก็เป็นหน้าที่ของต้นไม้นั้นที่จะต้องช่วยตัวเอง ปรับปรุงตัวเองให้เจริญเติบโตเต็มที่จนเจ้าของสะดุดตา”^{๒๑}

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘-๓๙.

^{๒๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พุทธธรรม ๕ นาที**, หน้า ๑๕-๑๖.

“อำนาจเป็นดาบสองคมที่ประหัตประหารคนอื่นก็ได้ ประหัตประหารตัวเองก็ได้
นัยตรงข้าม ดาบนั้นสามารถจะให้คนอื่นและตัวเองก็ได้ อันนี้อยู่ที่ตัวผู้ใช้ เพราะ
อำนาจไม่มีคุณไม่มีโทษในตัวมันเอง เหมือนมีดไม่มีคุณไม่มีโทษในตัว ใครนำไปใช้ในทางดีก็
มีคุณ ใครนำไปใช้ในทางทำลายก็มีโทษ อำนาจก็เช่นกัน หากใช้ไปในทางสร้างสรรค์
ในทางเป็นธรรมก็ก่อประโยชน์ให้แก่ตัวผู้ใช้และสังคมได้อย่างดี แต่ถ้าใช้ไปในทางทำลาย
ในทางผิดธรรม ก็ก่อความวิบัติให้ทั้งแก่ตนเองและสังคมส่วนรวมอย่างมหันต์”^{๒๒}

“ธรรมดาความเย็นยอมเก็บอะไรไว้ไม่ให้เสีย ไม่ให้เนาได้ ไม่ว่าอาหาร ปลา
เนื้อ ผักชนิดไหน หากเก็บไว้ในที่เย็น ๆ ก็จะถูกเก็บไว้ไม่เนาไม่เสีย และความเย็นนั้นใคร ๆ ก็
ชอบ เช่นชอบอยู่ในห้องเย็น ๆ ชอบคำพูดที่เย็น ๆ ชอบปลุกบ้านอยู่ในที่มีลมพัดเย็น ๆ
ชอบอยู่ตามริมน้ำลำคลองที่มีน้ำเย็น ๆ ดูจะชอบกันทั้งนั้น ไม่เฉพาะคนเท่านั้นที่ชอบเย็น
ถึงต้นไม้และสัตว์ก็ชอบเย็นเช่นกัน อย่างว่าแต่สิ่งมีชีวิตเช่นคนหรือสัตว์จะชอบเย็นกันเลย ถึง
สมบัติต่าง ๆ ก็ชอบอยู่ในที่เย็น ๆ ชอบอยู่กับคนเย็น ๆ เช่นกัน ใครเย็นมากสมบัติก็อยู่มาก
และอยู่นาน ใครเย็นน้อยสมบัติก็อยู่น้อยและอยู่ไม่นาน”^{๒๓}

จากเนื้อหาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ท่านจะเสนอธรรมหรืออธิบายธรรมเปรียบเทียบกับ
กับสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้จินตนาการได้ชัดเจน มองเห็นภาพตามความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้
เพื่อให้เกิดความรู้สำนึกในหน้าที่ของตสให้สมบูรณ์ และเพื่อให้มีความรับผิดชอบต่อตนเอง
ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ

๔. นำเสนอโดยการอธิบายขยายความศัพท์

การนำเสนอวิธีนี้ คล้ายกับการนำเสนอโดยตรง คือมีเนื้อหาที่เน้นอธิบายศัพท์
ทางพระพุทธศาสนาโดยตรง โดยท่านจะนำเสนอด้วยรูปแบบเทคนิคที่เข้าใจง่าย คืออธิบาย
ความสั้น ๆ กระชับรัด ใช้ภาษาที่นุ่มนวลชวนฟัง ดังมีเนื้อหาต่อไปนี้ คือ

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖.

^{๒๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พระไพบอรรถ, หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

กัลยาณมิตร แปลว่า มิตรดี คือมิตรแท้ ผู้ปรารถนาดีต่อเพื่อนกันด้วยไมตรีจิต
กัลยาณมิตร มีลักษณะ ๗ ประการ คือ

๑. ปิโย ทำตัวน่ารัก น่าคบหา
๒. ครุ ทำตัวน่าเคารพหนักแน่นเป็นที่พึ่งได้ เกิดความรู้สึกอบอุ่นเมื่อใกล้ชิด
๓. ภาวนีโย ทำตัวน่ายกย่อง ให้เกิดความภูมิใจ น่าถือเป็นแบบอย่าง
๔. วัตตยา คอยแนะนำในทางถูก ให้สติเมื่อหลงผิด เป็นคู่คิดคู่ปรึกษาได้
๕. วจนักขโม อุดหนุนต่อคำพูดและการกระทำของเพื่อนได้ มีเหตุผล
๖. คัมภีรัง กะถัง กัตตยา ฉลาดชี้แจงอธิบายเรื่องที่ลึกซึ้งซับซ้อนให้กระจ่างได้
๗. โน จักฐาเน นิโยชะเย ไม่ชักชวนนำพาในทางเสีย^{๒๔}

กาลามสูตร แปลว่า พระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาวกาลามะ หมู่บ้าน
เกสปุตตนิคมในแคว้นแคว้นโกศล เรียกว่าเกสปุตตสูตร ก็มี กาลามสูตร เป็นหลักแห่งความ
เชื่อ ไม่ให้เชื่อมงายโดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงถึงคุณโทษหรือไม่ดีก่อนเชื่อ มี ๑๐
อย่าง ด้วยกันดังนี้คือ

๑. อย่าเชื่อตามที่ฟัง ๆ กันมา
๒. อย่าเชื่อตามที่ทำต่อ ๆ กันมา
๓. อย่าเชื่อตามคำเล่าลือ
๔. อย่าเชื่อโดยอ้างตำรา
๕. อย่าเชื่อโดยนึกเดา
๖. อย่าเชื่อโดยคาดคะเนเอา
๗. อย่าเชื่อโดยนึกคิดตามแนวเหตุผล
๘. อย่าเชื่อเพราะถูกกับทฤษฎีของตน
๙. อย่าเชื่อเพราะมีรูปลักษณะที่ควรเชื่อได้
๑๐. อย่าเชื่อเพราะผู้พูดเป็นครูอาจารย์ของตน^{๒๕}

^{๒๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **ภาษาธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไฉโยงเชียง,
๒๕๔๔), หน้า ๙.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

จักรวรรวม แปลว่า ธรรมประดุจล้อรถ คือธรรมที่เป็นเสมือนล้อที่นำรถไปถึง จุดหมายปลายทางได้ จักรวรรวม มี ๔ ประการ คือ

๑. ปฏิรูปเทสวาสะ อยู่ในประเทศอันสมควร
๒. สัมปยุตฺตสยยะ คบหาสัตบุรุษ
๓. อุตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ
๔. ปุพเพกตปุญญตา ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ในปางก่อน

ธรรม ๔ ประการนี้ เป็นธรรมที่นำพาไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง นำไปสู่ความมั่งมี ศรีสุข นำให้ถึงจุดหมายที่ประสงค์ ท่านรับรองไว้ว่า ธัญชาติ ธนทรัพย์ ยศ เกียรติและความสุข จะหลั่งไหลมาสู่ผู้ปฏิบัติตามธรรม ๔ ประการนี้^{๒๖}

กฐินตัน คือกฐินที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไปถวายที่วัดราษฎร์อย่าง ไม่เป็นทางการ ที่เรียกเช่นนี้เพราะเป็นการเนื่องในพระเจ้าแผ่นดิน มีลักษณะเดียวกับคำว่า ประพาสตัน ช้างตัน ม้าตัน กฐินตัน เป็นกฐินที่ไม่กำหนดวัดแน่นอน แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดวัดใด ถือเป็นกรพระราชกุศลส่วนพระองค์ตามพระราชอัธยาศัย ส่วนใหญ่จะเป็นวัดตามหัวเมืองที่ทรงพระราชศรัทธาและมีวัดหลวง เพราะกฐินหลวงถือว่าเป็นกฐินของหลวงหรือของพระเจ้าแผ่นดินโดยตรงอยู่แล้ว

กฐินราษฎร์ คือกฐินที่ราษฎรหรือชาวบ้านทั่วไปจัดการทอดกันเองที่วัดราษฎร์ เช่นวัดใดหมู่บ้านใดเป็นต้น อาจมีเจ้าภาพทอดคนเดียวที่เรียกว่า เจ้าภาพกฐิน ก็ได้ อาจรวมกันเป็นหมู่เป็นคณะไปทอดร่วมกันที่เรียกว่า กฐินสามัคคี ก็ได้ แม้การทอดจุลกฐินก็นับเป็นกฐินสามัคคีเช่นกัน กฐินราษฎร์ ส่วนใหญ่ทำกันเป็นงานใหญ่เอิกเกริก ถือว่าเป็นบุญใหญ่ได้บุญอันสงฆ์มาก เช่นทำบุญฉลองก่อนนำไปทอดบ้าง เวลานั้นไปวัดบ้างก็แห่แหนไปทางน้ำ บ้างก็ไปทางบก บ้างนำขึ้นหลังช้างหลังม้า หรือใส่รถแล้วแห่แหนกันไป ทำให้ดูเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่และสำคัญ

กฐินหลวง คือกฐินที่ทอดถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษาในวัดหลวง แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือกฐินที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไปทรงถวายด้วยพระองค์เอง เรียกว่า พระกฐินหลวง หรือ พระกฐินเสด็จพระราชดำเนิน และกฐินที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทาน

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

ให้พระบรมวงศานุวงศ์ หน่วยราชการ หรือประชาชนที่กราบบังคมทูลขอพระราชทานไป ทอดที่วัดหลวงแทนพระองค์ เรียกว่า กฐินพระราชทาน กฐินหลวง ประกอบด้วยองค์กฐินคือ ผ้ากฐินและบริวารกฐินที่เป็นของราชการ มีงบประมาณจัดไว้โดยเฉพาะและมีจำนวนเท่าวัด หลวงในประเทศ แต่ผู้ขอพระราชทานทอดกฐินหลวงสามารถจัดบริวารกฐินถวายวัดเพิ่มได้ ไม่มีข้อห้าม^{๒๗}

ทศพิธราชธรรม แปลว่า ธรรมของพระราชา ธรรมของราชการ หมายถึง คุณธรรมหรือจริยวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ คุณธรรมของข้าราชการ ของนัก ปกครอง เรียกสั้น ๆ ว่า ราชธรรม ก็มี ๑๐ ประการ คือ

- ๑) ทาน คือการให้ การชุบเลี้ยง การช่วยเหลือ
- ๒) ศีล คือการประพฤติสุจริตธรรม
- ๓) ปริจาคะ คือการเสียสละสุขส่วนตัว
- ๔) อาชชวะ คือความซื่อตรง
- ๕) มัททวะ คือความอ่อนโยน
- ๖) ตบะ คือความเพียร ความข่มใจ
- ๗) อักโกธะ คือความไม่โกรธ
- ๘) อวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียนกดขี่
- ๙) ขันติ คือความอดทน
- ๑๐) อวิโรธนะ คือการปฏิบัติไม่ผิดทำนองคลองธรรม^{๒๘}

ทิวฐธัมมิกัตถประโยชน์ หมายถึง ธรรมที่อำนวยประโยชน์ให้ในปัจจุบัน คือ ให้ผลในชาตินี้ มี ๔ ประการ คือ

- ๑) อุกุฐฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือมีความขยัน ต่อสู้ ไม่ท้อแท้ ในการทำมาหาเลี้ยงชีพ ในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ

^{๒๗} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), คำวัด ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไผ่เพียงเชียง, ๒๕๔๖), หน้า ๑-๓.

^{๒๘} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), ภาษารธรรม, หน้า ๔๔.

๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักรักษาทรัพย์สิ่งของที่มีอยู่ หรือที่ได้มาให้อยู่คงทน และใช้งานให้คุ้มค่า ไม่ทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ

๓) กัลยาณมิตรตตา ความมีเพื่อนดี คือรู้จักคบเพื่อน รู้จักหาคู่ครอง

๔) สมชีวิตา ความมีชีวิตเหมาะสม คือรู้จักใช้สอยทรัพย์สมบัติ กินอยู่ พอเพียง ไม่ฟุ่มเฟือยเกินไป ไม่ฝืดเคืองเกินไป^{๒๙}

เบญจกัลยาณี แปลว่า ผู้มีความงาม ๕ ประการ หมายถึง สตรีผู้มีคุณลักษณะ หรือลักษณะที่งาม ๕ ประการ คือ

๑) ผมงาม คือมีผมเหมือนกำหางนกยูงเมื่อสยายออกทั้งตัวลงมาถึงชายผ้า

๒) เนื้องาม คือมีริมฝีปากแดงเหมือนลูกตำลึงสุก เรียบสนิทมิติดุสิต

๓) ฟันงาม คือขาวเหมือนสังข์ขัดและเรียบเสมอกเหมือนเพชรเรียง

๔) ผิวงาม คือผิวดำเหมือนดอกอุบล ผิวนวลเหมือนกลีบดอกกรรณิการ

๕) วัยงาม คืองามทุกวัย แม้คลอดบุตรมาแล้ว ๑๐ ครั้ง ก็ยังดูสาวพริ้งอยู่^{๓๐}

๕. นำเสนอโดยการยกพุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน

เนื้อหาประเภทนี้ หมายถึง การยกหัวข้อธรรมขึ้นมาครั้งใด ก็จะมีพุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน คำคมประกอบเสมอ ในบางครั้งคำเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นเช่นกับบทสรุปหรือการอ้างอิงในเรื่องนั้นๆ ซึ่งท่านมักจะเชื่อมหรือแทรกไว้เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจน สามารถแยกประเภทได้ดังนี้

๕.๑ พุทธศาสนสุภาษิต

“สุขา สุขุมสุส สามัคคี ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะ นำความสุขมาให้”
นี่คือพระพุทธรูปดำรัสที่ตรัสไว้เมื่อ ๒๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว ซึ่งเป็นความจริงมาทุกยุคทุกสมัย และจะต่อไปอีกนานเท่าอนันต์ ความสามัคคี เราถือกันว่าเป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จของงานที่ทำทุกอย่าง ไม่ว่างานนั้นจะเป็นงานยากหรือง่าย ไม่ว่าจะเป็งานของคนดีหรือของ

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

^{๓๐} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘, ราชบัณฑิต), คำวัด ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้า ๖๙-๗๑.

คนชั่ว หากพร้อมกันทำแล้วเป็นเสร็จได้ทุกอย่างไป ความสามัคคีนี้จะต้องเริ่มที่ใจก่อน ต่อไปที่วาจา สุดท้ายก็ลงที่กาย เป็นขั้นตอนตามลำดับไปอย่างนี้

การทำงานกับคนหมู่มากหรือทำงานกับเป็นหมู่เป็นทีม ต้องอาศัยต่างคนต่างมีใจคิดเห็นอย่างเดียวกัน อย่างที่พูดกันติดปากว่า “เห็นพ้องต้องกัน” นั้นแหละ หากเห็นพ้องต้องกันก็เท่ากับว่างานนั้นได้เสร็จไปตั้งครึ่งหนึ่งแล้ว ความร่วมมือกันนี้สำคัญมาก อย่ามองข้ามเสียเป็นอันขาด คนเราลองเห็นด้วยเสียแล้วก็มักจะลงเอยด้วยกัน “ว่าไงว่ากัน” หรือ “เอาไปเอากัน” แต่ถ้าควบคุมสมาชิกในหมู่ให้เห็นลงรอยกันไม่ได้งานก็ชักจะไม่ราบรื่น ความยุ่งยากเริ่มตั้งเค้ามาแล้ว^{๓๑}

“อรรถิ โลกนาสิก้า ความริษยาเป็นด้วทำลายโลก” คนที่มีความริษยาจึงชอบหงุดหงิดไม่พอใจอะไรง่ายรู้ได้โดยกิริยาท่าทาง คือถ้าเห็นคนอื่นได้ดี ไม่ว่าจะคนนั้นจะเป็นพี่เป็นน้อง เป็นเพื่อน หรือเป็นผู้ร่วมงานก็ตาม ก็จะเกิดความหงุดหงิดใจ เกิดความงุ่นง่าน ไม่สบายอารมณ์อยู่ตลอดเวลา ถ้าอยู่คนเดียวก็จะพลั่งพล่านนั่งนอนไม่ติดที่ หากมีโอกาสก็จะระบายอารมณ์เสียในทางทำลายคุณความดีของผู้ได้ดีคนนั้น เช่นพูดจาถากถางบ้าง พูดจาประชดประชันบ้าง เยาะเย้ยบ้าง กระทบกระแหนบ้าง ทำท่าค้อนควักบ้าง แล้วแต่โอกาสและสถานที่ที่จ้อจ้วง นี่แหละคืออำนาจของความริษยา ซึ่งเป็นตัวทำลายโลกดังพระท่านว่า วิธีกำจัดก็คือ ต้องสร้างมูทิตาจิตให้เกิดขึ้นแทนที่ โดยการค่อย ๆ มองหาความดีของคนอื่น แม้จะมีเพียงเล็กน้อยนิดก็ยั้งดี หาได้พบกลบความไม่ดีของเขาเสีย อย่าไปพูดถึง แล้วหัดชมคนอื่นเป็นเสียบ้าง ก็เอาส่วนดีแม้เล็กน้อยนิดที่พบนั้นแหละมาชม แม้ตอนแรกๆ จะฝืนใจชมบ้างก็พยายามทำ นานๆเข้าก็จะเกิดความเคยชินและชมได้มากๆ เมื่อชมเป็นแล้วก็แสดงความยินดีในความสำเร็จเล็กๆ น้อย ๆ ของผู้อื่น เริ่มต้นจากคนในครอบครัวก่อนก็ได้ ยินดีต่อน้องๆที่สอบได้ ยินดีต่อพี่ๆที่ได้งานทำ ขยายกว้างออกไปจนถึงเพื่อน ๆ ต่อไปถึงผู้ร่วมงาน อย่างนี้แหละ ไม่นานมูทิตาก็จะเกิดเต็มจิต ความหงุดหงิดงุ่นง่านเพราะเกิดความริษยาก็จะหมดไป”^{๓๒}

^{๓๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พุทธธรรม ๕ นาทิ**, หน้า ๓๓-๓๔.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐-๘๑.

“คนเราต่อให้เก่งแสนเก่งดีแสนดีอย่างไร พอถูกรวมเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในชีวิตก็มีอันเป็นไปได้นั้นแหละ อย่างว่าแต่ชาวบ้านธรรมดาเลย พระสงฆ์องค์เณรก็เถอะพอโดนเข้าไปก็ไม่รอดเหมือนกัน เพราะกรรมนี้มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์มากเหลือเกิน ใครจะขัดขึ้นก็ไม่ได้ ตกอยู่ในอำนาจของมันทั้งนั้น ดังคำพระที่ว่า “กมฺมุนา วุตตตี โลกิสฺส ตวิโลกย่อมเป็นไปตามกรรม(ลิขิต)” กรรมที่ว่านี้ก็เป็นของใครของมันทำไว้ตั้งแต่เมื่อไรไม่รู้ชาติก่อนหรือชาตินี้ก็สุดจะเดา ที่แน่ก็คือเป็นกรรมที่เจ้าตัวทำไว้เอง และก็ติดตามผู้ทำเรื่อยมา พอตามทันได้โอกาสก็รับชวยจัดการทันที กรรมประเภทมาจำบังนี้ มักเป็นกรรมไม่ถึงขนาดตัดรอนหรือทำให้เสียชีวิตทันที แต่จะเป็นกรรมประเภทคอยเบียดเบียนให้เดือดร้อนเล่น คืออยู่ดี ๆ ก็มาทำให้ตกอับลำบาก ทำให้หลงผิดคิดไม่ชอบไปชั่วขณะเท่านั้น พอหมดฤทธิ์ก็หมดเวรกันที่ ใครถูกรวมจำบัง โดยมาบังหุบงตาบังแล้ว คงจะรู้ว่ามันทากรุณแค่ไหน ในขณะที่ถูกรวมจำบังมักไม่รู้สึกรู้สีกตัวกลายเป็นคนชนิดหน้ามือเป็นหลังมือทีเดียว”^{๓๓}

“พระพุทธเจ้าตรัสว่า “อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ แปลว่า ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน” ข้อนี้หากแปลได้ใจความในทางปฏิบัติก็แปลว่า “ตนนั้นแหละ เป็นเครื่องช่วยตนเอง” และตรัสต่อไปอีกว่า “เมื่อไม่ช่วยตนเองแล้ว ใครเล่าจะช่วย คนที่ช่วยตนเองย่อมจะได้รับความช่วยเหลือที่ทำได้ยาก” จริงอยู่ การหวังที่แต่จะพึ่งคนอื่น หวังแต่จะให้เขาช่วยทำเดี๋ยว ไม่คิดช่วยตัวเองบ้างจะกลายเป็นคนงอมืองอเท้า เป็นที่ดูถูกดูแคลนของคนทั่วไป

คิดดูเถอะ การพึ่งคนอื่นก็พึ่งได้ชั่วคราวคราวเท่านั้น เขาจะช่วยเหลือให้พึ่งพาได้ก็ต่อเมื่อเขายังรักยังเมตตาเราอยู่ หากเขาเกลียดเขาโกรธเมื่อไร เขาจะไม่ช่วยเหลือเราต่อไป หรือการที่เราไปขอพึ่งความช่วยเหลือตลอดไปหรือบ่อยครั้งนั้น ทำให้เขาเกิดความเบื่อหน่ายรำคาญใจได้ เมื่อเป็นดังนี้ ถ้าเขาเกิดตัดรอนไม่ช่วยเหลือ หรือพูดจาถากถางเราว่าไม่คิดช่วยตัวเองเสียบ้าง ก็มีแต่จะซ้ำใจและเสียใจ หรือหากจะมีคนยินดีให้เราพึ่งพาหรือยินดีช่วยเหลือเราตลอดไป เช่นพ่อแม่เป็นต้น ก็คิดหรือว่าท่านจะอยู่ให้เราพึ่งพาตลอดไป คิดหรือว่าท่านจะช่วยเราได้จนเราตาย ท่านอาจจะสิ้นชีวิตไปก่อนเราก็ได้ และเมื่อท่านสิ้นไปแล้วเราก็จะหมดที่พึ่งหมดคนช่วยเหลือ ทำยที่สุดเราก็ต้องพึ่งตัวเอง”^{๓๔}

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๙-๑๔๐.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๙-๑๕๑.

“เรื่องธรรมดาที่มักโดนกันเกร่อก็คือถูกด่า ในความข้อนี้อันพระพุทธรองศรีถึงกับทรงยอมรับไว้ที่เดียวว่า นตฺถิ โลกเ อธินุทิตฺตํ แปลว่า คนเราไม่ถูกด่า ไม่มีในโลก เพราะเราไม่อาจจะห้ามปากของใคร ๆ ไม่ให้ด่ากันได้ แม้จะเอามือปิดปากหรือเย็บปากไว้ ใจมันก็ยังคิดอยู่ดี ปากด่าไม่ได้ใช้ตาด่า ใช้มือด่าก็เอา

แม้กระทั่งบนท้องถนนเขาใช้แต่รถยนต์ด่ากันก็ยังเคยได้ยิน เรื่องนี้คนอื่นไม่รู้แต่คนด่าและคนถูกด่าเขารู้กัน ถึงกับลงจากรถวางมวยกันก็มี คนเราลองไม่ถูกกันหรือไม่ชอบใจใครหรืออะไรเสียอย่างก็ด่าทั้งนั้นแหละ ด่าไม่เลือกหน้าอินทร์หน้าพรหม ไม่เลือกพระเลือกเณรแหละ ทั้ง ๆ ที่บางครั้งผู้ถูกด่าก็ได้ทำอะไรให้ เพียงแต่ตัวเองไม่ชอบใจหรือเขาทำอะไรไม่ถูกกับที่ใจตัวเองคิดเท่านั้นแหละ”^{๓๕}

“นินฺนํ ว ปวตฺตารํ ยํ ปสุเส วชฺชทสฺสสินํ
นิคฺคยฺหฺวาที เมธาวี ตาทิสํ ปณฺทิตํ ภาเช
ตาทิสํ ภาชฺมานสฺส เสยฺโย โหติ น ปาปิโย

บุคคลพึงเห็นผู้มีปัญญา ช่วยชี้โทษ คอยพูดห้ามปรามเหมือนผู้ซึ่งชุมทรัพย์ให้ และพึงคบผู้เป็นบัณฑิตเช่นนั้น เพราะเมื่อคบคนเช่นนั้น ย่อมมีแต่ความเจริญอยู่อย่างเดียว ย่อมไม่มีความเสื่อมเลย”^{๓๖}

“อตุตฺตา หิ อตุตฺตโน นาโถ ตนฺแลเป็นที่พึ่งแห่งตน, อตุตฺตา หิ อตุตฺตโน นตฺถิ ตนฺแลเป็นคติ(ที่ดำเนินไป)ของตน, ปฏิมฺเสตมตฺตนา จงพิจารณาตนด้วยตนเอง, อตุตฺตนา ใจทยตฺตานํ จงเตือนตนด้วยตนเอง, อตุตฺตนา นาทิวตฺเตยฺย ไม่ควรลืมนตน, ยทตฺตครหิ ตทกฺุพฺพมาโน ติเตยฺยนตฺนเองด้วยสิ่งใด ไม่ควรทำสิ่งนั้น, สุทฺทโนโต วต ทเมถ ผู้ฝึกตนดีแล้ว จึ่งควรฝึกผู้อื่น, อตุตฺตนาญฺเ ตถา กยฺริยา ยถญฺญมฺนุสฺสชาติ สอนผู้อื่นอย่างไร ควรทำตนให้เป็นอย่างนั้น”^{๓๗}

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖-๑๗๗.

^{๓๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), คำพ่อ คำแม่, หน้า ๒๑๖.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖-๘๗.

๕.๒ คติธรรม คำกลอน

“ตำรานับร้อยเล่มที่คุณศึกษามา ความรู้ที่นับร้อยอย่างที่คุณสั่งสมมาก็ทำให้คุณเป็นคนฉลาดแท้จริงไม่ได้ ถ้าคุณยังไม่เข้าใจโลกและชีวิต ตามความเป็นจริง”^{๓๘}

“คนที่น่าเกลียด คือคนที่ตระหนี่ คนที่น่ากลัวคือคนที่มักโกรธ คนที่น่าเบื่อคือคนแก่ที่ชอบบ่น”^{๓๙}

“ถ้าไม่อยากยากจน ต้องสวดมนต์ให้มาก ถ้าไม่อยากลำบาก ต้องหนีจากอบายมุข ถ้าไม่อยากมีทุกข์ ต้องไม่ผูกหนี้สิน”^{๔๐}

“เครื่องมือสำหรับต่อสู้สู่ความสำเร็จ คือความเพียรที่บริสุทธิ์ สติปัญญาที่ลุ่มลึก ร่างกายที่แข็งแรง และจิตใจที่มั่นคง”^{๔๑}

“คติที่บอกมีอยู่ว่า ถ้าเจ้ายังอำนาจประโยชน์ให้เขาได้ เขาก็จะยังรักเจ้าอยู่ ถ้าเจ้าไม่อาจจะทำอะไรให้เขาได้ หรือเจ้าไปขัดขวางไปทำลายผลประโยชน์ของเขา เขาก็จะกำจัดเจ้าเสีย”^{๔๒}

“ถ้ารักจะเที่ยวก็อย่ากลัวทุกข์ ถ้ารักจะสนุกก็อย่ากลัวเหนื่อย ถ้ารักจะเฉื่อยก็อย่ากลัวช้า ถ้ารักจะค้าก็อย่ากลัวเจ๊ง ถ้ารักจะเก่งก็อย่ากลัวครุ ถ้ารักจะสู้ก็อย่ากลัวแพ้”^{๔๓}

“ทำงานเอาหน้า ได้หน้า ทำงานเอาเงิน ได้เงิน ทำงานเอางาน ได้งาน ทำงานเอาดี ได้ดี”^{๔๔}

^{๓๘} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **ประกายความคิด ๑**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

^{๔๑} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **ประกายความคิด ๒**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๗), หน้า ๕๑.

^{๔๒} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **ประกายความคิด ๓**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๔.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๒.

พ่อ(แม่)ไม่มี	เงินทอง	จะกองให้
จงตั้งใจ	พากเพียร	เรียนหนังสือ
หาวิชา	ความรู้	เป็นคู่มือ
เพื่อยึดถือ	เอาไว้	ใช้เลี้ยงกาย
พ่อกับแม่	มีแต่	จะแก่เฒ่า
จะเลี้ยงเจ้า	เรื่อยไป	นั้นอย่าหมาย
ใช้วิชา	ช่วยตน	ไปจนตาย
เจ้าสบาย	แม่กับพ่อ	ก็ชื่นใจ ^{๔๕}
คนหน้าไว้	หลังหลอก	ท่านบอกไว้
อย่าไว้ใจ	ห้ามคบ	เร่งหลบหนี
คนหน้าไหว้	หลังไหว้	ดูให้ดี
เห็นเข้าที่	คบไว้	เป็นได้การ ^{๔๖}
มีเรือเร็ว	เรือดี	ไม่ชี้ข้าม
เอาเรือทราม	เรือช้า	มาข้ามชี้
เปรียบใช้คน	ฉลาดเขลา	บอกเข้าที่
คนเก่งดี	ไม่ใช่	ฤาได้การ ^{๔๗}
จะชั่วดี	มีจน	เป็นคนด้อย
จะต่ำด้อย	อากัพ	อับยศฐานัน
อย่าโทษเทพ	โทษเจ้า	เหล่าประชา
ต้องโทษว่า	เจ้ากรรม	เราทำเอง ^{๔๘}

^{๔๕} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), คำพ่อ คำแม่, หน้า ๑๒.

^{๔๖} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), ปรกาศความคิด ๓, หน้า ๑๒๑.

^{๔๗} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), ปรกาศความคิด ๒, หน้า ๔๑.

^{๔๘} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), ปรกาศความคิด ๑, หน้า ๙๘.

๖. นำเสนอโดยการยกบุคคลตัวอย่างมาประกอบ

ประเภทนี้ ท่านจะยกบุคคลตัวอย่างของบุคคลที่ประสบความล้มเหลว ความกลัว ความผิดหวัง ปัญหาและอุปสรรคในชีวิต ภายหลังกลับต่อสู้และเอาชนะปัญหาและอุปสรรคนั้นไปได้ ซึ่งเรื่องที่ท่านนำมาเป็นตัวอย่าง บางครั้งก็เป็นเรื่องในชาดก เรื่องในอดีตที่น่าสนใจ ที่มีคติเตือนใจแฝงแถมคิดไว้ในตัว บางครั้งท่านยกบุคคลตัวอย่างที่มีชื่อเสียง เป็นที่เคารพและเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป ทั้งยังมีชีวิตอยู่หรือได้เสียชีวิตไปแล้ว บุคคลเหล่านั้นมีการดำเนินชีวิตอย่างไร ท่านได้ใช้ธรรมะอะไร มีเนื้อหาดังนี้คือ

“สมัยหนึ่งพระเจ้าเสือเสด็จประทับเรือพายพระที่นั่งประพาสต้นในคลองแห่งหนึ่ง ทหารฝีพายพายเรือเมื่อพายนาน ๆ เข้าก็รู้สึกเหนื่อยจึงบ่นกับเพื่อนว่า “พวกเราพายเรือมานาน อายุป็นนี้แล้วในหลวงยังไม่โปรดสักที น่าจะโปรดให้เป็นมหาดเล็กข้างที่นานแล้ว” คุณมหาดเล็กคนนั้นได้รับราชการมาที่หลังตั้งหลายปี เขาสบายไปแล้วเป็นมหาดเล็กใกล้ชิด ได้แต่เสนอหน้า ไม่ต้องทำงานออกแรง ในหลวงทรงโปรดปรานคนอย่างนี้” พระเจ้าเสือทรงได้ยินแว่ว ๆ แต่ไม่ตรัสอะไร พอค่ำก็เสด็จประทับแรมคืนที่พลับพลาข้างทางเสด็จที่สร้างไว้ชั่วคราว ตอนเช้ารับสั่งให้เรียกฝีพายคนที่บ่นมาเฝ้า ฝีพายคนนั้นตกใจคิดว่าตายแน่คราวนี้ แต่เมื่อเข้าเฝ้าแล้ว เห็นในหลวงพระพักตร์แจ่มใสจึงค่อยเบาใจหน่อย พระเจ้าเสือรับสั่งถามว่า “เมื่อคืนนอนหลับดีไหม” เขาทูลว่า “ดี พะยะคะ” “ฉันทนอนไม่ค่อยหลับไม่รู้จะโรมันดังกุกกักอยู่ใต้พลับพลาทั้งคืน แกล้งไปคูทิจิ” ฝีพายโดดผลุงลงไปดูขึ้นมาทูลว่า “สุนัขมันตกลูก พะยะคะ” “เออ ! มันมีกี่ตัวกันวะ” โดดผลุงลงไปดูขึ้นมาทูลว่า “๕ ตัว พะยะคะ” “เออ ! แล้วมีตัวผู้กี่ตัวตัวเมียกี่ตัว” โดดลงไปอีกขึ้นมากกราบทูลว่า “ตัวผู้ ๓ ตัว ตัวเมีย ๒ ตัว พะยะคะ” “แล้วมันสี่อะไรบ้างเล่า” โดดลงไปดูอีกสักพักก็ขึ้นมาทูลตามความเห็นมา ในหลวงทรงยิ้ม ๆ รับสั่งให้นั่งอยู่ก่อนแล้วรับสั่งให้มหาดเล็กคนที่ถูกฝีพายนิทานมาเฝ้า พลากรับสั่งถามทีละคำถามเหมือนถามฝีพาย แต่มหาดเล็กโดดลงไปเพียงครั้งเดียว พิจารณาจนรอบคอบแล้วขึ้นมากราบทูลตามคำถามได้ทุกคำ โดยไม่ติดขัด ฝีพายก็ฟังอยู่ด้วย สุดท้ายพระเจ้าเสือทรงรับสั่งถามฝีพายว่า “เมื่อรู้ตัวว่าเป็นอย่างนี้แล้วคิดว่า เราพอจะเป็นมหาดเล็กได้หรือยัง”^{๔๙}

^{๔๙} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พุทธธรรม ๕ นาทิ, หน้า ๑๑๒-๑๑๔.

“มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อราคะ เป็นคนศรัทธาอยากจะทำบวชจึงไปอาศัยอยู่ในวัด แต่ไม่มีพระองค์โดยอมบวชให้ ทั้งนี้ เพราะธรรมเนียมของพระมีอยู่ว่า รูปใดเป็นอุปัชฌาย์ บวชพระใหม่จะต้องรับภาระพระใหม่อย่างน้อยก็ ๕ ปี จะต้องพาไปไหนต่อไหนด้วย จะทิ้ง จะขว้างไม่ได้ จะต้องหาเลี้ยงจะต้องสอนหนังสือสอนกรรมฐานให้ เจ็บไข้จะต้องพยาบาล รักษา นับว่าเป็นภาระที่หนักจึงไม่มีใครบวชให้ ราคะพราหมณ์เสียใจมากที่ไม่ได้บวช ถึงกับ กินไม่ได้นอนไม่หลับ เรื่องถึงพระพุทธรเจ้าจึงประชุมสงฆ์ตรัสถามอาสาสมัครที่จะให้ราคะ บวช พระสารีบุตรทูลรักษอาสา ทรงถามว่าพราหมณ์คนนี้เป็นญาติหรือเป็นคนรู้จักกัน พระ สารีบุตรทูลว่า ไม่ได้เป็นญาติหรือไม่ได้เป็นคนรู้จักกัน แต่จำได้ว่าเมื่อหลายปีมาแล้ว พราหมณ์คนนั้นเคยใส่บาตรให้ทัพพีหนึ่ง คิดถึงบุญคุณข้อนี้ของพราหมณ์คนนี้จะรับอาสาจะ บวชให้ พระพุทธรองค์ทรงอนุโมทนา และตรัสสรรเสริญพระสารีบุตรว่า เป็นพระเถระยอด กตัญญู ราคะพราหมณ์เลยได้บวช เพราะอาศัยยานิสงส์ข้าวสุกที่ใส่บาตรเพียงทัพพีเดียว และแรงกตัญญูแท้ ๆ”^{๕๐}

ในสมัยราชวงศ์อู่ฮั่น ระหว่างปีพุทธศักราช ๕๖๘-๗๖๒ ที่เมืองฮ่อไห่ล มี ชายคนหนึ่งชื่อเต็งลั้ง เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทียากที่จะหาผู้เปรียบได้ แม้ว่าผู้บังเกิดเกล้าจะสิ้นชีพไปนานแล้ว แต่เขาก็มีวาระระลึกถึงพระคุณของท่านทุกวันคืน ได้ให้ช่าง แกะสลักรูปบิดามารดาขึ้นประดิษฐานบนแท่นบูชาไว้กราบไหว้แทนตัว ทุกเช้าค่ำจะนำน้ำอุ่น ไปลูบเช็ดจัดอาหารไว้เช่นไหว้ ปรนนิบัติเสมือนหนึ่งท่านทั้งสองยังมีชีวิตอยู่

วันหนึ่งเต็งลั้งออกไปธุระนอกบ้าน เตียชกเพื่อนบ้านมาขอยืมเครื่องใช้บางอย่าง ภริยาเต็งลั้งเห็นว่าจะให้ไปก็ควรที่จะได้รับอนุญาตจากผู้เป็นใหญ่ในเรือนเสียก่อน จึงจุดธูป เทียนขึ้นที่หน้าแท่นบูชา อธิษฐานเสี่ยงทายเชิงถามว่าจะควรให้ยืมไปหรือไม่ ผลการเสี่ยง ทายปรากฏว่าไม่ควร เตียชกกำลังเมาสุราได้ฟังดังนั้นก็โกรธ ถลันเข้าไปยังแท่นบูชาด่าและ เอาไม้ตีรูปสลัก เมื่อเต็งลั้งกลับมาบ้านเห็นรูปสลักเศว้าหมองจึงสอบถามสาเหตุ ภริยาเล่า ความจริงทั้งสิ้นให้ฟัง เต็งลั้งโกรธแค้นยิ่งนักฉวยกระบี่ได้วิ่งตามไปแทงเตียชกล้มลง ยังไม่ สบายใจหมายจะแทงซ้ำให้สาสมกับที่หมิ่นผู้บังเกิดเกล้าของเขา บังเอิญญาติมิตรเข้ามา ขวางเอาไว้เสียก่อน

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐-๓๑.

วันรุ่งขึ้นเตี้ยชกนำเรื่องไปร้องเรียนกรมการเมือง เจ้าหน้าทีเห็นเตี้ยชกมีบาดแผลสมคำฟ้อง ก็ให้พนักงานไปเกาะกุมตัวเตี้ยชกมา เตี้ยชกวิงวอนขออนุญาตเจ้าพนักงานว่า “ไหน ๆ จะเอาตัวไปแล้ว ก็ขอให้ได้บอกกล่าวคารวะบิดามารดาก่อนเถิด” เมื่อเตี้ยชกเข้าไปคำนับรูปสลัก เจ้าพนักงานติดตามเขาเข้าไปด้วย ได้เห็นบ้ำตารูปสลักทั้งสองมีน้ำตาไหลรินออกมาเป็นที่อัศจรรย์ เมื่อนำตัวเตี้ยชกส่งมอบก็รายงานเหตุการณ์ที่ประจักษ์แก่ตาตนเองให้ทราบด้วย เจ้าเมืองมีความประหลาดใจ จึงไปยังที่อยู่ของเตี้ยชกพิเคราะห์ดูรูปสลักด้วยตนเองก็เห็นความน่าตาปรากฏสมจริง จึงตัดสินใจปรับเตี้ยชกให้ไปขอขมารูปเคารพและปล่อยเตี้ยชกพ้นข้อหาไป เตี้ยชกพร้อมด้วยญาติผู้ใหญ่ก็จัดสิ่งของเครื่องค้ำบไปเช่นไหว้ขอขมาและกล่าวสรรเสริญเตี้ยชกตั้งลั้งว่าเป็นผู้มีความกตัญญูตเวที่ยากจะหาผู้ใดเสมอเหมือน^{๕๐}

มีชนบทแห่งหนึ่งในประเทศจีน ต้องอยู่เชิงเขาเป็นภูมิประเทศที่สงบ อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร มีลำธารไหลผ่านหมู่บ้าน ต้นไม้ทุกต้นใบเขียวสดขจี ในทุ่งนาก็สะพรั่งด้วยต้นข้าวที่ชูรวงเป็นสีทอง ตัดกับท้องฟ้าสีครามมองไปทางไหนก็ชื่นฉ่ำเจริญตา ชาวชนบทส่วนใหญ่มีอาชีพออกไปทำไร่นานา ผู้อยู่เรือนก็ปั่นฝ้ายทอผ้า ต่างมีความสุข มีฐานะมั่นคง เหนือขึ้นไปบนยอดเขามีภูษิพระภิกษุอยู่จำศีลภาวนา

เชิงเขามีกระท่อมน้อยหลังหนึ่ง เป็นที่อยู่ของสองแม่ลูก แม่นั้นแม้อายุจะย่างเข้าสู่วัยชรา แต่นางก็ยังแข็งแรงพอที่จะรับจ้างเขาทำงานหาเลี้ยงลูกได้ บุตรของนางเป็นเด็กหนุ่มใหญ่ไม่เอาการเอางาน ดื้อด้านไม่เชื่อถ้อยฟังคำมารดา ไม่สนใจในความเหนื่อยยากของแม่ที่ตรากตรำทำงานหนัก เอาแต่เที่ยวเตร่เล่นสนุก ถึงกระนั้นนางก็รักเขาอย่างสุดสวาทซาตใจ คอยเอาอกเอาใจมิให้นาทรเดือดร้อน วันหนึ่งเขาแลเห็นเพื่อนกราบพระพุทธรูป ก็นึกในใจว่าการที่เพื่อนของเขามีฐานะดีคงเป็นเพราะหมั่นกราบไหว้พระ เย็นวันนั้นเขาจึงขึ้นไปบนเขา เข้าไปนมัสการขอพระพุทธรูปจากพระภิกษุที่พำนักอยู่บนยอดเขาเพื่อเอาไปไว้บูชาที่เรือนหวังจะได้มั่งคั่งเหมือนคนทั้งหลาย

พระภิกษุได้ฟังก็กล่าวว่า “ฟังก่อนเหม็งเอ๋ย เจ้าจะแก้จนด้วยการกราบไหว้พระนั้นไม่สำเร็จดอก ปวยการเล่าในเมื่อที่เรือนของเจ้าก็มีพระอยู่แล้ว จงเคารพบูชาท่านเถิด เจ้าจะจำเรอ” เหม็งได้ฟังก็ฉงน อุทานว่า “ที่บ้านของกระผมไม่เคยมีพระสักองค์ กระผม

^{๕๐} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พระไบนบ้าน**, หน้า ๑๑๔-๑๑๖.

ยากจนนักหนา จึงอยากได้ไปไว้บูชาที่บ้าน” พระภิกษุยังคงยืนกรานว่า “กลับไปเกิด
เหม็ง พระเฝ้ารออยู่ที่บ้านแล้ว กลับถึงบ้านคืนนี้ เมื่อเจ้าเคาะประตู ท่านจะออกมาเปิดรับ
เจ้าอย่างรีบร้อน ผลิผลามเสียนใสรองเท้ากลับข้าง เสื้อที่สวมก็กลับด้านนอกอยู่ข้างใน”

เหม็งได้ฟังดังนั้น ก็สันทะฮึงนัก นมัสการลาพระภิกษุรีบกลับ ฝ่าลมหนาว
และละอองน้ำค้างมาตลอดทาง กว่าจะถึงบ้านก็เปียกโชกไปทั้งตัว ทันทีที่เขาเคาะประตู
บ้านผู้ที่เปิดประตูรับเขาก็คือมารดาของเขานั้นเอง เหม็งสังเกตเห็นนางสวมรองเท้ากลับข้าง
เสื้อที่ใส่ก็กลับ พอเห็นลูกชายนางก็เอ่ยขึ้นว่า “เหม็ง...ลูกหายไปไหนมา แม่เป็นห่วงกลัวลูก
จะไปเป็นอันตราย แม่ตั้งตาคอยตั้งแต่หัวค่ำจนดึก อ้าวนั่น...ลูกเปียกปอนไปหมดทั้งตัวไป
เปลี่ยนเสื้อผ้าเสียแล้วไปผิงไฟที่หน้าเตา เจ้าหิวไหม แม่จะไปเอาข้าวมาให้กิน”

กระแสเสียงที่หลังออกมานั้นนุ่มนวลนัก เปี่ยมด้วยความรักความห่วงใย ความ
เมตตาปราณีที่บริสุทธิ์ใจ เขาหวนระลึกถึงคำของพระภิกษุบนยอดเขา ก็ประจักษ์แจ่มแจ้ง
ในบัดนั้นเองว่า มีพระอยู่ใกล้ตัวมาแต่ก่อนแต่ออก แต่เขาเองละเลยไม่เคยคิดเอาใจใส่ แม่
เท่านั้นที่จะเสียสละให้ลูกได้ทั้งชีวิตและเลือดเนื้อ มุ่งหวังแต่จะให้ลูกมีความสุขความเจริญ
แม้เป็นผู้มีแต่ให้ ไม่หวังสิ่งตอบแทน ตัวเรานี้ดีมีแต่จะรับเอาทำเดี๋ยว นับแต่นั้นมา เขาก็
บำเพ็ญตนอยู่ในโอวาท เกิดทุนเคารพบูชามารดาของเขาเหนือสิ่งใด ๆ ในโลก^{๕๒}

จะเห็นได้ว่า การนำเสนอพุทธธรรมวิธีนี้ ท่านมักจะยกบุคคลตัวอย่างใน
ประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญ นิทานชาดกมากล่าวถึงเพื่อเป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจ
ไม่ให้หลงลืมตนเอง และหรือเป็นกำลังใจเชิดชูส่งเสริมให้อุตสาหกรรมพาณิชยกรรมในการต่อสู้กับ
ชีวิต ปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบศีลธรรมอย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อให้ผู้ฟังได้ขบคิดและนำไป
ประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีของชีวิต

^{๕๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พระในบ้าน**, หน้า ๑๑๗-๑๒๐.

๓.๑.๒ ประเภทพระธรรมเทศนา

ประเภทพระธรรมเทศนานี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ ดังมีเนื้อหาต่อไปนี้

ก) พระธรรมเทศนาเนื่องในโอกาสวันสำคัญ

ประเภทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาพระธรรมเทศนาที่พระธรรมกิตติวงศ์ได้รับพระราชทาน แสดงถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในโอกาสวันสำคัญต่างๆ โดยมีเนื้อหาที่เน้นหลักพุทธศาสนสุภาษิต มีเนื้อหางามในเบื้องต้น งามในท่ามกลางและงามในที่สุด และท่านยังได้นำหลักพุทธธรรม มาเปรียบเทียบด้วยกย่องสรรเสริญพระจริยาวัตรของพระมหากษัตริย์ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ที่ทรงประพฤติปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมได้อย่างถูกต้อง ด้วยเทคนิคและวิธีการ ด้วยถ้อยคำเป็นเทศนาโวหารและบรรยายโวหาร ดังตัวอย่างเช่น

“การที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงปฏิบัติต่อสมเด็จพระบรมราชชนนีผู้ทรงเป็นที่รักยิ่งแห่งพระองค์มาโดยตลอด ทั้งในขณะที่ยังทรงพระเยาว์อยู่และหลังจากเสด็จสวรรคตจนถึงการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพเรียบร้อยแล้วนี้ เป็นไปตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาประการหนึ่ง คือกตัญญูกตเวทิตาธรรม ซึ่งเรียกกันโดยสามัญว่า ความกตัญญูกตเวทิตา อันคุณธรรมข้อนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นสัปปุริสภูมิ ตามพระบาลีที่ได้อัญเชิญมาเป็นนิกเขบตเทศนาเบื้องต้นว่า เสา ภิขเว สปุริสภูมิ ยทิท กตญนุตตา กตเวทิตา ซึ่งแปลว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อธรรมคือกตัญญูตา และกตเวทิตานี้ เป็นสัปปุริสภูมิ ดังนี้ คำว่า “สัปปุริสภูมิ” หมายถึง ระดับหรือขั้นของคนดี หมายความว่า เป็นคุณธรรมของคนดี เป็นคุณธรรมที่คนดีเขาประพฤติปฏิบัติกัน คนไม่ดีหาปฏิบัติได้ไม่ กตัญญูตา แปลกันว่า ความกตัญญูหรือความสำนึกในบุญคุณของผู้อื่นที่เคยทำไว้แก่ตน กตเวทิตา แปลกันว่า การยอมรับบุญคุณของผู้อื่นแล้วตอบแทนบุญคุณของเขา คุณธรรมสองอย่างนี้รวมกันเรียกว่า ความกตัญญูกตเวทิตา หมายถึง การรู้คุณคน และตอบแทนคุณคน แท้จริง เฉพาะคำว่าความกตัญญูนี้มีความหมายที่ละเอียดลึกซึ้ง

มิใช่เพียงรู้คุณตามที่ได้ยินได้ฟังเขาว่าหรือตามที่พระท่านเทศน์ท่านสอนเท่านั้น แต่ต้องเกิดจากสำนึกในจิตใจของตนจริงๆ ความกตัญญูดังกล่าวนั้นจะต้องมีลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑) รู้ว่าใครบ้างมีบุญคุณต่อตน รู้ว่าเขาได้เคยทำเคยให้อะไรแก่ตนมาบ้าง สามารถจำได้ มีความสำนึกยอมรับในบุญคุณของเขาอยู่ในใจตลอดเวลา

๒) รู้ว่าคนที่ทำให้อุปการะแก่ตนมานั้นเขาคิดอย่างไร กล่าวคือรู้ถึงจิตใจของเขาว่าเขาต้องการอะไรตอบแทนจากตนอย่างไร แม้เขาจะไม่บอกให้รู้ ก็สามารถรู้ได้ด้วยจิตสำนึก

๓) รู้ว่าตนควรจะทำปฏิบัติอย่างไรต่อผู้ที่เคยอุปการะเคยทำเคยให้อะไรแก่ตนมาตามที่ตนรู้มาแล้วนั้น กล่าวคือต้องรู้ว่าตนควรจะทำอย่างไรแค่ไหนจึงจะเหมาะสมกับอุปการะที่เขาเคยทำเคยให้แก่ตนมา”^{๕๓}

“อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น ทรงเป็นทั้งนักปฏิบัติและนักปฏิรูป คือสิ่งใดทรงเห็นว่าไม่เหมาะสมแก่กาลสมัยควรยกเลิกเสีย ก็ทรงยกเลิกและเปลี่ยนแปลงใหม่ เช่นทรงปฏิวัติระบบการปกครองเก่าแบบ เวียง วัง คลัง นา มาเป็นแบบกระทรวง สิ่งใดที่ทรงเห็นว่าควรแก้ไขปรับปรุงขยายให้กว้างขวางขึ้นทรงกระทำ เช่น ทรงปฏิรูปการศึกษาเสียใหม่ให้กว้างขวางออกไปจนถึงอาณาประชาราษฎร์ พระองค์ทรงเป็นนักปกครอง นักการทูต นักการกวี เป็นต้น พระจริยาวัตรของพระองค์ที่ยังประทับอยู่ในใจของประชาชนชาวไทย และเล่าขานสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้คือ การเลิกทาส และการเสด็จประพาสต้น โดยพระองค์เสด็จเยี่ยมเยียนประชาชนเพื่อทอดพระเนตรสุขทุกข์ของราษฎรตามชนบทหัวเมืองต่างๆ บางคราว ยังทรงปลอมพระองค์เป็นสามัญชนเสด็จไปสอดส่องดูความเป็นอยู่ของราษฎรอย่างใกล้ชิด จึงทรงทราบข้อเท็จจริงและข้อบกพร่องต่างๆ ของพระองค์เอง และทรงได้แก้ไขให้บรรเทาเบาบางโดยฉับพลัน

การที่พระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจได้มากมายถึงปานนั้น ก็ด้วยทรงมีพระราชหฤทัยกอบปรีย์ด้วยพระคุณธรรมอันล้ำค่าอย่างยิ่งข้อหนึ่งพระคุณธรรมข้อนั้นคือสติ ซึ่งมีเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “อัปมาทธรรม” ซึ่งธรรมข้อนี้ต่าง

^{๕๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙), กตัญญูกตเวทิตาภา, กรุงเทพฯ : แสดงถวายในการบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมอัฐิ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง, ๒๕๓๙ (อัคราณา).

กับ “สติ” สตินั้นคือความระลึกได้ การระลึกได้เป็นธรรมที่มีลักษณะทำให้ตื่นตัวอยู่เสมอ แสดงให้ชัดก็คือ การที่บุคคลมีความตื่นตัว มีสามัญสำนึก มีความนึกได้ ไม่ปล่อยใจให้ เผลอไผลหลงลืมในกิจที่จะทำ ในคำที่จะพูด และในสิ่งที่จะคิด เป็นลักษณะของสติคืออับป มาทธรรมข้อนี้ ความมีสติจะกระตุ้นให้บุคคลควบคุมใจ ควบคุมอารมณ์ ทำให้นึกได้ ทำ ให้ไม่หลงลืม ทำให้ไม่เผลอไผล ดังนั้น ผู้ที่มีสติจึงเป็นผู้ที่ชอบคิดก่อนทำ คิดก่อนพูด คิด ก่อนคิด และรู้สึกตัวขณะที่ทำ ขณะที่พูด และขณะที่คิด ทำอะไรก็จะไม่ผิดพลาด พูดอะไร ก็จะไม่ผิดพลาด และคิดอะไรก็จะไม่มีผิดพลาด ทั้งนี้เพราะการทำ การพูดและการคิดนั้น ๆ ถูกสติคอยกำกับควบคุมไว้อยู่เสมอ”^{๕๔}

“สมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทร์บรมราชชนนี ผู้ทรงพระคุณอัน ประเสริฐนั้น ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างแก่พสกนิกรทั้งหลาย ในทางที่ทรงมั่นคงใน หลักธรรมและทรงยกย่องธรรม ปฏิบัติพระองค์โดยนำธรรมนั้น ๆ มาเป็นหลักปฏิบัติให้เป็น รูปธรรม เป็นประโยชน์แก่พสกนิกรชาวไทยทุกหมู่เหล่า โดยไม่คำนึงถึงความสูญเสียพระ ราชทรัพย์ ความเหนื่อยยากและความลำบากแห่งพระวรกาย ไม่ทรงอึดในการปฏิบัติพระ ราชกรณียกิจต่าง ๆ ซึ่งก็มีได้มีผู้ใดบังคับหรือรับสั่งให้ทรงปฏิบัติเช่นนั้น หากแต่ทรงปฏิบัติ ไปตามที่พระกรุณาธรรมในพระทัยกระตุ้นเตือนให้ทรงรู้สึกกับผิดชอบด้วยพระองค์เองเสมอ จึงทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ได้โดยไม่ทรงเหนื่อยหน่าย เปรียบเสมือนองค์สมเด็จพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเมื่อแรกตรัสรู้ใหม่ ๆ ก็ทรงท้อแท้พระทัยที่จะออกโปรดสัตว์ ด้วยทรง เห็นว่า ธรรมที่ตรัสรู้นั้นลึกซึ้งและยากนักที่จะรู้ตามได้ แต่ก็ด้วยอาศัยพระมหากรุณาธิคุณ ในพระทัยมากกระตุ้นเตือน จึงทรงตกลงพระทัยเสด็จจาริกไปสั่งสอนเวไนยสัตว์ประดิษฐาน พระพุทธศาสนาให้มั่นคงดำรงสถาพรตราบเท่าทุกวันนี้ ด้วยเหตุนี้เอง จึงทำให้พสกนิกรชาว ไทยทั้งมวลพากันยกย่องเชิดชูสมเด็จพระบรมพิตรสมเด็จพระเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐไว้ในฐานะที่สูงส่งและสูงสุดเท่าที่สามารถยกย่องเชิดชูกันได้ในยุคปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ ย่อมถือได้ว่า เป็นผลอันสงฆ์แห่งการที่ทรงมีธรรมประจำมั่นอยู่ใน พระทัย และทรงประพฤติธรรมนั้นให้มีผลปรากฏเป็นรูปธรรมประจักษ์ชัดแจ่มแก่มวลมนุษย

^{๕๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **อับปมาทธรรมกถา**, กรุงเทพฯ: แสดงถวายในการ พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวันปิยมหาราช ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย, ๒๕๓๕ (อัตถ์สำเนา).

และประชาชนทั่วไปก็เชื่อได้ว่าพระองค์ทรงเป็นแบบอย่างแห่งพุทธศาสนิกชนที่ดีที่ยอมเสียสละทุกอย่างเพื่อธำรงรักษาธรรม เพื่อให้เห็นว่าธรรมนั้นเป็นสมบัติมีค่าสำหรับสังคมมนุษย์และมีผลอันน่าปรารถนาจริง ๆ ซึ่งพุทธศาสนิกชนทั้งมวลควรจะได้อธิปไตยแบบแผนสำหรับการดำเนินชีวิต เพื่อทำให้เกิดความสงบสุขและเป็นประโยชน์ต่อสังคมตามกำลังความรู้ความสามารถและกำลังสติปัญญาของตน

และแม้การที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวาย พระบรมศพสมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ มาโดยตลอดนั้น ก็ทรงแสดงถึงทรงเคารพธรรมทรงประพฤติมั่นคงอยู่ในธรรมและทรงปฏิบัติธรรมให้ประจักษ์เป็นรูปธรรมเช่นเดียวกัน อันจำนำมาซึ่งพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลสืบไป”^{๕๕}

ข) พระธรรมเทศนาทั่วไป

พระธรรมเทศนาทั่วไปนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากบทพระธรรมเทศนาของพระธรรมกิตติวงศ์ที่ท่านได้เทศน์หรือปาฐกถาบรรยายสั่งสอนประชาชนทั่วไป เนื่องในโอกาสหรืองานพิธีต่างๆ ซึ่งมีเนื้อหาเน้นการอบรมสั่งสอนให้ประพฤติปฏิบัติชอบตามหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและให้สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน ดังเช่นสอนเรื่องลักษณะของคนดี มีข้อความตอนหนึ่งว่า

โย เว กตญญุตเวที ธีโร กลุยาณมิตุโต ทฬุโทภูติ จ โหติ

ทุกขิตสุส สกุจจ กโรติ กิจจ ตถาวิธึ สปุริสั วทนุติตข

ผู้มีปรีชาใด เป็นคนกตัญญุตเวที ๑ เป็นกัลยาณมิตรผู้รักกันมั่นคง ๑ ช่วยทำกิจของผู้ตกทุกข์ด้วยความเต็มใจ ๑ ท่านเรียกผู้มีลักษณะเช่นนั้นว่า “คนดี”

กตัญญุตเวที นั้นอธิบายได้ว่า เป็นคนรู้จักคุณคน ไม่ลืมบุญคุณของผู้ที่เคยอุปการะให้ความช่วยเหลือแม้เพียงเล็กน้อย...

^{๕๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **ธรรมป็อคคกถา**, กรุงเทพมหานคร : แสดงถวายในการทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวาย พระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง, ๒๕๓๘ (อัดสำเนา).

กัลยาณมิตรผู้รักดีมั่นคง หมายถึง “เพื่อนแท้” ก็คือกัลยาณมิตรนั่นเอง ในการคบหาสมาคมนั้น เพื่อนแท้หรือกัลยาณมิตรนั้นต้องมีลักษณะ เป็นเพื่อนแท้ช่วยป้องกันเรื่องเสียหายให้ ๑ ร่วมสุขร่วมทุกข์ ๑ ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ ๑ มีความเห็นอกเห็นใจ ๑ แนะนำประโยชน์ในทางที่ชอบ ๑ มีความจริงใจต่อกัน ๑

เป็นผู้ช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากด้วยความเต็มใจ หมายถึง มีน้ำใจโอบอ้อมอารี วุฒิปุโรหิต สงเคราะห์ประชาชน วางตนเหมาะสม กล่าวคือสามารถช่วยเหลือเขาได้ทุกอย่างและทุกสถานการณ์ อย่างนี้เรียกว่า “คนดี”^{๕๖}

คำสอนเรื่อง “บุคคลที่โลกต้องการ” ท่านชี้ให้เห็นว่าคุณลักษณะของบุคคลเช่นไรที่สังคมต้องการในเวลาต่างวาระกัน มีข้อความตอนหนึ่งว่า

อุกฤษฏ์ สุรมิถุนันติ	มนุสิสุ อุกฤษฏ์
ปิยบุจ อนุพานมูหิ	อตฤเต ชาเต จ ปณฺทิตฺติ

ในการสำคัญยอมต้องการคนกล้า ในการปรึกษา ย่อมต้องการคนไม่พูดพาลาม ในการได้ข่าวน้ำ ย่อมต้องการคนเป็นที่รัก และในเมื่อเรื่องราวเกิดขึ้น ย่อมต้องการบัณฑิต

“...ในสังคมโลกของเราทุกยุคทุกสมัยมา หากมีกิจการหรือเหตุการณ์ที่สำคัญเกิดขึ้น ย่อมต้องการบุคคลที่เป็นหัวหน้าหรือผู้นำ หรือผู้ฉลาดมาช่วยเหลือแก้ไขกิจการหรือเหตุการณ์นั้น ๆ ช่วยให้อะไรสำเร็จเรียบร้อยไปได้ ช่วยให้เหตุการณ์นั้นสงบและเป็นปกติได้ บุคคลที่สังคมต้องการในวาระต่าง ๆ กัน ตามพระบาลีข้างต้นสามารถแยกได้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑. คนกล้า โลกต้องการในกิจการที่สำคัญ
๒. คนไม่พูดพาลาม โลกต้องการในคราวประชุมปรึกษาหารือ
๓. คนเป็นที่รัก โลกต้องการในคราวข่าวน้ำสนมบูรณ์
๔. คนเป็นบัณฑิต โลกต้องการในคราวมีเรื่องราวเกิดขึ้น^{๕๗}

^{๕๖} พระเทพปริยัติโมลี(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙), **ข้อคิด ข้อเขียน**, (กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑-๑๔.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

คำสอนในเรื่อง “ความไม่ประมาท” หรือชีวิตใหม่มุ่งสอนให้บุคคลปฏิบัติตนอยู่ด้วยความไม่ประมาท มีข้อความตอนหนึ่งว่า

โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา

ปจฺจํ โส นปฺมชฺชติ

โสมนํ โลกํ ปภาเสติ

อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมาทิฯ

ผู้ใด ประมาทแล้วในก่อน ภายหลังไม่ประมาท ผู้นั้น ชื่อว่ายังโลกให้สว่างเหมือนพระจันทร์ที่พ้นแล้วจากเมฆ ฉะนั้น

ความประมาทนั้น ได้แก่ความเผอเรอ การปล่อยวางสติ การปล่อยตัวตามใจ การควบคุมใจควบคุมตนเองไม่ได้ ความประมาทนี้โดยปริยายเบื้องสูงได้แก่ การปล่อยใจให้กำหนดยินดี ในเมื่อประสบเข้ากับสิ่งชั่วยวนให้ยินดี การปล่อยใจให้โกรธเคืองในเมื่อประสบความไม่พอใจ การปล่อยใจให้หลงไหลเข้าใจผิดในเมื่อประสบสิ่งชวนให้หลงไหลเข้าใจผิด การปล่อยใจให้เพลิดเพลินในสิ่งที่เป็นเหตุให้เกิดเพลิดเพลิน^{๕๔}

๓.๑.๓ ประเภทเนื้อหาวิชาการ

ประเภทเนื้อหาวิชาการนี้ จะไม่มีเทคนิคหรือวิธีนำเสนอเช่นประเภทอื่นๆที่กล่าวมาแล้ว แต่จะเป็นวิชาการล้วน ๆ บางเล่มก็เป็นผลงานแปล บางเล่มก็เป็นผลงานการแต่งของท่าน บางเรื่องท่านได้รวบรวมเอง มีหลักฐานน่าเชื่อถือมีสาระต่างกันไป สามารถนำมาเป็นหลักฐานอ้างอิงได้ ดังตัวอย่างผลงานต่อไปนี้

๑) ผลงานแปลเรียบเรียงจากมหาสุตโสมชาดก ในชื่อเรื่อง “โบริสาท คนกินคน” ได้กล่าวถึงชีวิตของบุคคล (พระเจ้าพรหมทัต) ผู้ติดในรสชาติของเนื้อคน (ในอดีตชาติเกิดเป็นยักษ์) ทรงรับสั่งให้พ่อครัวปรุงอาหารเนื้อคนมาให้กินทุกวัน ต่อมาถูกจับได้และถูกเนรเทศให้ไปอยู่ป่า แต่ก็ยังไม่หยุดกินเนื้อคน ความร้อนถึงพระเจ้าสุตโสมผู้เป็นพระสหาย ได้รับอาสาช่วยเหลือยกปลอมด้วยถ้อยคำโหว่ร้ายอันเป็นคำสอนที่เป็นธรรมล้วนๆ และในที่สุดพระเจ้าพรหมทัตก็ยินดีรับปากเลิกกินเนื้อคน กลับมาครองราชย์อย่างร่มเย็นเป็นสุขดังเดิมดังมีข้อความที่น่าสนใจตอนหนึ่งว่า

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕-๓๖.

“นรชนใด มัวแต่รักษาของรักอยู่ ด้วยความยึดมั่นว่านี่เป็นที่รักของเรา ทำตนให้เหินห่างจากประโยชน์ คือความดี แล้วเสพลสิ่งอันเป็นที่รักนั้น ๆ อยู่ ทำตัวเหมือนกับพวกคอสุรา ที่ดื่มสุราอันเจือด้วยยาพิษอยู่ นรชนนั้นจะประสบความทุกข์ในภายหน้า เพราะความประพฤตินั้นๆของตน

ส่วนนรชนใดในโลกนี้ รู้สึกตัวละวางของรักของชอบใจได้ แล้วหันกลับมาประพฤติธรรมของพระอรหันต์ แม้จะทำด้วยความยากลำบาก เหมือนกับคนไข้ที่ฝืนใจดื่มยาขม นรชนนั้นจะประสบความสุขในภายหน้า เพราะความประพฤตินั้นๆของตน”^{๕๙}

ข) ผลงานแปลเรียบเรียง จากวิสุทธิศาสตร์ ในชื่อเรื่อง “หัวใจอมตะ” ได้กล่าวถึงหลักธรรมคือสังขารมีและข้อปฏิบัติของข้าราชการที่เรียกว่า “รศวดิธรรม” มีข้อความว่า

“ผู้เข้าไปอยู่แวดวงข้าราชการ เมื่อยังไม่มีคุณงามความดีปรากฏย่อมไม่ได้รับยศถาบรรดาศักดิ์ ข้าราชการอย่าทำตัวกล้าเกินความพอดี อย่าขลาดกลัวจนเสียราชการอย่าประมาท คอยระมัดระวังอยู่เสมอ...

“ข้าราชการต้องฉลาดในราชกิจ เมื่อราชกิจเกิดขึ้นไม่ว่าเวลาใด เมื่อทรงรับสั่งใช้ไม่ว่าจะเป็นกลางวันหรือกลางคืน ต้องไม่หวาดหวั่นกลัวภัย ปฏิบัติราชกิจนั้น ๆ ให้ประสบความสำเร็จตามพระราชประสงค์ให้จงได้...

“ข้าราชการต้องเข้าใจในราชกิจ มีปฏิภาณไหวพริบในกิจอุปัฏฐาก อย่าเฝ้าให้ไกลนักหรือให้ใกล้นัก ฟังยืมเฝ้าพอให้ทอดพระเนตรเห็นถนัดทางเบื้องพระพักตร์ ในสถานที่พอจะได้ยินพระราชดำรัส...

“ข้าราชการผู้หวังความเจริญก้าวหน้าแก่ตน ฟังเข้าหาสมาคมสมณะและพราหมณ์ผู้มีศีล เป็นพหูสูต มีปัญญา ให้เป็นกิจสำคัญประจำ ฟังฟังคำแนะนำ ใต้ถามเรื่องบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ปฏิบัติตามคำแนะนำให้เคร่งครัด”^{๖๐}

^{๕๙} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **ปรีชาท คนกินคน**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยมเชียง, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕๐ - ๑๕๑.

^{๖๐} พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **หัวใจอมตะ**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยมเชียง, ๒๕๔๕), หน้า ๘๔ - ๘๑.

๓.๒ วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการเผยแพร่

๓.๒.๑ การใช้ถ้อยคำ

๓.๒.๒ การใช้ลีลาการเทศน์

๓.๒.๓ การใช้พุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน

๓.๒.๑ การใช้ถ้อยคำ

ถ้อยคำ หมายถึง อุปกรณ์ที่สำคัญของภาษาและเป็นหัวใจของการสื่อสาร ในการสื่อสารด้วยการพูด ผู้พูดต้องรู้จักใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมกับกาลเทศะและบุคคล ผู้พูดต้องใช้ถ้อยคำที่มีชีวิต ถ้อยคำที่ทำให้เห็นภาพ เห็นอาการเคลื่อนไหว หรือได้ยินเสียง ช่วยทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจได้ชัดเจน เกิดจินตนาการคล้อยตามได้ ดังตัวอย่างเช่น

เรื่อง “ลักษณะคนพาล” ธรรมะที่ต้องการนำเสนอคือ สอนไม่ให้ประพฤตินเป็นคนพาลหรือให้ห่างจากคนพาล ดังข้อความที่ว่า “คนพาลนั้น มักจะแสดงพฤติกรรมออกมาบ่อย ๆ ๕ อย่างด้วยกัน คือ

๑. คนพาล ชอบแนะนำไปในทางที่ไม่สมควร คือคนพาลนั้นจะชอบชักจูงแนะนำคนอื่นไปในทางที่เสียหายอยู่ตลอดเวลา เรียกว่า ชอบจูงไปในทางดีไม่มีก็แล้วกัน การพูดชักชวนให้เสียคนแล้วเป็นถนัดนักสำหรับคนพาล นี่เป็นลักษณะหนึ่ง

๒. คนพาลชอบยุ่งไม่เข้าเรื่อง คือมักจะเสแสร้งในเรื่องของคนอื่น ชอบเข้าไปยุ่งในส่วนที่ไม่ใช่ธุระเป็นประจำ เข้าวงไหนมักวงแตกที่นั่นชอบทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ มักเป็นคนแก่คุยแก่นินทา คนพาลมีลักษณะชอบยุ่งชอบทำให้ยุ่งอย่างนี้

๓. คนพาลชอบนำไปในทางผิด คือเมื่อแนะนำให้เห็นผิดเป็นชอบได้แล้ว ตัวเองก็จะลงมือทำทันที โดยชักจูงผู้หลงเชื่อหลงผิดให้ร่วมมือด้วย ผู้หลงผิดเหล่านั้นจึงกลายเป็นลูกมือ คนพาลเช่นนี้อยู่ในกลุ่มไหนกลุ่มก็จะเดือดร้อนกันทั่ว

๔. คนพาลชอบอวดถือถือถือดี มักเป็นคนว่ายากสอนยาก แนะนำให้เลิกทำผิด ๆ ก็ยาก แม้จะพูดดีด้วย หากไม่ถูกใจก็โกรธเอาง่าย ๆ เป็นไรเหตุผล เป็นคนหัวดีอวดดี ชอบยกตนข่มท่าน นี่ก็เป็นลักษณะของคนพาลประเภทหนึ่ง

๕. คนพาลมักไม่มีระเบียบวินัย คือมักจะเป็นคนเอาแต่ใจตัวเอง นี่จะทำอะไร ก็ทำไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์ ไม่คำนึงถึงระเบียบกฎหมายของหมู่คณะและบ้านเมือง เมื่อพอใจทำก็ทำ เมื่อพอใจพูดก็พูด โดยไม่คำนึงว่าใครจะเดือดร้อนใครจะไม่พอใจ”^{๖๑}

เรื่อง “เวรกรรม” ธรรมะที่ต้องการนำเสนอคือสอนให้บุคคลกลัวต่อการกระทำที่เป็นบาปกรรม ดังคำสอนที่ว่า “การล่วงละเมิดศีล ๕ นั้นแหละเป็นปอบเกิดแห่งเวรที่ว่านี้ทุกประการ ศีล ๕ จัดเป็นเวรมณี คือเป็นเจตนาที่กำจัดเวรได้ ตรงกันข้ามการล่วงละเมิดศีล ๕ เป็นเหตุก่อเวรให้เกิดขึ้นในชีวิตคนทำ...ดูเถิดคนที่ชอบล่วงละเมิดศีล ๕ นั้นเขามีเวรอย่างไร

ผู้ชอบฆ่าสัตว์ หรือชอบทรมานสัตว์ ชอบขังสัตว์ให้เดือดร้อน จิตใจมักจะกระด้าง ซินชาต่อการฆ่าทรมานกรรมใจบาปหยาบเข้าผิดมนุษย์ หน้าตาจะถมึงทิ้งเคร่งเครียด ตลอดเวลา หากฆ่ามนุษย์ด้วยแล้วก็ต้องไปเสวยกรรมในคุกตะรางหาอิสรภาพมิได้ แม้จะถูกจับไม่ได้ไล่ไม่ทันก็ติดคุกทางใจอยู่รำไป คือใจจะหวาดหวั่น สะดุ้งผวากลัวภัยจะมาถึง เกิดในภพใดชาติใด มักจะมีอายุสั้นพลันตายพิกลพิการต่าง ๆ

ผู้ชอบลักขโมยเขากิน จิตใจก็จะจมปลักอยู่กับการกระทำนั้น สะสมแต่ความเกียจคร้านงานที่สุจริตไม่ยอมทำ เพราะมันทำยากลำบากใจ ผู้ลักเขากินขโมยเขากินไม่ได้ในชีวิตจึงไม่เคยสมบูรณ์ตลอด อุดมสมบูรณ์เพียงชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น หากถูกจับได้ไล่ทัน ก็มีคุกตะรางเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

ผู้ชอบผิดแผกผิดเมียคนอื่น มักมากในกาเมประเวณี จะได้รับเวรปัจจุบันทันตาเห็น คือครอบครัวจะหาความสุขสงบมิได้ จิตใจก็หวาดผวาสะดุ้งกลัว สุขภาพร่างกายก็ทรุดโทรมเป็นคนคิดมาก หนักเข้าก็กระทบกระเทือนถึงอาชีพหน้าที่การงาน ทำให้เสียงานถึงเสียคนได้ง่าย สุดท้ายก็จะถูกปองร้ายหมายหัวเอา

ผู้ชอบโกหกมดเท็จ มักจะไม่ได้พบเพื่อนแท้ ไม่ได้พบเพื่อนจริงที่ซื่อสัตย์ไว้ใจได้ มักจะได้พบแต่คนที่กลับกลอกไว้ใจไม่ได้ จะไม่ได้รับความจริงใจจากใคร พูดจาอะไรก็มักไม่มีคนเชื่อ เป็นคนขาดเครดิต คบยาก ทำยที่สุดก็เป็นคนไม่มีคนนับถือ^{๖๒}

^{๖๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พุทธธรรม ๕ นาทิ, หน้า ๑๒๖-๑๒๘.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖-๑๖๑.

เรื่อง “ลูกกตัญญู” หลักธรรมที่เน้นสอนคือให้บุคคลรู้จักประพฤติปฏิบัติตนให้ เป็นคนอ่อนน้อมมีสัมมาคารวะต่อบิดามารดาผู้มีพระคุณ ดังคำสอนที่ว่า “แม่ ยอมทุกอย่าง เพื่อลูกได้ เสียสละทุกอย่างเพื่อลูกได้ จะยาก จะลำบาก จะทุกข์ทรมาน จะอดจะอึด อย่างไม่รู้ ไร หากเพื่อให้ลูกสุขสบายแล้ว แม่เป็นยอมทั้งนั้น จะหมดจะเปลืองไปเท่าไร จะเสีย เวลานานเท่าไร หากเพื่อให้ลูกเจริญก้าวหน้าทัดเทียมเขา แม่เป็นยอมทั้งสิ้น ใครจะ เสียสละเพื่อลูกได้เท่าแม่บ้าง

แม่ มีพระคุณสุดพรรณนา แม่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงยกย่อง พระคุณของแม่ถึงขนาดเสด็จไปโปรดพระพุทธรูปดา ญ ดาวดึงสวรรค์ ประกาศให้โลกรู้ว่า พระองค์ก็ทรง “รักแม่” เหมือนกับลูกทุกคนเช่นกัน แม่เป็นอย่างไร พ่อก็มีคติเป็นอย่างนั้น แต่ท่านยืนยันว่า แม่เท่านั้นทำสิ่งที่ทำได้ยากกว่า ดังนี้

ลูก เป็นทุกสิ่งทุกอย่างของพ่อแม่ เป็นเลือดเป็นเนื้อของพ่อแม่ เป็นดวงตา ดวงใจของพ่อแม่ เป็นความหวังสูงสุดของพ่อแม่ และเป็นที่พักของพ่อแม่ยามแก่เฒ่า เป็นผู้ ที่พ่อแม่หวังฝากผีฝากไข้ยามสุดท้ายของชีวิต ทุกสิ่งทุกอย่างที่พ่อแม่ทำที่พ่อแม่มี ก็เพื่อลูก ทั้งสิ้น ทุกสิ่งทุกอย่างหวังให้ลูกทั้งหมด นี่คือน้ำใจของพ่อแม่

ลูกกตัญญู เป็นลูกที่ทำหน้าที่ของลูกสมบูรณ์ หน้าที่ของลูกที่ลูกทุกคนจะต้อง ทำจะละเว้นหรือละเลยเสียมิได้นั้น ท่านแสดงไว้ ๕ ประการด้วยกัน คือ

๑. เลี้ยงพ่อแม่ให้เป็นสุขทั้งกายและใจ
๒. ช่วยพ่อช่วยแม่ทำงาน เป็นหูเป็นตาแทนพ่อแทนแม่
๓. ประพฤติตัวดี มิให้เสื่อมเสียถึงพ่อแม่และวงศ์สกุล
๔. รักษามรดกและคำเตือนคำสอนของพ่อแม่ไว้เป็นอย่างดี
๕. พ่อแม่สิ้นชีวิตแล้ว ทำบุญกรวดน้ำอุทิศให้ท่านตลอดไป^{๖๓}

^{๖๓} พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช, ป.๖.๙). *ข้อคิด ข้อเขียน*, หน้า ๑๖-๑๗.

๓.๒.๒ การใช้ลีลาการเทศน์

ลีลาการเทศน์ หมายถึง สำนวนภาษา กิริยาท่าทาง บุคลิกลักษณะในขณะแสดงธรรมซึ่งถือเป็นลีลาเฉพาะตัวของท่านนั้น มีเนื้อหา ดังนี้คือ

ก) “วินัยเกิดที่บ้าน สอนลูกหลานให้มีวินัย”

หมายถึง ผู้ใหญ่ต้องเป็นตัวอย่างที่ดี เพราะผู้ใหญ่ที่น้อยมจะเป็นตัวอย่างที่เด็กได้เห็นอยู่ตลอดเวลาผู้ใหญ่เป็นต้นแบบของเขา เช่น พ่อแม่ต้องเป็นตัวอย่างของลูก ๆ ผู้บังคับบัญชาต้องเป็นตัวอย่างของผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นต้น ถ้าผู้ใหญ่ดีมีระเบียบวินัย เด็กหรือผู้น้อยก็จะถอดแบบพลอยมีระเบียบวินัยไปด้วย และจะไม่กล้าทำผิดอะไร ไม่กล้าทำผิดระเบียบวินัย มีความรู้สึกดีต่อระเบียบวินัย ไม่มักง่าย ไม่มักได้ให้เด็กเห็น เด็กก็จะทำตามโดยไม่ยาก เพราะฉะนั้น ที่กล่าวว่า “วินัยเกิดที่บ้าน สอนลูกหลานให้มีวินัย” จึงเท่ากับเป็นการเตือนพ่อแม่ เตือนพี่ เตือนญาติตาตายาย และเตือนผู้บังคับบัญชาในฐานะที่เป็นผู้ใหญ่ด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นการทำดีไว้ให้ลูกหลาน เพื่อลูกหลานจะได้มีวินัยที่ดีต่อไป”^{๖๔}

ข) “อย่าไว้ใจทาง อย่าวางใจคน จะจนใจเอง”

หมายความว่า คนเรานั้นไว้ใจกันได้ แต่อย่าวางใจกัน ขยายความต่ออีกหน่อยว่า ความไว้ใจกันนั้นเป็นธรรมชาติ เป็นของดีก็จริงแต่ก็เลือกไว้ใจ ไม่ใช่ไว้ใจทุกคนหรือไว้ใจได้ แต่ก็อย่าวางใจไปเสียหมด จงไว้ใจคนที่น่าไว้ใจ จงวางใจในคนที่ไว้ใจได้ ท่านสอนกันมาอย่างนี้ หากไว้ใจคนที่ไม่น่าไว้ใจ วางใจคนที่ไม่น่าวางใจ ก็จะเดือดร้อนถึงกับจนใจเอง อย่างภริยาโบราณว่า เรื่องนี้ ขอให้ดูเรื่องชวานากับงูเห่า เป็นตัวอย่าง องค์ประกอบของความไว้ใจกันนี้ ที่ไม่ควรมองข้าม หรือจำเป็นต้องนำมาพิจารณาร่วมกันทีเดียว คือ “ผู้ถูกไว้ใจ” คนเราเมื่อเขาไว้ใจเราแล้ว เราจะต้องคิดอยู่เสมอว่า เขาให้เกียรติเรา เขาไว้เนื้อเชื่อใจเรา จึงควรทำตัวให้เหมาะสม วางตัวให้เหมาะสม ทำหน้าที่ให้เหมาะสมกับที่เขาไว้ใจเหมาะสมกับที่เขาเชื่อใจ ความเป็นคนวางตนให้เหมาะสม เสมอต้นเสมอปลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลังนั้น”^{๖๕}

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔-๒๕.

ค) “มองตัวให้ออก บอกตัวให้ได้ ใช้ตัวให้เป็น”

ข้อว่า มองตัวให้ออก หมายความว่า ผู้หวังความเจริญก้าวหน้าแก่ตน จะต้องมองตัวให้ออกเสียก่อน คือสำรวจตัวเองพิจารณาตัวเองให้รู้เห็นอย่างถ่องแท้ว่า ตัวเองเป็นคนเช่นไร มีอะไรขาดอะไร โดยเฉพาะสำรวจข้อบกพร่องของตัวเองให้มาก เพื่อปรับปรุงแก้ไขตัวเองให้ดีขึ้น

ข้อว่า บอกตัวให้ได้ หมายความว่า ให้รู้จักสอนตัวเอง เตือนตัวเองให้ได้ เพราะโดยปกติคนเรานั้น นอกจากจะไม่ชอบสำรวจตัวเองแล้ว ยังไม่ชอบเตือนตัวเองด้วย จึงไม่ค่อยรู้จักตัวเองอย่างถูกต้องถ่องแท้ และทำให้ตัวเองบกพร่องอยู่รำไป ฉะนั้น ผู้หวังความเจริญก้าวหน้าแก่ตน เมื่อได้สำรวจพบข้อบกพร่องผิดพลาดของตัวเองแล้ว ควรที่จะได้เตือนตัวเองให้เลิกละสิ่งเหล่านั้นด้วย

ข้อว่า ใช้ตัวให้เป็น หมายความว่า ให้รู้จักบังคับตัวบังคับใจ แก้ไขข้อบกพร่องผิดพลาดของตัวเองประการหนึ่ง ให้รู้จักทำตัวให้ดีให้เหมาะสม คือให้รู้จักวางตัวให้ถูกต้องประการหนึ่ง เมื่อคนเรารู้จักตัวเองดีแล้ว สอนตัวเองได้แล้ว ก็ควรได้ลงมือปฏิบัติ วางตัวให้ถูกต้องเหมาะสมเป็นอัตโนมัติ ควรใช้ตัวตนที่มีอยู่ประกอบประโยชน์ ประสานประโยชน์อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ควรใช้เรี่ยวแรงกำลัง ความรู้ ความสามารถ และทรัพย์สินสมบัติที่มีอยู่อย่างเต็มที่ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ตน เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นและสังคมส่วนรวมอย่างถูกต้องเหมาะสม^{๖๖}

๓.๒.๓ การใช้พุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน

พุทธศาสนสุภาษิต เป็นถ้อยคำทางพระพุทธศาสนา มีใจความลึกซึ้งสอนให้บุคคลได้แง่คิดสำหรับชีวิตประจำวัน สุภาษิต หมายถึง คำพูดที่เป็นคติ คำสอนใจ คำที่กล่าวดี คำสอน ถ้อยคำที่กล่าวแล้ว คำกล่าวอันเคยชิน^{๖๗} เป็นถ้อยคำที่ให้ข้อคิดสะกิดใจ ทำให้ได้ความรู้ ได้ความเข้าใจถูกต้อง ดังตัวอย่างเช่น

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘-๔๙.

^{๖๗} วิทย์ เทียงบุญธรรม, ดร, พจนานุกรมไทยฉบับมหาวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุริยบรรณ, ๒๕๓๖), หน้า ๖๙๒.

๑. พุทธศาสนสุภาษิต

สิริ โภคานมาสโย แปลว่า ศิริเป็นที่มานอนแห่งโภคะทั้งหลาย^{๖๘}
สุขา สุขุมสุส สามัคคี ความพร้อมเพียงแห่งหมู่คณะ นำความสุขมาให้^{๖๙}
ขโณ โว มา อุปัจจุคา แปลว่า ท่านทั้งหลายอย่าให้ขณะผ่านไปเสียเปล่า^{๗๐}
อรติ โลกนาสิกา ความริษยาเป็นตัวทำลายโลก^{๗๑}
กมฺมุนา วตฺตตี โลโก สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม^{๗๒}

๒. คติธรรม คำกลอน

“คนซื่อมักกล่าวคำไม่เพราะหู แต่เป็นประโยชน์ในกาลภายหลัง
ฟังอ่อนน้อมต่อผู้ที่อ่อนน้อมด้วย
ฟังคบหากับผู้ที่เต็มใจจะคบหาด้วย
ฟังช่วยทำกิจแก่คนที่หมั่นทำกิจ
ไม่ฟังทำประโยชน์แก่ผู้ไม่ต้องการประโยชน์
อย่าสมาคมกับคนที่ไม่เต็มใจจะสมาคมด้วย”^{๗๓}

ยามมีกิจ	หวังให้เจ้า	เฝ้ารับใช้
ยามป่วยไข้	หวังให้เจ้า	เฝ้ารักษา
ยามถึงคราว	ล่วงลับ	ดับชีวา
หวังให้เจ้า	ปิดตา	เวลาตาย ^{๗๔}

^{๖๘} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พุทธธรรม ๕ นาทิ**, หน้า ๑๗.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐.

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐.

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๙.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

^{๗๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พระไณยบ้าน**, หน้า ๘๕.

“รักใดเล่า	รักแน่	เท่าแม่รัก
ผูกสมัคร	ลูกมัน	มิหวั่นไหว
ห้วงใดเล่า	เท่าห้วง	ดังดวงใจ
ที่แม่ให้	แก่ลูก	อยู่ทุกครา
ยามลูกขึ้น	แม่ขม	ตรมหลายเท่า
ยามลูกเศร้า	แม่โศก	วิโยคกว่า
ยามลูกหาย	แม่ห้วง	คอยดวงตา
ยามลูกมา	แม่หมด	ลดห้วงใย” ^{๗๕}

จะเห็นได้ว่า รูปแบบการนำเสนอวิธีนี้ ท่านจะยกพุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอนมาประกอบการบรรยาย เพราะเป็นวิธีที่นิยมกันมากที่สุด และเมื่อยกหัวข้อธรรม ขึ้นมาแสดงครั้งใด ท่านก็จะยกคำเหล่านี้รองรับทุกครั้งไป ทั้งนี้เพื่อเสริมความให้เด่นชัด ทำให้เนื้อหาชัดเจน เข้าใจได้ง่าย อีกทั้งยังทำหน้าที่เป็นเสมือนบทสรุปลงท้ายไปในตัว

๓.๓ สัมภาษณ์พระธรรมกถึกและนักวิชาการ

ก) แนวคิดวิสัยทัศน์เกี่ยวกับการเผยแผ่พุทธธรรม^{๗๖}

๑. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตเป็นอย่างไร ?

“การเผยแผ่พุทธธรรมของพระสงฆ์ในปัจจุบัน มีแนวทางการเผยแผ่ตามคติแบบสมัยโบราณที่เคยประพฤติปฏิบัติกันมา กล่าวคือการเทศนา การบรรยาย และการปาฐกถา โดยนำหลักพุทธธรรมมาเผยแผ่ เทศน์สอนให้ประชาชนได้ฟังกัน อาจมีบางครั้งที่นักเผยแผ่พุทธธรรมเหล่านั้นใช้รูปแบบที่ตนถนัดหรือตามความชอบของตน กล่าวคือการสนทนากับญาติโยม อันที่จริงรูปแบบในอดีตนั้น มักจะอยู่ในรูปของการสนทนาธรรมบ้าง การให้โอวาทแนะนำสั่งสอนที่เรียกว่า “อนุสาสนี” บ้าง การสนทนาสอบถามซึ่งกันและกันที่เรียกว่า “ธัมมสภาจฉา” หรือ “ปุจฉา-วิสัชนา” บ้าง และการแสดงธรรมองค์เดียวที่เรียกว่า “ธรรมเทศนา” บ้างก็มี

ปัจจุบันก็ยึดถือตามอย่างโบราณกาลดังกล่าวแล้ว แต่การที่จะให้ได้ผลจริงๆ ในทางปฏิบัติต้องใช้รูปแบบเฉพาะตัวหรือเจาะตัว ที่เห็นได้ผลที่สุดก็คือรูปแบบที่เรียกว่า “อุปนิสสินกถา” หรือการพูดคุยกัน คล้ายกับการยิงเป้าหรือตรงเป้า ตัวอย่างเช่น ผู้สนใจเรื่องสมาธิก็คุยเรื่องสมาธิและปฏิบัติวิปัสสนา แต่ปัจจุบันมักไม่นิยมกันอย่างนี้ ส่วนใหญ่รูปแบบของนักเผยแผ่มักเป็นประเภทที่เรียกว่า “การเหวี่ยงแห” หรือ “การขึ้นต้นไม้เขย่า” เหวี่ยงแห ก็คือสอนธรรมะให้กับกลุ่มคน เช่น สอนทางวิทยุกระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์ สุดท้ายไม่ค่อยมีใครนำไปปฏิบัติกันจริงจังหรือฟังแล้วผ่านเสียไปเลย ส่วนขึ้นต้นไม้เขย่า คือการแสดงหรือบรรยายธรรมไปตามคตินิยม แสดงไปเรื่อยๆ ซึ่งบางครั้งเก็บเนื้อหาสาระไม่ได้ ผู้แสดงไม่ได้คำนึงถึงความสนใจและความต้องการของผู้ฟัง เหมือนการขึ้นต้นไม้แล้วเขย่า ย่อมจะมีทั้งผลและไปรวมไปถึงสิ่งอื่น ๆ ตกลงมาปะปนด้วย แล้วแต่ว่าจะเก็บเอาส่วนไหนที่เป็นประโยชน์ การเทศน์หรือบรรยายธรรมในปัจจุบันก็เป็นลักษณะเช่นนี้ มีทั้งสิ่งที่ต้องการและไม่ต้องการ มีทั้งส่วนที่เป็นน้ำและเป็นเนื้อ สุดแต่แต่ผู้ฟังจะเลือกรับเอาเอง เลือกรับเอา

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระธรรมกิตติวงศ์, เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม, ๒๘ มกราคม ๒๕๔๘.

ไปปฏิบัติก็ดีไป แต่ถ้าไม่รับไม่ปฏิบัติก็เป็นการเผยแพร่ที่เสียเปล่าไม่ได้อะไรเลย กล่าวโดยสรุปแล้ว รูปแบบการเผยแพร่พุทธธรรมของพระสงฆ์ในปัจจุบันถือเอาอย่างแบบสมัยโบราณ ไม่มีการกำหนดให้แน่นอนตายตัวลงไปว่า รูปแบบไหนดีหรือสำคัญที่สุด เป็นแบบต่างคนต่างทำ ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ใครถนัดรูปแบบไหนก็ว่ากันไปตามถนัด ไม่มีหลักสูตรตายตัวแน่นอนชัดเจน ดังนั้น จึงเป็นเหตุให้การเผยแพร่พุทธศาสนาไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควร”

๒. คุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่ดีควรเป็นอย่างไร ?

“ในอดีตหรือสมัยพุทธกาลพระสาวกที่เผยแผ่พุทธธรรมได้สำเร็จหรือได้ผลนั้น เพราะท่านใช้หลักปฏิบัติตนที่เรียกว่า “ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ” ซึ่งมีลักษณะต่อไปนี้

๑. มีคุณสมบัติภายใน คือความพร้อม ความรู้ ความหมدกิลเลส ความเป็นพระอรหันต์บุคคลและความพร้อมที่เรียกว่า “ความรู้” นั้นท่านมีความรู้ความเข้าใจในหลักแห่งพุทธธรรมได้ลึกซึ้งถูกต้อง รวมลงเรียกว่า “วิชา”

๒. คุณสมบัติภายนอกที่เรียกว่า “จรณะ” ก็คือความประพฤติ การปฏิบัติ การนุ่งห่มที่เรียบง่าย การพูดจาปราศรัย ความมีสมณสาธูปเต็มเปี่ยม สิ่งเหล่านี้เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของผู้คนทั่วไป อีกทั้งยังประพฤติตามหลักพระโอวาทปาฏิโมกข์ โดยเคร่งครัด มีการไม่ว่าร้ายคนอื่น ไม่ทำร้ายคนอื่น เป็นต้น

ดังนั้น นักเผยแผ่พุทธธรรมในสมัยอดีตจึงมีลักษณะดังกล่าว และควรที่นักเผยแผ่สมัยปัจจุบันควรเอาเยี่ยงอย่าง จึงจะทำให้การเผยแผ่นั้นประสบความสำเร็จได้ไม่ยาก นอกจากคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว นักเผยแผ่ที่ดียังต้องมีองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น

๑. ใจพร้อม คือมีใจรักที่จะเผยแผ่ธรรมะคำสอนจริงๆ ไม่ว่าจะ เป็นในรูปแบบเทศนา บรรยาย ปาฐกถา การอบรมและอื่น ๆ ถ้าเกิดความมีใจรักก็จะทำได้ดี ซึ่งต่างกับคนที่ใจไม่รัก หรือทำตามแบบประเพณีปฏิบัติกันมา เทศน์ก็เทศน์ไป สอนก็สอนไป ขาดความเอาใจใส่ ขาดการหวังผลในอนาคต ทำให้เป็นสาเหตุของการเผยแผ่ที่ล้มเหลวหรือไม่ได้ผลเท่าที่ควรจะเป็น

๒. กายพร้อม คือสังขารร่างกายต้องไม่เจ็บป่วยหรือไม่เป็นคนไข้โรค มีร่างกายที่แข็งแรง มีน้ำเสียงกังวาน ปฏิภาณว่องไว จิตใจสะอาด มารยาทเรียบร้อย เสียงมีเสน่ห์ มีกังวาน นี่ก็เป็นส่วนประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่ง

๓. สมณสาธูป คือวัตรปฏิบัติหรือปฏิปทาแห่งสมณเพศ ต้องเรียบร้อยทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือไม่ดูดีเฉพาะต่อหน้าหรือตอนเผยแผ่เท่านั้น แม้กิจวัตรประจำวันก็ต้องดูดีไปด้วย เรียกว่า “ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ”

นอกจากนี้แล้ว ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการเผยแผ่ รู้หลักวิธีการสอน รู้จักกลุ่มบุคคลที่จะสอน รู้เรื่องที่จะสอน เข้าใจ ชัดเจน ถูกต้อง เรียกได้ว่าความพร้อมทั้ง ๓ อย่างที่กล่าวมาแล้วเป็นสิ่งสำคัญของนักเผยแผ่ในปัจจุบัน”

๓. รูปแบบวิธีการเผยแผ่ของพระสงฆ์ในปัจจุบันเป็นอย่างไร ?

“เป็นการประยุกต์รูปแบบในสมัยพุทธกาลมาใช้ให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน คือให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค รูปแบบในอดีตก็เหมาะสมกับอดีต รูปแบบปัจจุบันจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาผสมผสานให้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม ทั้งนี้ต้องยึดหลักพุทธธรรมโดยไม่ออกนอกกลุ่มนิกาย บางครั้งเทศน์แบบเดิมๆก็ต้องรักษาเอาไว้เพราะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พระพุทธรูปเจ้าทรงเคยใช้มาแล้วนั่นเอง ส่วนรูปแบบอื่นต้องปรับให้เหมาะสมทั้งเนื้อหาสาระ รูปแบบวิธีการ สำนวนภาษาให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย ในขณะเดียวกันการปรับเปลี่ยนนั้น ต้องไม่กระทบต่อความเป็นสมณสาธูป กิริยามารยาท ไม่ใช่สักว่าแต่มุ่งให้ผู้ฟังเกิดความบันเทิง สนุกสนานฝ่ายเดียว จนบางครั้งการเทศน์จะมีเพียงแต่ความสนุกเท่านั้น

ถ้าจะให้สนุกก็ต้องมีเนื้อหาสาระปะปนกันไปด้วย เรียกว่าสนุกในเนื้อหาสนุกในสาระธรรม เช่น อานิสงส์การฟังธรรม ๕ อย่าง ก็ต้องให้ครบ ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ถ้าสิ่งนั้นฟังมาก่อนแล้วก็อธิบายให้ชัดเจนแจ่มชัดมากยิ่งขึ้น ให้หมดความสงสัย ที่สำคัญต้องเป็นคนหมดทิฐิหรือมีความเห็นชอบตามหลักธรรมนั้นๆ หรือการปฏิบัติตามหลักของธรรมที่ได้รับฟังมาแล้วทำให้ใจหมดกิเลสไปได้ อย่างนี้จึงเรียกว่าได้อานิสงส์เต็มที”

๔. ทิศทางการเผยแผ่ของพระสงฆ์ในอนาคตควรเป็นอย่างไร ?

“การเผยแผ่พุทธธรรมในอนาคตเป็นเรื่องที่พูดกันมานานแล้ว แต่พูดกันก็แล้วกันไปไม่มีหน่วยงานไหนดูแลรับผิดชอบจริงจัง อย่างที่เคยพูดไว้แล้วว่า คณะสงฆ์หรือองค์กรสงฆ์จะต้องจัดหน่วยงานรับผิดชอบงานด้านการเผยแผ่ให้ชัดเจน จริงจัง ลงมือปฏิบัติ

กันให้เห็นผลกันเสียที่ รับผิดชอบทุกอย่าง ไม่ใช่สั่งการแล้วไม่ลงมือทำ องค์การสงฆ์ต้องทำแบบบูรณาการเต็มรูปแบบ นั่นก็คือเริ่มแต่ผลิตรูปแบบ วิธีการ เนื้อหา หลักสูตร แก่นสารของหลักสูตร รวมไปถึงผลิตบุคลากรผู้ใช้หลักสูตร โดยการจัดให้มีการฝึกฝน อบรม ให้การเรียนรู้ ให้การอบรมบุคลากรตามรูปแบบนั้น ๆ คล้ายกับโรงเรียนปริยัติ มีการทดสอบ ให้ปฏิบัติ ทดลองงาน มีวิจัยและประเมินผลในขั้นตอนสุดท้าย โดยประเมินทั้งผู้สอนและผู้ฟัง ในขั้นสุดท้ายว่าได้รับผลอย่างไร รวมไปถึงประเมินหลักสูตรและรูปแบบวิธีการต่าง ๆ ด้วย ลองผิดลองถูกกันไปก่อนเพื่อให้ได้ผลจริงๆ

อีกอย่างหนึ่ง ต้องหาตลาด กล่าวคือต้องมีรูปแบบที่หลากหลายผลิตหลักสูตรให้ตรงกับความต้องการของตลาด เช่น เด็ก วัยรุ่น ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ เป็นต้น ต้องมีเนื้อหาที่เข้ากับตลาดเหล่านี้ได้ นอกจากนี้แล้วการประชาสัมพันธ์ก็มีความสำคัญไม่ยิ่งไปกว่ากัน เพราะสื่อสมัยปัจจุบันมีความจำเป็นต่อการเผยแพร่ บางครั้งสื่อก็เป็นเครื่องวัดว่าการเผยแพร่ นั้นจะก้าวหน้าหรือสื่อไปถึงผู้บริโภคได้มากน้อยแค่ไหน เช่น สื่อหนังสือ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น คณะสงฆ์ต้องมีสื่อคอยสนับสนุนการทำงานเผยแพร่อย่างเป็นระบบ เมื่อผลิตบุคลากรได้แล้วก็ต้องหาสถานที่ให้ฝึกปฏิบัติให้ด้วย เช่น ให้สอนธรรมะ ให้เทศน์ ส่งไปอบรมตามสถานที่ต่าง ๆ ที่มีความต้องการ แล้วมีทีมงานคอยวัดผลประเมินผล

ในปัจจุบัน คณะสงฆ์จะให้ความสำคัญกับงานปกครองมากกว่า ซึ่งดูแล้วงานด้านการเผยแผ่คำสอนนั้นดูจะเป็นสิ่งสำคัญกว่า ตรงที่ว่าเป็นการรักษาพระพุทธศาสนาไว้ตรงนั่นเอง เพราะถ้ามีบุคลากรหรือมีคนเรียนรู้ปฏิบัติธรรมกันมาก ๆ พระพุทธศาสนาก็ยังจะคงอยู่ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน หากคณะสงฆ์มีความกระตือรือร้น มีให้การศึกษารวมอย่างเป็นระบบมากกว่านี้ มีการปรับแผนการเรียนรู้ที่น่าสนใจ มีหลักสูตรที่ทันสมัยมากขึ้นกว่าเดิมทั้งรูปแบบและเนื้อหา จะทำให้งานด้านการเผยแผ่ประสบความสำเร็จมากกว่าที่เป็นอยู่ ดังนั้น ในอนาคตองค์การสงฆ์ต้องมีส่วนรับผิดชอบทำหน้าที่โดยตรงต่อการเผยแพร่แบบบูรณาการดังกล่าวแล้ว

ข) ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์

๑. สัมภาษณ์ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๗๗}

(ก) ปัจจัยด้านการศึกษา

“พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติวงศ์ นับว่าเป็นพระมหาเถระที่ทรงภูมิความรู้ทางศาสนามากมายรูปหนึ่ง ดังที่ทราบกันดีว่า ท่านเป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค, เป็นราชบัณฑิต, มีความรู้ความสามารถในด้านพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เป็นนักคิด นักเขียน มีผลงานด้านการแต่งหนังสือมากมาย เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ จะมีคุณลักษณะที่โดดเด่นในด้านการศึกษา ดังนี้คือ

๑. มีความรู้ดี คือมีความรอบรู้ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ
๒. มีความสามารถดี คือเป็นนักคิด นักค้นคว้า นักเผยแพร่ธรรมที่ดี
๓. มีความประพฤติดี คือมีจริยาวัตรตรงดงามน่าเลื่อมใส
๔. เป็นนักจดบันทึก คือจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้เสมอ เป็นนักสังเกต
๕. มีศาสตร์และศิลป์ในการเผยแพร่ธรรมะที่หลากหลาย”

(ข) รูปแบบและวิธีการเผยแพร่

“รูปแบบและวิธีการของท่านที่โดดเด่น มีดังนี้

๑. รูปแบบปาฐกถาธรรม
๒. รูปแบบบรรยายธรรม
๓. รูปแบบเทศนาธรรม
๔. รูปแบบแต่งหนังสือ
๕. อบรมพระนักเทศน์รุ่นใหม่
๖. ใช้อุบายและกลวิธีในการเผยแพร่
๗. ใช้พุทธศาสนสุภาษิต คำคม”

^{๗๗} สัมภาษณ์ พระเทพโสภณ, อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๔๘.

(ค) ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ

“บุคลิกลักษณะที่โดดเด่นของท่านนั้น มีดังนี้

๑. ยิ้มแย้มแจ่มใส คือเป็นกันเองกับทุกคน
๒. มีอัธยาศัยไมตรี คือมีน้ำใจให้ผู้น้อยเสมอ
๓. มีความสามารถดี คือสร้างงานด้านศาสนาได้มากมาย
๔. มีความกล้าหาญ คือกล้าคิด กล้าแสดง กล้าทำ
๕. มีมารยาทเรียบร้อย คือมีความประพฤติดีงาม นุ่มนวลเรียบร้อย”

(ง) อุดมการณ์และวิสัยทัศน์

“เนื่องจากพระเดชพระคุณท่าน เป็นพระนักปกครอง เป็นพระนักศึกษานักพัฒนาประกอบกับความรู้ความสามารถของท่านที่มีอยู่ ทั้งความรู้ทางโลกและทางธรรม ปัจจัยการของการศึกษาดังกล่าวนี้ ทำให้พระเดชพระคุณท่านมีทักษะ มีอุดมคติ มีทัศนคติในการทำงาน มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล เจียบขาดเมื่อถึงคราวตัดสินใจ ดังเช่น

๑. มีวิสัยทัศน์ในการทำงาน
๒. มีความเด็ดขาดในการตัดสินใจ
๓. มีอุดมคติในการทำงาน
๔. สร้างคนและสร้างงานเผยแผ่ศาสนา”

๒. สัมภาษณ์ พระภวนาวิริยคุณ (เมธีจ ทตตชีโว)^{๗๘}

(ก) ปัจจัยด้านการศึกษา

“พระเดชพระคุณพระธรรมกิตติวงศ์ ท่านเป็นพระเถระผู้ทรงความรู้มากมายรูปหนึ่ง เป็นผู้มีความสามารถในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางโลกและทางธรรม ดังที่เห็นได้จากการที่ท่านเป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค และจบประโยคครูพิเศษมัธยม (พม.) นอกจากนี้ท่านยังได้ชื่อว่าเป็นนักศึกษาที่ใฝ่เรียนรู้อย่างยิ่ง ท่านมีหลักในการศึกษา ๔ หลัก คือ

^{๗๘} สัมภาษณ์ พระภวนาวิริยคุณ, ผู้รักษาการเจ้าอาวาส วัดพระธรรมกาย, ๒๑ มีนาคม ๒๕๔๘.

๑. หลักรู้ดี คือ รู้หลักธรรมะหรือหัวข้อธรรมได้ดี
๒. หลักเรียนดี คือ ใฝ่เรียนรู้ด้วยตนเองอยู่เป็นนิจ
๓. หลักรู้จริง คือ ค้นคว้าให้รู้จริงและอ้างอิงที่มาที่ไปได้เสมอ
๔. หลักรู้รอบ คือ รู้หลักความเป็นจริงทั้งทางโลกและทางธรรม”

(ข) รูปแบบและวิธีการเผยแผ่

“พระเดชพระคุณท่านจะมีรูปแบบและวิธีการเผยแผ่หลักธรรมที่โดดเด่นเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย อยู่ ๔ ประเด็นหลักใหญ่ ๆ คือ

๑. หลักการเทศน์ หรือการแสดงพระธรรมเทศนา
๒. หลักการบรรยาย คือ การบรรยายโดยทั่วไป
๓. หลักการบรรยาย คือ อธิบายธรรมให้เข้าใจได้ง่าย ชัดเจน
๔. หลักการแต่งหนังสือ คือ การประพันธ์หนังสือ”

(ค) ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ

“พระเดชพระคุณท่านจะมีบุคลิกลักษณะของบัณฑิต ๕ ประการ คือ

๑. มีจิตใจกว้างขวาง คือ เป็นผู้มีน้ำใจ
๒. ความกล้าหาญ คือ กล้าตัดสินใจ
๓. ความจริงใจ คือ พูดอย่างไร ทำอย่างนั้น
๔. ความเป็นกันเอง คือ ตรงไปตรงมา
๕. ความเป็นพระสมณะ คือ มีจริยาวัตรงดงาม”

(ง) อุดมการณ์และวิสัยทัศน์

“พระเดชพระคุณ ท่านเป็นพระนักบริหารที่มองการณ์ไกล กล่าวคือ มองรอบด้านโดยยึดหลักความถูกต้องตามธรรมเป็นใหญ่ ต้องการให้สังคมส่วนรวมอยู่กันอย่างสุขสงบ ยึดถือประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก โดยเฉพาะประโยชน์ที่จะบังเกิดแก่คณะสงฆ์ ทั้งนี้ เพราะท่านเป็นนักบริหาร นักปกครอง และนักสร้างสรรค์ที่ประกอบด้วยองค์ธรรมแห่งบัณฑิตดังที่กล่าวแล้ว”

๓. สัมภาษณ์ พระโสภณธรรมวาที (บุญมา อาคมบุญโย)^{๗๙}

(ก) ปัจจัยด้านการศึกษา

“พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติวงศ์นั้น ท่านเป็นพระมหาเถระที่เพียบพร้อมด้วยการศึกษาทั้งทางคดียุติธรรมและคดียุติธรรม ทางคดียุติธรรมท่านจบการศึกษาวุฒิประกาศนียบัตรประโยคพิเศษครูมัธยม นอกจากนี้ ท่านยังสนใจศึกษาค้นคว้าความรู้ทางโลกทุก ๆ ด้านและมีความรอบรู้ในวิชาต่าง ๆ เป็นอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่า ท่านเป็นบุคคลอัจฉริยะคนหนึ่งเลย ดังนั้น พอกกล่าวโดยสรุปแล้วได้ดังนี้ คือ

๑. เป็นผู้มีความรู้ดี คือเป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค, เป็นราชบัณฑิต
๒. เป็นผู้มีความสามารถดี คือเป็นนักคิด นักค้นคว้า นักแต่งหนังสือชั้นเยี่ยม
๓. เป็นผู้มีความประพฤติดี คือมีจริยาวัตรตรงดงาม น่าเลื่อมใส”

(ข) รูปแบบและวิธีการเผยแพร่

“ในส่วนรูปแบบและวิธีการเผยแพร่ของท่านนั้น ท่านเทศน์ได้ทุกรูปแบบ เช่น เทศน์บนธรรมสาสน์ บรรยายธรรม ปาฐกถาธรรม อนุโมทนาภาวนา สัมโมทนาภาวนา จัดรายการวิทยุโทรทัศน์ นอกจากนี้ ท่านยังเป็นนักคิดนักเขียน ใช้ปากคนปนกับปากกา ผลงานที่ปรากฏมีมากมาย เช่น คำพระ คำวัด คลังปริยัติ เป็นต้น รวมความว่า ท่านเป็นนักเผยแพร่ได้ทุกรูปแบบและเผยแพร่ผ่านทางสื่อต่าง ๆ ทุกสาขา ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้ คือ

๑. การเทศนา คือเทศน์เดี่ยวหรือเทศน์คู่
๒. การปาฐกถาหรือบรรยาย
๓. การแต่งหรือเขียนหนังสือธรรมะ”

(ค) ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ

“พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติวงศ์นั้น ท่านเป็นพระมหาเถระที่องอาจ กล้าหาญ มีสติปัญญาเป็นเลิศ มีความเข้มแข็งเป็นยอด มีความขยันหมั่นเพียร เมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้ว ท่านจะมีคุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่โดดเด่น ดังนี้คือ

^{๗๙} สัมภาษณ์ พระโสภณธรรมวาที, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส, ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๘.

๑. มีจริยาวัตรงดงาม คือประพฤติดี ปฏิบัติชอบ
๒. มีจิตใจกว้างขวาง คือเป็นกันเอง
๔. โอบอ้อมอารี วจีไพเราะ ชอบสงเคราะห์ประชาชน วางตนเหมาะสม”

(ง) อุดมการณ์และวิสัยทัศน์

“ท่านมีอุดมการณ์สูงสุด คือการรักษาพระพุทธศาสนาไว้ให้เป็นมรดกของคนไทยและของประชาชนคนทั้งโลก กล่าวคือ ต้องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางออกไปเท่าที่จะทำได้ ปัจจุบันท่านบุกเบิกด้วยการสร้างวัดในต่างประเทศ นอกจากนี้ท่านยังสร้างบุคลากรทางศาสนาให้มีความรู้ดี มีความประพฤติดี และมีความสามารถดี นี่ถือเป็นวิสัยทัศน์ของท่าน”

๔. สัมภาษณ์ พระราชธรรมวาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน)^{๔๐}

“ท่านเจ้าคุณอาจารย์ เป็นพระนักคิด นักเผยแผ่ที่มีความรู้ คือเป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค เป็นราชบัณฑิต มีความสามารถ คือ มีหลักทฤษฎี ๓ ค.

๑. เป็นนักคิด คือ ขบคิดหาเหตุผลในเรื่องราวอยู่ตลอดเวลา
๒. เป็นนักค้น คือ ค้นหา ค้นคว้า หาเหตุผล
๓. เป็นนักคว่ำ คือ รับฟังผู้อื่นแล้วนำมาประยุกต์หรือขยาย

แม้ท่านเจ้าคุณอาจารย์จะเป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค เป็นราชบัณฑิต เป็นผู้มีความรู้ความสามารถมาก แต่ก็ยังเป็นนักฟังคือฟังเขาพูด ฟังเขาปาฐกถา ฟังเขาบรรยาย ถ้าผู้พูดหรือผู้บรรยายมีอาวุโสน้อยกว่า ท่านก็กล่าวถึงและให้กำลังใจ ถ้าเป็นผู้ที่อาวุโสมากกว่าท่านก็นำคำพูดมากล่าวอธิบายขยายให้กว้างออกไป

อนึ่ง ท่านเจ้าคุณอาจารย์ ยังประกอบด้วยองค์คุณแห่งบัณฑิต ๔ ประการ คือ

๑. สุตะ คือเป็นนักฟัง
๒. จินตะ คือเป็นนักคิด
๓. ปุจฉิตะ คือเป็นนักไต่ถาม
๔. ลิขิตะ คือเป็นนักจดนักจำ

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระราชธรรมวาที, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส, ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๘.

นอกจากนี้ ท่านเจ้าคุณอาจารย์ ยังประกอบด้วยหลัก ๓ อย่างคือ

๑. มีความรู้ดี คือเป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค เป็นราชบัณฑิต
๒. มีความสามารถดี คือเป็นนักคิด นักค้นคว้า นักเผยแพร่
๓. มีความประพฤติดี คือ มีจริยวัตรตรงดงาม น่าเลื่อมใส

(ข) รูปแบบและวิธีการเผยแพร่

“ในการเผยแพร่ธรรม ท่านเจ้าคุณอาจารย์มีรูปแบบและวิธีการที่โดดเด่นคือ

๑. การเทศน์ คือ เทศน์เดี่ยว และเทศน์คู่
๒. การบรรยาย กล่าวคือ บรรยายธรรมทั้งแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ทั่วไป
๓. การประพันธ์ กล่าวคือ การคิดค้น การเขียน แต่งหนังสือ”

(ค) ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ

“ท่านเจ้าคุณอาจารย์ เป็นบุคคลที่มีลักษณะแห่งบัณฑิต กล่าวคือ

๑. ยิ้มแย้มแจ่มใจ คือ เป็นกันเองกับผู้ใกล้ชิดและคนทั่วไป
๒. มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ คือ เมตตาต่อผู้ใกล้ชิด เอื้อเฟื้อต่อคนไกลชิด
๓. มีความอ่อนน้อมถ่อมตน คือ อ่อนโยน แต่ไม่อ่อนไหว
๔. มีจริยวัตรตรงดงาม คือ ใครได้เห็นก็อยากกราบ ใครได้ทราบก็อยากไหว้”

(ง) อุทมการณ์และวิสัยทัศน์

“ท่านอาจารย์เจ้าคุณ เป็นนักคิดที่มองการณ์ไกล มองความอยู่รอดของพระศาสนา ต้องการให้สังคมอยู่กันอย่างสงบสุข เป็นผู้กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดง มีความรับผิดชอบต่อพระศาสนาและสังคม สิ่งใดก็ตามที่มีประโยชน์ต่อสังคมและท่านมีอำนาจบารมีจะทำได้ ท่านจะรีบลงมือกระทำทันที อนึ่ง ท่านไม่เป็นเพียงแต่นักสอนเท่านั้น ยังเป็นนักสร้าง กล่าวคือ สร้างคน ส่งเสริม สนับสนุน ให้มีกำลังกาย กำลังใจ กำลังความรู้ และกำลังสติปัญญา สร้างงาน กล่าวคือสร้างถาวรวัตถุไว้ในพระพุทธศาสนามากมาย เพื่อไว้เป็นที่สักการบูชาของสาธุชน เพื่อให้พระพุทธศาสนาได้คงอยู่ถาวรสืบไป”

๕. สัมภาษณ์ พระราชวิจิตรปฏิภาณ (สุนทร ญาณสุนทรโร)^{๔๑}

(ก) ปัจจัยด้านการศึกษา

“ท่านอาจารย์เจ้าคุณพระธรรมกิตติวงศ์ เป็นพระมหาเถระผู้แตกฉานในวิชาภาษาบาลี เป็นผู้ชอบคิดค้นในหลักวิชาอยู่เสมอ แตกฉานทั้งในคติโลกและคติธรรมที่เรียกว่า “อเสขบุคคลทางการศึกษา” ในปัจจุบันพอสรุปได้คือ

๑. มีความรู้ดี กล่าวคือ มีการศึกษาค้นคว้าที่เป็นแบบอย่าง
๒. มีความสามารถเลิศล้ำ คือ สามารถเผยแผ่งานพระศาสนาได้หลายอย่างในคราวเดียวกันไปให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมอย่างลงตัว
๓. มีความแตกฉานในวิชา หมายถึง แตกฉานในพระไตรปิฎก”

(ข) รูปแบบและวิธีการเผยแผ่

“รูปแบบที่โดดเด่นที่ท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติวงศ์ใช้ในการเผยแผ่ มีดังนี้คือ

๑. รูปแบบบรรยาย คือ พูดเรื่อยไปตามเรื่องราว
๒. รูปแบบปาฐกถา คือ มีหัวข้อ มีรูปแบบวิธีการ มีโครงสร้าง
๓. รูปแบบเทศน์เดี่ยว คือ เทศน์แบบธรรมวัตร
๓. รูปแบบอภิปราย คือ สนทนาปราศรัย หาเหตุผลเชิงวิชาการ

ส่วนวิธีการนำเสนอพุทธธรรมของท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติวงศ์ มีดังนี้คือ

๑. สื่อวิทยุโทรทัศน์ เช่น Channel 7, Channel 9
๒. สื่อวิทยุกระจายเสียง เช่น พล.ม.2
๓. สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือ วารสาร
๔. สื่อหลักฐาน คือ ตำรับ ตำราทางศาสนา
๕. สื่อบุคคล เช่น สร้างบุคคลากรนักเผยแผ่”

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระราชวิจิตรปฏิภาณ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม, ๒๘ มีนาคม ๒๕๔๘.

(ค) ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ

“ปัจจัยด้านบุคลิกภาพที่โดดเด่นของท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติวงศ์ มีดังนี้

๑. มีรูปร่างดี คือ มีรูปร่างสมส่วนเหมาะแก่งานเผยแผ่
๒. มีเสียงดังกังวาน คือ ไพเราะ ชวนฟัง
๓. มีวิชาดี คือ พร้อมทั้งเนื้อหาและสาระ
๔. มีจริยางดงาม คือ มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส
๕. มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ กล่าวคือ มีมนุษยสัมพันธ์และอัธยาศัยไมตรี”

(ง) อุดมการณ์และวิสัยทัศน์

“อุดมการณ์ที่โดดเด่นของท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติวงศ์ มีดังนี้

๑. มีฉันทะในงานเผยแผ่ คือ รักในงานเผยแผ่
๒. มีองค์ธรรมแห่งบัณฑิต คือ สอนตนเองก่อน พร่ำสอนผู้อื่นทีหลัง
๓. ไม่ว่าร้ายใคร คือ ไม่ใส่ร้ายประจานใคร
๔. มีวาจาเป็นธรรมเสมอ คือ ๑ คำ ๑ ธรรมะ ชนะแล้ว

ส่วนวิสัยทัศน์ที่โดดเด่นของท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติวงศ์ มีดังนี้

๑. สร้างตำราเป็นหลักฐานทางพุทธศาสนา
๒. เพื่ออนาคตการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย
๓. วิสัยทัศน์การปรับตัวให้เข้ากับโลกธรรม
๔. วิสัยทัศน์การยอมรับความเป็นจริงของโลก”

๖. สัมภาษณ์ พระเมธีวราญาณ (มานพ ติกขปญโญ)^{๔๒}

(ก) ปัจจัยด้านการศึกษา

“พระเดชพระคุณพระธรรมกิตติวงศ์ ท่านเป็นพระมหาเถระที่ทรงความรู้ เข้าใจในหลักพระไตรปิฎกดียิ่ง มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่ธรรม และท่านยังเป็นนักคตินักเขียน ท่านจะมีหลักในการเผยแผ่ คือ

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระเมธีวราญาณ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม, ๑๐ มีนาคม ๒๕๔๘.

๑. ความเป็นผู้ใฝ่เรียนรู้ คือ หมั่นศึกษาค้นคว้าอยู่เป็นนิจ
๒. ความเป็นผู้มีปัญญา คือ หมั่นขบคิด ค้นคว้า ศึกษาอยู่เสมอ
๓. ความเป็นผู้มีวิริยะ คือ มีวิริยะอุตสาหะในการเผยแผ่”

(ข) รูปแบบและวิธีการเผยแผ่

“พระเดชพระคุณพระธรรมกิตติวงศ์ ท่านจะมีรูปแบบและวิธีการนำเสนอพุทธธรรมที่หลากหลาย ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

๑. การเทศนา
๒. การปาฐกถา
๓. การบรรยาย
๔. การสนทนา
๕. เป็นนักประพันธ์”

(ค) ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ

“พระเดชพระคุณพระธรรมกิตติวงศ์ ท่านเป็นพระมหาเถระที่มีมนุษยสัมพันธ์กับบุคคลทั่วไป มีน้ำใจเป็นกัลยาณมิตร ดังนี้

๑. ปิโย น่ารัก
๒. ครุ น่าเคารพ
๓. ภาวนีโย น่ายกย่อง
๔. วัตตา ให้คำแนะนำด้วยดี
๕. วจนักขโม อุดทนต่อถ้อยคำ
๖. คัมภีรัง กถัง กัตตา อธิบายธรรมะให้เข้าใจได้ง่าย
๗. โน จัฏฐาเน นิโยชเย ไม่สั่งสอนแนะนำในทางเสียหาย”

(ง) อุดมการณ์และวิสัยทัศน์

“พระเดชพระคุณ ท่านเป็นนักคิดนักเผยแผ่ นักวางแผน มีความเชื่อมั่นในตนเอง จากประสบการณ์ที่ได้รับผิดชอบงานคณะสงฆ์ ทำให้ท่านมีวิสัยทัศน์มองการณ์ไกล ยอมรับความคิดเห็นของส่วนรวม และท่านก็เป็นนักปกครองที่อาศัยหลักกรรมเมตตาเป็นที่ยึดเหนี่ยว เมื่อกล่าวโดยสรุป ท่านจะมีคุณลักษณะ คือ

๑. รักในการเผยแผ่
๒. มีความคิดก้าวหน้า
๓. หมั่นค้นคว้าเสมอ
๔. มีจิตใจกว้างขวาง

ด้วยบุคลิกภาพที่โดดเด่น มีจริยวัตรตรงดงาม มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส มีความคิดก้าวหน้า เป็นพระที่กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออก มีภูมิธรรมภูมิความรู้สมเป็นเปรียญธรรม เป็นนักคิด นักเขียน นักประพันธ์ ตลอดจนบุคลิกลักษณะอื่นๆ เป็นปัจจัยส่งผลให้การเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ ประสบความสำเร็จเป็นที่รู้จักและเป็นที่เคารพนับถือนำมาซึ่งความเลื่อมใสของประชาชนทั่วไป”

๗. สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์(พิเศษ)จ่านงค์ ทองประเสริฐ^{๔๓}

(ก) ปัจจัยด้านการศึกษา

“ท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติวงศ์ ท่านเป็นพระที่ใคร่ต่อการศึกษา ค้นคว้าหาความรู้ มีเหตุมีผล ท่านได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต เป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค มีความรู้ความสามารถ จบหลักสูตรปริยัติธรรม จนสามารถศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ได้ดี เพราะมีความรู้ด้านภาษาบาลีมาก เข้าใจค้นคว้าได้ลึกซึ้ง นี่แสดงว่าท่านเป็นนักเผยแผ่ธรรมะที่ดีมีคุณภาพรูปหนึ่ง ตามหลักคำสอนที่ว่า

๑. อุตตะปฐีสัมภิตา คือมีปัญญาแตกฉาน รอบรู้ในเนื้อหาหรือเหตุผล
๒. นิรุตติปฐีสัมภิตา คือมีปัญญาแตกฉาน รอบรู้ในด้านภาษา
๓. ธัมมะปฐีสัมภิตา คือมีปัญญาแตกฉานในธรรมะ อธิบายธรรมได้ลึกซึ้ง
๔. ปฏิเวธปฐีสัมภิตา คือมีปัญญาแตกฉาน มีปฏิภาณ มีไหวพริบ ฉลาดรู้”

(ข) รูปแบบและวิธีการเผยแผ่

“ในส่วนรูปแบบวิธีการเผยแผ่ธรรมของท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติวงศ์นั้น ท่านมักใช้รูปแบบที่ยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณกาล กล่าวคือ เทศนา บรรยาย ปาฐกถา และการแต่งหนังสือธรรมะ ตัวอย่างที่เห็นได้จากหนังสือ คือ คำว่าดี ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงคำที่มัก

^{๔๓} สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์(พิเศษ)จ่านงค์ ทองประเสริฐ, ๒๓ มิถุนายน ๒๕๔๘.

ใช้ในวงการพระเท่านั้น แต่ท่านก็นำมาอธิบายให้ผู้ฟังหรือชาวบ้านได้เข้าใจ ด้วยคำง่าย ๆ สั้น ๆ ใช้ภาษาของชาวบ้านที่เขาฟังแล้วอ่านแล้วเข้าใจได้ง่ายขึ้น เมื่อกล่าวโดยสรุป รูปแบบ และวิธีการของท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติวงศ์ พอสรุปได้ดังนี้

๑. เทศนาธรรม (เทศน์เดี่ยวหรือเทศน์คู่)
๒. บรรยายธรรม (กำหนดเรื่องว่าจะพูดอะไร)
๓. ปาฐกถาธรรม (กำหนดหัวข้อ เวลา สถานที่ บุคคล)
๔. แต่งหนังสือวรรณกรรม เช่น คำวัด, คำพ่อคำแม่, พระในบ้าน”

(ค) ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ

“ในด้านบุคลิกภาพนั้น บุคลิกภาพถือเป็นสิ่งสำคัญของนักเผยแผ่ และนักเผยแผ่ที่ดีควรมีบุคลิกลักษณะตามหลัก ๔ ประการ ต่อไปนี้คือ

๑. รูปร่างมาณิกา คือมีบุคลิกดี น่าเลื่อมใส
๒. โฉมสัปปมาณิกา คือมีเสียงดังกังวาน ไพเราะ ชัดเจน
๓. ลูขัปปมาณิกา คือมีจริยาวัตรตรงตาม
๔. ธัมมัสสัปปมาณิกา คืออธิบายธรรมะได้ลึกซึ้ง เข้าใจง่าย”

(ง) อุดมการณ์และวิสัยทัศน์

“ส่วนอุดมการณ์และวิสัยทัศน์นั้น ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งพระองค์ส่งสาวกไปประกาศพระศาสนาครั้งแรกนั้น ทรงตรัสว่า จรต ภิกขเว จาริกิ พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย เทวมนุสฺसानิ สุขาย เป็นต้น แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก และเพื่อความสุขแห่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และทรงตรัสอีกว่า ..อาทิกุลฺยาณิ มชฺฌเมกฺกุลฺยาณิ ปริโยสานกฺกุลฺยาณิ สาทถฺถิ สพุยฺญชฺชนิ เกวลปรีปฺปญฺณนิ ปรีสุทฺธิ พุรหุมาจฺริยิ ปกาเสถ แปลว่า พวกเธอทั้งหลาย จงประกาศพรหมจรรย์ อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกอบด้วยสาระ ด้วยเนื้อหา อันบริสุทธิ์ บริบูรณ์อย่างเดียว” นี่คือนิยามของพระคุณเจ้า ส่วนท่านเจ้าคุณพระธรรมกิตติวงศ์ นั้น ท่านเป็นพระที่มีวิสัยทัศน์ มองการณ์ไกล เห็นประโยชน์สำคัญแห่งพุทธศาสนา เรียกว่าเป็นนักเผยแผ่ที่มีอุดมคติ สร้างอุดมคติให้นักเผยแผ่รุ่นหลัง มองประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นและพุทธศาสนาเป็นสำคัญ”

๘. สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ^{๔๔}

(ก) ปัจจัยด้านการศึกษา

“พระเดชพระคุณพระธรรมกิตติวงศ์ มีระบบการศึกษา ๒ อย่าง คือ

๑. การศึกษาในระบบ ได้แก่ เปรียญธรรม ๙ ประโยค, พธ.บ., พม.
๒. การศึกษานอกระบบ ได้แก่ การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง”

(ข) รูปแบบและวิธีการเผยแพร่

“พระเดชพระคุณมีการเผยแพร่ ๒ รูปแบบที่โดดเด่น คือ

๑. การเทศน์หรือการแสดงธรรม
๒. การเขียนหนังสือ หรือการแต่งหนังสือวิชาการ”

(ค) ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ

“พระเดชพระคุณจะมีบุคลิกลักษณะความเป็นนักเผยแพร่ ดังนี้

๑. มีจริยาวัตรตรงดงาม
๒. คล่องแคล่ว ว่องไว
๓. มีธัมมปฏิสันถาร
๔. มีมนุษยสัมพันธ์”

(ง) อุดมการณ์และวิสัยทัศน์

“พระเดชพระคุณเป็นพระมหาเถระที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล สนับสนุนการศึกษาของคณะสงฆ์ เห็นคุณของการศึกษา โดยการเชื่อมโยงสังคมพระกับสังคมโลกให้ผสมผสานกันได้อย่างลงตัว ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง จารีตประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต”

จากการสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า พระธรรมกิตติวงศ์นั้นท่านเป็นพระมหาเถระที่เพียบพร้อมไปด้วยลักษณะของนักเผยแพร่ธรรมอย่างแท้จริง กล่าวคือ ประกอบด้วยความเป็นพหูสูต ใครต่อการศึกษาค้นคว้า มีรูปแบบวิธีการเผยแพร่ที่เด่นชัด มีบุคลิกลักษณะกล้าคิด กล้าพูด กล้าแสดง มีน้ำใจโอบอ้อมอารี มีวิสัยทัศน์ในการเผยแพร่พระศาสนาได้กว้างไกลดังที่ปรากฏแล้ว

^{๔๔} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, ๔ เมษายน ๒๕๔๘.

บทที่ ๔

ความสอดคล้องระหว่างการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ กับพุทธวิธีการสื่อสารและการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงความสอดคล้องของรูปแบบและวิธีการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ ในประเด็นดังนี้คือ

๔.๑ ความสอดคล้องกับพุทธวิธีการสื่อสาร

๔.๒ ความสอดคล้องกับการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์

๔.๑ ความสอดคล้องกับพุทธวิธีการสื่อสาร

ผู้วิจัยจะกล่าวถึงรูปแบบวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าก่อนว่า ในการแสดงธรรมแต่ละครั้งนั้น พระพุทธองค์ทรงมีคุณลักษณะเฉพาะที่เรียกว่า ลีลาการสอน ๔ อย่างคือ

๑. แบบสันทสนา หมายถึง ทรงอธิบายให้เห็นได้ชัดเจนและแจ่มแจ้ง เช่นเดียวกับการจูงมือพาไปดูให้เห็นด้วยสายตาตนเอง

๒. แบบสมาทปนา หมายถึง ทรงชักจูงให้เห็นจริง ด้วยชวนให้คล้อยตามนั้น จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติให้ได้ผลตามนั้น

๓. แบบสมุตเตชนา หมายถึง ทรงสอนให้เข้าใจ ให้แก่ลัทธิบ้าง บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะ มั่นใจว่าจะทำสำเร็จ

๔. แบบสัมปหังสนา หมายถึง ทรงขโลมใจให้รำเริง แซ่มนั้น ไม่เบื่อหน่าย และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะเห็นประโยชน์ในการปฏิบัติ

พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้บ่อย ได้แก่ วิธีต่อไปนี้

๑. การยกอุทธรณ์และการเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างมาประกอบ คำอธิบายและการเล่านิทานประกอบ ช่วยให้เข้าใจความหมายและชัดเจนได้ง่ายยิ่งขึ้น ช่วยให้จำได้แม่นยำ เห็นจริงและเกิดความเพลิดเพลิน เกิดความรื่นเริง ทำให้การเรียนมีรสชาติและน่าสนใจมากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างเช่น “ภิกษุผู้ว่า ร่างกายนี้เปรียบเสมือนหม้อดิน ควรป้องกันจิตนี้ เหมือนป้องกันพระนคร และควรรักษาชัชชนะไว้ แต่ไม่ควรยินดียึดติด

เป็นต้น พระพุทธองค์ทรงใช้อุทาหรณ์และนิทานประกอบการสอนมากมายเพียงใด ดังจะเห็นได้จากในคัมภีร์ต่าง ๆ มีอุทาหรณ์และนิทานชาดกปรากฏอยู่ทั่วไป เฉพาะคัมภีร์ชาดกอย่างเดียรมีถึง ๕๔๗ เรื่อง

๒. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยทำให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและให้เข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายนามธรรมเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือแม้เปรียบเทียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรมก็ช่วยให้ความหนักแน่นขึ้นได้

๓. การสาธิตหรือทำเป็นแบบอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสอนจริยธรรมนั้น คือการทำให้ดูเป็นตัวอย่างหรือการประพฤติเป็นแบบอย่างให้เป็นทิฏฐานุคติโดยไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองสาธิตให้ดู เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้นำที่ดีการสอนด้วยวิธีนี้ก็ คือ ทรงประพฤติพระจริยาวัตรตามปกติของพระองค์นั่นเอง

๔. การเล่นภาษา เล่นคำสำนวนและให้ความหมายใหม่ วิธีสอนแบบนี้เป็นความสามารถปฏิภาณเฉพาะตัวของผู้ทำการสื่อสารเผยแผ่พุทธธรรม

นอกจากนี้แล้ว พระพุทธเจ้ายังทรงมีวิธีการเผยแผ่อื่นอีก เช่นการสามารถสร้างความสนใจความศรัทธาให้เกิดแก่อุปกาธิวกที่เดินสวนทางกันระหว่างทางเสด็จไปอิสิปตนมฤคทายวัน เป็นเพียงการเสด็จพุทธดำเนินไปตามปกติ ที่เรียกว่า พุทธลีลา เท่านั้น แต่กลับเป็นอิริยาบถที่แปลกน่าสนใจ น่าประทับใจแก่คนได้พบเห็นเท่านั้น ก็เป็นการเผยแผ่ธรรมแล้ว ดังได้สรุปรูปแบบอื่น ๆ ไว้ต่อไปนี้

๑. ปาฐกถาธรรม เป็นพระพุทธดำรัสสั้น ๆ ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ในกรณี que ผู้ฟังมีความพร้อมที่จะฟัง คิด พิจารณา เช่นพระพุทธดำรัสประเภทคาถาทิ้งหลาย เช่น “ร่างกายนี้ไม่นานหนอ จักล้มลงเหนือแผ่นดิน พอวิญญานออกจากร่างแล้วก็เป็นเหมือนท่อนไม้ที่หาแก่นสารไม่ได้” คนฟังคิดตามพิจารณาตามที่ทรงแสดงสั้น ๆ เพียงเท่านั้น ก็สามารถบรรลุผลได้แล้ว

๒. อุปนิสินนกถา เป็นการนั่งสนทนากันทำนองที่คติไทยพูดว่า “จับเข่าคุยกัน” ท่ามกลางบรรยากาศกันเอง ค่อยๆ เสริมสร้างแนวความคิดความเห็นไปตามลำดับ อาจใช้เวลาบ้าง น้อยบ้าง ตามสมควรแก่ฐานะของผู้ฟังในขณะนั้นๆ

๓. พระโอรส ทรงแสดงพระทัยเป็นรูปโอรสสั้น ๆ ตามปกติแล้วจะทรงประทาน แก่พุทธบริษัทในการประกาศธรรม เช่นพระโอรสปาติโมกข์ที่แสดงถึงอุดมการณ์ หลักการ วิธีการ ด้วยข้อความเพียง ๓ คาถากึ่งเท่านั้น หรือแม้ก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ที่ จัดเป็นปัจฉิมวาจาของพระพุทธเจ้าที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือนเธอทั้งหลายให้ทราบไว้ สังขารทั้งหลายมีความ เสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำประโยชน์ตนและประโยชน์บุคคลอื่น ให้ สมบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด” ก็เป็นพระโอรส

๔. อนุศาสนี เป็นคำสอนในลักษณะซ้ำๆ ครั้งแล้วครั้งเล่า ย้ำเตือนอย่าง ต่อเนื่อง มักจะทรงสอนแก่พระภิกษุสามเณร ที่อยู่ใกล้ชิด เช่นที่รับสั่งแก่พระอานนท์ ว่า “อานนท์ เราจักกระหนาบแล้วกระหนาบอีก ใครมีสภาวะก็ตั้งอยู่ได้ ใครไม่มีสภาวะก็ต้อง ออกไป” และคำสอนประเภทความไม่ประมาท ความสามัคคี ความเพียรพยายาม สติสัมปชัญญะ อุดม เป็นต้น จะทรงย้ำเตือนอยู่เสมอ

๕. ธรรมสภาจจา คือการสนทนาธรรม บางครั้งเป็นทำนองแลกเปลี่ยนความคิด เห็นกัน บางครั้งมาในรูปของคำถามดังกล่าว ปล่อยให้ผู้ฟังแสดงความคิดเห็นบ้าง ทรง รับรองความเห็นของเขาบ้าง เพิ่มเติมบ้าง ปรับปรุงบ้าง ปฏิเสธบ้าง

๖. ธรรมเทศนา คือการเทศน์หรือแสดง เป็นลักษณะการชี้บอกเหตุผลในเรื่อง นั้นๆ ข้อความส่วนมากจะค่อนข้างยาว เช่นพระสูตรในพระสุตตันตปิฎก แต่จะทรงแสดง แนวใดก็ตาม สามารถแบ่งช่วงใหญ่ๆ ได้ ๓ ช่วง เช่นโครงสร้างในอนัตตลักขณสูตรว่า

๖.๑ อุเทศ บทตั้ง คือหัวข้อที่ยกขึ้นมาปรารภ แสดงเป็นหัวข้อสั้นๆ เช่น “รูป ภิกขเว อนตตา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา”

๖.๒ นิเทศ บทขยายความไปตามลำดับ เช่น รูปคืออะไร ? รูปเป็นอย่างไร ? การทำให้ยอมรับความจริงว่า รูปเป็นอนัตตามีผลดีอย่างไร ?

๖.๓ ปฏินิเทศ บทสรุปข้อความสำคัญอันเป็นผลที่ต้องการในเรื่องนั้นๆ เช่น “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกเมื่อพิจารณาเห็นอยู่อย่างนี้ยอมเบือนหน้าในรูป เมื่อเบือน หน้าในรูปยอมคลายจากความกำหนัด เพราะคลายจากความกำหนัดจิตจึงหลุดพ้น เมื่อ จิตหลุดพ้นแล้วก็เกิดญาณรู้ว่า เราหลุดพ้นแล้ว ดังนี้ ชาติ(การเกิด)สิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้ อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี

ในส่วนรูปแบบและวิธีการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ในส่วนที่ สอดคล้องกับพุทธวิธีในการสอนนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ปาฐกถาธรรม

๔.๑.๒ บรรยายธรรม

๔.๑.๓ เทศนาธรรม

๔.๑.๑ ปาฐกถาธรรม

เป็นรูปแบบของการสื่อสารที่เน้นผู้สื่อสารกับผู้รับสารหรือเป็นการเสนอสารจาก ผู้สื่อสารไปยังผู้รับสารโดยตรง อาจเป็นการสนทนาธรรมเฉพาะบุคคลหรือเป็นกลุ่มบุคคล ใหญ่ ๆ ก็ได้ตามแต่โอกาส ซึ่งรูปแบบนี้พระธรรมกิตติวงศ์จะมีวิธีการสื่อสารที่ใช้สนทนากับ บุคคลผู้สนใจธรรมโดยตรง โดยหยิบยกธรรมะมานำเสนอพร้อมให้ข้อคิดสะกิดใจหรือหลัก ประพฤติปฏิบัติแก่ชีวิตอันดีงาม ข้อนี้สอดคล้องกับพุทธวิธีในการสอนที่ว่า การเล่นเกม เล่นคำสำนวนและให้ความหมายใหม่ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก) ปาฐกถาธรรมเรื่อง “ระเบียบวินัยสร้างชาติ” การที่จะพัฒนาชาติให้มั่นคง ได้นั้น อย่างแรกต้องพัฒนาที่บุคคลก่อน การพัฒนาบุคคลต้องพัฒนาที่ระเบียบวินัยซึ่ง เป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาชาติ ด้วยหลัก ๕ ประการ คือ

๑. ให้คนในชาติมองเห็นความสำคัญของระเบียบวินัย ว่ามีความจำเป็นต่อ ประเทศชาติอย่างยิ่งและจำเป็นต้องรณรงค์รีบด่วน เพื่อจูงใจให้ทุกคนมีระเบียบวินัย

๒. สร้างความรู้สึกที่ดีต่อระเบียบวินัย คือสร้างความความเลื่อมใสที่ดีว่าแม้ระเบียบ วินัยเป็นสิ่งที่บังคับใจ แม้จะต้องฝืนใจทำกัน แต่ก็เป็นสิ่งจำเป็นเพราะสังคมมนุษย์จะขาด ซึ่งระเบียบวินัยไม่ได้

๓. ขจัดความมั่งง่ายและความมั่งได้ของคนให้หมดไป ในการนี้อาจต้องมี บทลงโทษกันบ้าง ซึ่งก็จำเป็นต้องทำ แต่ควรให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องและแน่นอน พร้อม ทั้งมีความยุติธรรมเสมอภาคกันให้ทุก ๆ คน

๔. ปลูกฝังระเบียบวินัยอย่างต่อเนื่อง คือปลูกฝังตั้งแต่เด็กกระทั่งผู้ใหญ่โดย ให้ผู้ใหญ่ต้องบอกและชี้แจงให้เด็ก ๆ เข้าใจ

๕. ผู้ใหญ่จะต้องเป็นตัวอย่งที่ดี ดังคำที่ว่า “วินัยเกิดที่บ้าน สอนลูกหลานให้มีระเบียบวินัย” ดังนั้น ผู้ใหญ่จึงต้องทำดีให้เด็กดูด้วย พ่อแม่ต้องเป็นตัวอย่งที่ดีของลูก ๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการทำดีไว้ให้ลูก ทำถูกไว้ให้หลาน^๑

ข) ปาฐกถาธรรมเรื่อง “ความไว้ใจกัน” สอนให้รู้จักรักใคร่และไว้ใจซึ่งกันและกันโดยเฉพาะคนใกล้ชิดสนิทกัน มีข้อความว่า

“...มนุษย์เราเป็นสัตว์สังคม คือต้องอยู่รวมกัน ทำงานด้วยกัน กินด้วยกัน นอนด้วยกัน ถึงทะเลาะเบาะแว้งกันบ้างก็ต้องอยู่ด้วยกัน หรือเห็นหน้ากันตลอดไป เช่น อยู่ด้วยกันในฐานะสามีภรรยา เป็นต้น การอยู่ด้วยกันเป็นเหตุให้สังคมต้องสร้างธรรมเป็นภูมิคุ้มกันโรค กล่าวคือ สร้างความไว้ใจกัน เพราะความไว้ใจกันนี้เป็นปฐมเหตุให้เกิดอะไรต่อมิอะไรอีกมาก เช่น ความไว้ใจกันเป็นการให้เกียรติกันและกัน ความไว้ใจกันเป็นการแสดงให้เห็นถึงน้ำใจของกันและกัน...”^๒

๔.๑.๒ บรรยายธรรม

ในเนื้อหาประเภทนี้ พระธรรมกิตติวงศ์ได้อธิบายธรรมะไปตามลำดับขั้นตอน มีเหตุมีผล บางครั้งอาจยกอุทาหรณ์ เล่านิทาน หรือสุภาษิต คติธรรม คำกลอน บางครั้งอาจไม่ยกคำเหล่านี้มา เป็นแต่อธิบายธรรมไปตามลำดับ เน้นที่เนื้อหาสาระเป็นสำคัญ ดังตัวอย่งในการสอน ต่อไปนี้

ก) เนื้อหาประเภทอธิบายธรรมไปตามลำดับขั้นตอน

เรื่อง “การศึกษา” กล่าวถึงเป้าหมายการศึกษาที่แท้จริง เช่น “การศึกษาก็คือวิถี และวิถีแห่งการดำเนินชีวิต เพื่อให้ชีวิตเป็นไปและดำรงอยู่ด้วยดี ด้วยความฉลาด ด้วยความถูกต้อง ในทางพระพุทธศาสนา ท่านแสดงสิ่งที่ควรเรียนรู้ไว้ ๓ ประการ คือ

๑. อายโกศล รู้ในเรื่องความดี และเรื่องการทำความดีนั้น

๒. อปายโกศล รู้ในเรื่องความชั่ว และเรื่องการงดเว้นความชั่วนั้น

^๑ พระเทพปริยัติโมลี(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙), **ข้อคิด ข้อเขียน**, (กรุงเทพฯ : อักษรบรรณพิชิต, ๒๕๓๑), หน้า ๘ - ๙.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒ - ๒๓.

๓. อุปายโกศล รู้ในเรื่องการดำเนินชีวิต เช่น รู้ก้าว ได้แก่ รู้จักวิธีทำให้ชีวิตเจริญก้าวหน้า รู้จักวิธีทำมาหากิน รู้เกาะ ได้แก่ รู้จักเกาะหลักที่มั่นคง คือยึดธรรมะเป็นหลักในชีวิต และรู้เก็บ ได้แก่ รู้จักเก็บออมทรัพย์ รู้จักใช้ทรัพย์ในทางที่เป็นประโยชน์

ผู้รู้โกศลทั้ง ๓ ประการนี้ ท่านว่าเป็นคนฉลาด หากนำความรู้นั้น ๆ ไปปฏิบัติตามให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันด้วยความฉลาด ท่านว่าผู้นั้นเป็น “บัณฑิต” ดังนั้น การศึกษาท่านมุ่งพัฒนาเบญจขันธ์ของคนให้ถึงความเป็นบัณฑิต มิได้มุ่งเพียงแต่ให้เป็นคนฉลาดซึ่งมีผลแค่รู้เท่านั้นเพียงอย่างเดียว เพราะฉะนั้น การศึกษาเล่าเรียนก็ดี การจัดการศึกษาก็ดี การให้การศึกษาก็ดี ควรมุ่งไปที่จุดสำคัญคือ “ความเป็นบัณฑิต”^๓

ข) เนื้อหาประเภทยกอุปมาเปรียบเทียบ

“อยู่ที่ใจ” สนิม เมื่อเกิดที่เหล็ก ย่อมกัดกินเหล็กนั้นวันละนิด ๆ จนเหล็กนั้นผุกร่อนไป ฉะนั้น ความทุกข์เมื่อเกิดในใจของผู้ใด ก็ย่อมกัดกินใจของผู้นั้นทุกวัน ๆ ทำให้ใจเดือร่อน ดินร่นและเสี้ยวระทมจนกว่าจะสิ้นใจ ฉะนั้น

ความจริง ความทุกข์นั้นไม่มีใครอยากพบ ไม่มีใครอยากจะมีด้วยกันทั้งนั้น แต่ทั้ง ๆ ที่ไม่อยากพบไม่อยากมีนี่แหละ ความทุกข์ก็ยังเป็นแขกที่ไร้มารยาท แม้ไม่ได้เชิญก็ยังมาหาเราอยู่นั่นเอง แม้บางครั้งเราจะผลักไสไล่ส่งก็ไม่ยอมไป หรือไปแล้วไม่กี่วันก็หวนกลับมาอีก วนเวียนอยู่เช่นนี้ชั่วนาตาปี จนกลายเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันของมนุษย์

แต่ลองพิจารณาดูให้ดี เราจะพบความจริงข้อหนึ่งว่า อันสุขทุกข์ทั้งหลายนั้นมันเกิดอยู่ที่ใจ และใจเป็นผู้รับผลสุขทุกข์นั้นเป็นอันดับแรก ถ้าสุขเกิดในใจ ใจเองนั่นแหละที่เป็นสุขเอง ถ้าทุกข์เกิด ใจก็เป็นทุกข์เอง และเป็นความจริงที่แน่นอนตายตัวอีกอย่างหนึ่งคือ สุข ทุกข์นั้น ใจของเราไปหามันมาใส่ใจเอง ไปทำให้มันเกิดขึ้นในใจเอง โดยเฉพาะความทุกข์ซึ่งเปรียบเหมือนสนิมกัดกินใจนั้น ใจเราไปเก็บมาไว้เอง เสร็จแล้วก็ทุกข์เอง

บางคนเคยโกรธเคยเคืองกันมาสมัยเมื่อยังเป็นหนุ่มเป็นสาวด้วยกัน เพราะว่า หลอกหลวงกันบ้าง นอกใจกันบ้าง แม้ต่างคนต่างก็แยกไปมีครอบครัวจนมีลูกเต้ากันคนละมาก ๆ แล้วก็ตาม แต่ในส่วนลึกของหัวใจก็ยังเก็บเอาเรื่องเก่า ๆ มานั่งคิดนอนคิด คิดแล้วก็กุ่มใจ คิดแล้วก็แค้นใจ นักเข้าคิดจนจะกลายเป็นโรคประสาทไปก็มีเหมือนกัน ทั้ง ๆ ที่

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

เรื่องนั้นผ่านมาตั้งเป็นสิบ ๆ ปีแล้วก็ตาม หรือทั้ง ๆ ที่คนที่ตัวเองคิดนั้น เขาลืมเรื่องเก่าไป นานแล้ว ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงตรัสไว้พอเก็บเป็นความไทยได้ว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างในโลก ใจเท่านั้นเป็นผู้นำ ใจเท่านั้นเป็นสำคัญ ใจเท่านั้นเป็นผู้ทำให้มีขึ้น ถ้าคนเรามีใจใสสะอาด (เพราะไม่เก็บเอาเรื่องต่าง ๆ มาใส่ใจไว้) เสียแล้วจะพูดอะไรก็ตาม จะทำอะไรก็ตาม ความสุขก็จะคอยติดตามผู้นั้นตลอดเวลา เหมือนเงาติดตามตัวฉะนั้น ตรงกันข้าม ถ้าคนเรามีใจถูกเบียดเบียน (ด้วยเรื่องไม่ดีต่าง ๆ ที่ใจเก็บเอาไว้) เสียแล้ว จะพูดหรือจะทำอะไรก็ตาม ความทุกข์ก็จะติดตามผู้นั้นตลอดไป เหมือนวงล้อเกวียนตาม เบียดเท้าวัวที่กำลังลากเกวียนไปฉะนั้น”^๔

ค) เนื้อหาประเภทเล่านิทานประกอบ

“ในสมัยพระพุทธเจ้า มีเศรษฐีคนหนึ่งซึ่งมีชื่อเสียงชื่อเสียงชือลือชาในทางขี้นั้นยิว เวลาอยู่บ้านจะสั่งให้คนกินอาหารที่ทำงาน ๆ ลูก ๆ ข้าวก็เป็นข้าวปลาย ผักก็เป็นผักที่เหลือ เลื้อผ้านุ่งห่มก็ใช้ชนิดเก่าคร่ำปะแล้วปะอีก เวลาออกนอกบ้านไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน ก็จะมีรถเกา ๆ สมัยคุณปู่ซึ่งเทียมด้วยม้าแก่ ๆ ใช้ร่มที่ทำจากใบไม้ ใครไม่รู้ก็นึกว่าแกลจนมาก การที่จะช่วยเหลือเพื่อนบ้านนั้นอย่าพึงหวัง ที่รวยมาได้เพราะมรดกอย่างเดียว วันหนึ่งนั่งรถเข้าวังหลวง เห็นเขาทอดขนมเบื้องขายข้างทาง เกิดความอยากกินขึ้นมาจนน้ำลายสอ แต่ไม่กล้าซื้อเพราะเสียดายเงิน กลับบ้านก็ไม่ยอมบอกภรรยา นมชมเพราะความอยากกิน จนหลายวัน ภรรยาถามเขาจึงยอมบอกความจริงว่า อยากกินขนมเบื้อง ภรรยาบอกว่าจะทำขนมเบื้องเลี้ยงคนทั้งเมืองเลย แก่ไม่ยอมอนุญาตยอมตายดีกว่า ภรรยาต่อรองขอทำเลี้ยงคนข้างบ้านเท่านั้นก็ไม่ยอม ทำเลี้ยงเฉพาะคนในบ้าน ก็ไม่ยอมอีก ทำเลี้ยงเฉพาะลูกเมียก็ไม่ยอมอยู่ดี ทำเลี้ยงตัวแค้นเดียวจึงยอม แต่มีข้อแม้ต้องไปทำบนตึกชั้น ๗ ให้พ้นคนเห็นโดยเฉพาะลูกๆ ให้เห็นให้รู้ไม่ได้ เดียวจะรบเร้าขอกินด้วย นี่คือนิสัยของคนใจแคบ ซึ่งแคบเอามาก ๆ ไม่น่าจะมีในโลก แต่ก็มีให้เห็นไม่น้อย”^๕

^๔ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พุทธธรรม ๕ นาทิ**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๘-๑๐๐.

๔.๑.๓ เทศนาธรรม

เรื่อง “บุญอุจจยถา” ว่าด้วยการสั่งสมบุญ สอนให้ประชาชนยึดถือหลักปฏิบัติในการทำบุญกุศลที่ถูกต้องตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนา เพื่อให้การทำบุญนั้นเกิดประโยชน์สูงสุด มีเนื้อความดังนี้ว่า “เพื่อทำความเข้าใจในเรื่องบุญ ในวิธีการทำบุญและอานิสงส์อันเกิดจากการทำบุญ จึงได้อัญเชิญพระพุทธพจน์จากพระธรรมบท ขุททกนิกาย มาเป็นนิกเขปบท เพื่อขยายความต่อไปว่า

บุญบุญเจ บุริโส กยิรา กยิราเถนํ ปุนปฺปนํ

ตมฺหิ ฌนฺทํ กยิราถ สุขํ ปุญฺญสุตฺต อจฺจโย ฯ

ความว่า หากว่าบุคคลจะทำบุญ ฟังทำบุญนั้นบ่อย ๆ ฟังทำความเข้าใจในบุญนั้น เพราะการสั่งสมบุญนำสุขมาให้ ดังนี้

คำว่า “บุญ” นี้ เป็นคำที่ชาวพุทธโดยทั่วไปได้ยินได้ฟังกันมาตั้งแต่จำความได้ และส่วนมากก็เข้าใจความหมายกันได้ดี พร้อมทั้งผ่านการทำบุญกันมาแล้วทั้งสิ้น กล่าวคือ เข้าใจว่า การตักบาตรพระสงฆ์ การทอดผ้าป่า การทอดกฐิน การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การบวชพระ การรักษาศีล เหล่านี้ล้วนเป็นบุญทั้งสิ้น ในพระพุทธศาสนาท่านจัดลำดับแห่งการทำบุญไว้ ดังนี้

๑) การละเว้นไม่ทำความชั่วเสียหาย เช่น ไม่ทำทุจริตผิดกฎหมาย ไม่ฆ่าไม่โกง ไม่ละเมิดคุ้มครองผู้อื่น งดเว้นจากอบายมุขต่าง ๆ เป็นต้น...

๒) การทำความดีต่าง ๆ เช่น ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นด้วยเมตตาจิต มีความเข้าใจผู้อื่น เห็นอกเห็นใจผู้อื่น และทำความดีเพื่อตนเองไปด้วย เป็นต้น...

๓) การฝึกฝนใจให้สะอาดบริสุทธิ์ คือฝึกใจให้เป็นอิสระ ไม่ให้ตกเป็นทาสของราคะ โสภะ โทสะ โมหะ ได้แก่ ฝึกเป็นคนใจโอบอ้อมอารี ไม่เห็นแก่ตัว ไม่ตระหนี่ เป็นคนใจเย็น ไม่หงุดหงิดง่าย ไม่อารมณ์ร้ายและอารมณ์ร้อน

ในบุญ ๓ อย่างนี้ การทำบุญด้วยกำจัดโลภ โกรธ หลง หรือฝึกใจให้ห่างไกลจากกิเลส เป็นการทำบุญลำดับสุดท้ายอด เป็นการทำบุญที่สูงที่สุดกว่าบุญทั้งปวง พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญและเป็นการทำบุญที่มีอานิสงส์มากกว่าการทำบุญประการอื่น

อนึ่ง เมื่อหวังบุญ หวังผลอานิสงส์แห่งบุญ ก็ฟังทำบุญและเมื่อทำบุญเล่า ท่านแนะนำแนวทางทำบุญไว้ ๒ ประการ คือ ฟังทำบุญนั้นบ่อย ๆ ฟังทำความเข้าใจในบุญ

นั่น หมายความว่า การทำความดีต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่าทำบุญนั้น ควรทำบ่อย ๆ ทำไปเรื่อย ๆ ทำโดยไม่หยุดกลางคัน ไม่ควรทำ ๆ หยุด ๆ คือเมื่อพอใจทำ ไม่พอใจก็หยุด เอาความพอใจของตัวเองเป็นเกณฑ์ ... การที่คนเราจะทำบุญได้บ่อย ๆ หรือทำได้เรื่อย ๆ นั้น จำเป็นต้องปลูกความพอใจในบุญนั้นด้วย คือ ต้องรักบุญ เชื่อบุญจริง ๆ จึงจะทำได้ หากไม่รักไม่เชื่อ บุญก็มักจะทำบุญแบบลังเลใจ กิ่งเชื้อกิ่งไม่เชื้อ หรือทำแบบเสียไม่ได้ไปเลยทีเดียว เพราะฉะนั้น การทำความพอใจในบุญนั้น ๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็นต้องสร้างให้เกิดมีขึ้นด้วย

อนึ่ง การสั่งสมบุญหรือการสร้างสมความดี การทำความดีด้วยการบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นและตนเองนั้น ท่านว่าจะเป็นที่สาเหตุทำให้สุขภาพจิตดีขึ้นด้วย และเมื่อสุขภาพจิตดีแล้ว สุขภาพกายก็จะพลอยดีไปด้วย คือหลังจากทำความดี เช่นได้ช่วยเหลือผู้อื่น ได้ทอดกฐิน เป็นต้นแล้ว จะรู้สึกตนเองว่าเกิดความสุขสบายใจ เกิดปีติยินดี จิตใจชื่นบาน แม้ร่างกายจะเหนื่อย แต่ก็ชื่นใจไม่หุดหงิด มีความความปลอดภัยโปร่ง เมื่อจิตใจชุ่มชื่นเบิกบาน ร่างกายก็พลอยชุ่มชื่นเบิกบาน ยิ้มแย้มแจ่มใสไปด้วย นี่คือลักษณะผลหรืออานิสงส์แห่งการสั่งสมบุญที่นำสุขภาพจิตที่ดีและสุขภาพกายที่ดีมาให้ เพราะว่าเมื่อบุคคลประกอบคุณงามความดีแล้ว ร่างกายจะหลั่งสารชนิดหนึ่งออกมา ทำให้ร่างกายและจิตใจสดใส ผ่องใส ปลอดภัย ถ้าได้สั่งสมความดีไว้มาก ๆ สารชนิดนี้ก็จะหลั่งออกมามาก ทำให้ร่างกายและจิตใจเป็นสุขตลอดเวลา

เพราะฉะนั้น ผู้ปรารถนาความสุขกายและสุขใจ ปรารถนาจะให้ตนเองชุ่มชื่นเบิกบาน มีความปลอดภัยอยู่ตลอดเวลา ก็พึงสั่งสมบุญ ทำความพอใจในบุญนั้นและทำบุญไว้บ่อย ๆ ก็จะได้อานิสงส์ต่าง ๆ ดังแสดงมา เพราะการสั่งสมบุญนั้น เป็นเหตุนำสุขมาให้ ดังพระบาลีที่อัญเชิญมาข้างต้นว่า ปุณฺณญฺเจ บุริโส กยิรา เป็นอาทิ ความว่า ถ้าบุคคลจะพึงทำบุญ พึงทำบุญนั้นบ่อย ๆ พึงทำความพอใจในบุญนั้น เพราะการสั่งสมบุญนำความสุขมาให้ ดังขยายความมาด้วยประการฉะนี้^๖

^๖ พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙). ปุณฺณญฺจกถา, กรุงเทพฯ : สถาบันวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์, ๒๕๓๕ (อัคราณา).

เรื่อง “ทิวสุธัมมสุขกถา” สอนเรื่องการอยู่อย่างมีความสุขในยุคปัจจุบัน โดยเน้นหลักวิธีปฏิบัติเพื่อประเกื้อกูลและเพื่อความสุขในชีวิตยุคปัจจุบัน ดังมีคำสอนต่อไปนี้ “อุฏฐานสัมปทา แปลกันว่า ถึงพร้อมด้วยความหมั่น หมายความว่า เมื่อต้องการมีสมบัติก็ต้องมีงานทำ ต้องทำงาน เพราะเมื่อทำงาน ทรัพย์สมบัติก็จะมีตามมา จะได้มากน้อยอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับงานที่ทำและวิธีการที่ทำ จึงวางหลักไว้ว่า งานที่ทำนั้นต้องเป็นงานที่เหมาะสมที่ควร เป็นงานที่สุจริต เหมาะแก่วิชาความรู้และความสามารถของตัว ทั้งต้องอาศัยความซื่อสัตย์ ความขยันหมั่นเพียร อาศัยความไม่ย่อท้อถอยเป็นหลัก งานนั้นจึงจะผลิตผลออกมาเป็นทรัพย์เป็นสมบัติตามที่ต้องการ หมายความว่า เมื่อต้องการมีก็ต้องทำงาน เมื่อทำงานก็ต้องทำด้วยความขยันอดทน จึงจะทำให้มีขึ้นมาได้ ตรงกันข้ามคนที่ทำงานไม่เหมาะไม่ควรหรือคนที่เกียจคร้าน ไม่ชอบทำงาน หรือทำงานหยิบไหย่ง ก็ไม่มีโอกาสที่จะหาทรัพย์หรือตั้งตัวได้

ประการที่สอง คือ อารักขสัมปทา แปลกันว่า ความถึงพร้อมด้วยการรักษา กล่าวคือทรัพย์สมบัติที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร หน้าที่การงานที่มีอยู่ รวมทั้งสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ใช้เงินทองซื้อหานั้น จะต้องฉลาดรู้ในการเก็บในการรักษา จะต้องฉลาดรู้ในการใช้อย่างประหยัด ระวังระวังและทนุถนอม ฉลาดรู้ในการที่จะซ่อมบำรุงให้คงสภาพไว้ให้นานที่สุด ความเป็นคนฉลาดรู้ในการใช้สอย ในการรักษาสິงของและทรัพย์สินนี้แหละจัดเป็นการประหยัดอย่างหนึ่ง เพราะไม่ต้องใช้จ่ายไปซื้อหาหรือเปลี่ยนใหม่โดยไม่จำเป็น ถ้าไม่ต้องซื้อใหม่ เงินทองในส่วนนี้ก็มีเหลือเก็บหรือนำไปใช้ในสิ่งจำเป็นอย่างอื่นได้อีกอย่างมากมายเหลือเกิน

ประการที่สาม คือ กัลยาณมิตรตตา แปลว่า ความมีเพื่อนดี หมายความว่า จะต้องฉลาดรู้ในเรื่องการคบหาเพื่อน เพราะเพื่อนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต คนเราไม่อาจอยู่คนเดียวได้ จะต้องคบหาคนอื่นมาเป็นเพื่อน แต่ท่านแนะนำให้เลือกคบหา เพราะคนเจานั้นใช้ว่าจะคบได้หมดทุกคน แต่ก็มีใช้ว่าคนที่ควรคบนั้นจะไม่มีเอาเสียเลย คนที่ควรคบนั้นท่านพูดไว้กว้าง ๆ ว่า ต้องเป็นคนดี คนดีนั้นคือคนอย่างไร ข้อนี้จำต้องศึกษากันโดยละเอียด อาจกล่าวโดยรวมว่า คนที่ควรคบนั้นคือคนที่ชอบชักชวนให้ทำแต่เรื่องที่ดีงาม ให้เพิ่มพูนทรัพย์สิน วางใจได้ ฟังพาอาศัยได้ ไม่ทอดทิ้งกันแม้ในยามยาก

เหตุผลที่ท่านยกเรื่องการคบคนขึ้นมาเป็นหลักข้อหนึ่งในวิถีทางแห่งการอยู่อย่าง เป็นสุข ก็เพราะเพื่อนนั้นทำให้คนเราร่ำรวยขึ้นก็ได้ ทำให้ยากจนลงก็ได้ ทำให้อยู่เป็นทุกข์ก็ได้ ทำให้อยู่เป็นสุขก็ได้ โดยเฉพาะเพื่อนนอนคือผู้เป็นสามีหรือเป็นภรรยา จัดว่าเป็น เพื่อนหรือมิตรที่สำคัญ ถ้าได้คู่ครองดีก็ชื่อว่ามีกัลยาณมิตร ถ้าได้คู่ครองที่ไม่ดี ก็ชื่อว่ามี บาปมิตร คู่ครองที่เป็นกัลยาณมิตรจะทำให้สุขภาพสบายใจ ทำให้เก็บรักษาทรัพย์สมบัติ ต่าง ๆ ไว้ได้ ส่วนคู่ครองที่เป็นบาปมิตรจะทำให้เดือดเนื้อร้อนใจ ทำให้ทรัพย์สมบัติต้อง อันตรธานไปตามลำดับ ดังนั้น ท่านจึงแนะนำให้ฉลาดรู้ในการคบหากัลยาณมิตร

ประการสุดท้าย สมชีวิตา แปลกันว่า ความเลี้ยงชีวิตตามความเหมาะสม หมายความว่า ในการใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงชีพนั้น ต้องยึดหลักความเหมาะสมเป็นสำคัญ ความ เหมาะสมนั้นท่านขยายความว่า ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้อัตคัดนัก หลักความเหมาะสม นี้เอง ตรงกับหลักที่ว่า การประหยัด หรือ การมัธยัสถ์ ก็คือการใช้จ่ายอยู่ในระดับกลาง ๆ ระหว่างฟุ่มเฟือยกับอัตคัด ถ้าฟุ่มเฟือยเกินไปหรืออัตคัดเกินไปก็ไม่เป็นประหยัดมัธยัสถ์ มี มากใช้มาก ใช้โดยไม่คำนึงถึงความจำเป็นหรือไม่จำเป็น อย่างนี้ถือว่าฟุ่มเฟือย มีน้อยใช้น้อยโดยไม่มีเหลือเก็บ อย่างนี้ถือว่าฟุ่มเฟือย มีมากแต่ไม่ใช้เลยหรือมีน้อยก็ไม่ยอมใช้ ยอมเดือดร้อนเอา อย่างนี้ถือว่าอัตคัด การประหยัดและมัธยัสถ์นั้นท่านวัดที่ความจำเป็น หรือไม่จำเป็น และความจำเป็นนั้นต้องจัดระดับอีกว่าจำเป็นมากน้อยแค่ไหน

แต่ทุกคนล้วนมีความจำเป็น ทั้งความจำเป็นก็มีไม่เหมือนกันและไม่เท่ากัน ดังนั้น สิ่งที่จะชี้ขาดในเรื่องความจำเป็นหรือไม่จำเป็นนี้ ก็คือสติปัญญาหรือวิจรรณญาณที่ ถูกต้องของแต่ละคน คนที่มีวิจรรณญาณที่ดีย่อมจะเข้าใจได้ว่า ตนเองควรใช้จ่ายอย่างไร มี ความจำเป็นหรือไม่จำเป็นอย่างไร ส่วนคนที่ขาดวิจรรณญาณที่ดีมักจะอ้างเสมอว่า สิ่ง ที่ต้องการและต้องซื้อนั้นล้วนจำเป็นทั้งสิ้น ทั้งที่บางครั้งไม่จำเป็นอะไรเลย ทรัพย์สมบัติจึง ร่อยหรอลงเรื่อย ๆ จนหมดตัวในที่สุด ความจริง หลักสมชีวิตานี้เป็นหลักแห่งการประหยัด มัธยัสถ์ เป็นหลักแห่งการใช้จ่ายตามคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นหลักที่ท่านสอนให้รู้จัก ใช้จ่ายอย่างถูกต้อง เพื่อสร้างหลักฐานชีวิตให้มั่นคง เพื่อให้ชีวิตอยู่อย่างมีความสุข^๗

^๗ พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙). ทิฏฐธัมมสุขกถา, กรุงเทพฯ : สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์, ๒๕๔๐ (อัดสำเนา).

**ตารางเปรียบเทียบความสอดคล้องระหว่าง
การเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์กับพุทธวิธีในการสอน**

การเผยแผ่ของพระธรรมกิตติวงศ์	หลักพุทธวิธีในการสอน
<p>๑. รูปแบบการเผยแผ่ มี</p> <p>ปาฐกถาธรรม บรรยายธรรม เทศนาธรรม ธรรมสภาัจฉา สนทนาธรรม หนังสือธรรมะ</p>	<p>๑. รูปแบบการสอน มี</p> <p>ปาฐกถาธรรม อุปนิสัยนภทา พระโอวาท อนุศาสนีกถา ธรรมสภาัจฉา ธรรมเทศนา</p>
<p>๒. วิธีการเผยแผ่ มี</p> <p>อธิบายเนื้อหาไปตามลำดับขั้นตอน ยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ เปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา อธิบายขยายความของศัพท์ ยกพุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน ยกบุคคลตัวอย่างมาประกอบ ใช้ถ้อยคำภาษาที่เข้าใจง่าย การใช้ลีลาการเทศน์ การใช้พุทธศาสนสุภาษิต การสาธิตหรือปฏิบัติเป็นแบบอย่าง</p>	<p>๒. วิธีการสอน มี</p> <p>ยกอุทาหรณ์และนิทานประกอบ เปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา การใช้อุปการณการสอน ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง การเล่นภาษาและให้ความหมายใหม่ การเลือกปฏิบัติเป็นรายบุคคล การรู้จักจังหวะและโอกาส ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ การลงโทษและให้รางวัล กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า</p>
<p>๓. ลักษณะการสอน มี</p> <p>อธิบายพุทธธรรมได้ชัดเจนถูกต้อง ชักชวนหรือจูงใจให้ทำตาม ส่งเสริมให้กล้าหาญอย่างมีเป้าหมาย ส่งเสริมให้จิตใจร่าเริง อ้าหาญ</p>	<p>๓. ลีลาการสอน</p> <p>สันทสนา คือ แจ่มแจ้ง สมาทปนา คือ จูงใจ สมุตเตชนา คือ แก่ล้าวกล้า สัมปหังสนา คือ ร่าเริง</p>

๔.๒ ความสอดคล้องกับการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบรูปแบบวิธีการเผยแพร่ของพระธรรมกิตติวงศ์กับการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ ในทฤษฎีต่อไปนี้

ก) เปรียบเทียบหลักทฤษฎีการสื่อสารของอริสโตเติล

๑. ผู้พูด (Speaker) ในฐานะที่พระธรรมกิตติวงศ์เป็นผู้ส่งสาร กล่าวคือ เผยแพร่ธรรมไปสู่ผู้รับสารคือผู้ฟังทั่วไปนั้น คุณสมบัติที่โดดเด่นของท่านคือ มีความรู้รอบด้าน ทั้งคดีโลกและคดีธรรม เป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นราชบัณฑิต เป็นนักคิด นักเขียนประพันธ์ กอปรด้วยคุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่เรียกว่า “กัลยาณมิตร” มีจริยวัตรตรงดงาม สมณสาธูปเรียบร้อย ใครได้เห็นก็อยากกราบ ใครได้ทราบก็อยากไหว้ อาจกล่าวได้ว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ดี มีความสามารถดี และความประพฤติดี ปัจจุบันเหล่านี้ส่งผลให้การเผยแพร่ของท่านประสบความสำเร็จอย่างสูง

๒. คำพูด (Speech) ภาษาที่พระธรรมกิตติวงศ์ใช้ในการสื่อสารนั้น เป็นภาษาที่เรียบง่าย เป็นภาษาชาวบ้าน มีความไพเราะชวนฟัง น่าติดตาม เนื้อหามีลักษณะเป็นธรรมะล้วน ๆ มีการเรียบเรียงหรือกำหนดโครงสร้างก่อนการสื่อสารเสมอ ตลอดจนวิธีการเผยแพร่นั้น ท่านก็ได้ยึดหลักการสื่อสารตามแนวทางพุทธวิธีในการสอนเป็นแบบอย่าง ดังเช่น ปาฐกถา-บรรยาย เทศนาธรรม เป็นต้น

๓. ผู้ฟัง (Audience) ในส่วนของกลุ่มผู้รับสารหรือผู้ฟังนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มของวัยผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุมากกว่า เพราะคนกลุ่มนี้ผ่านวัยชีวิตมามากแล้ว ย่อมมีต้องการความสงบทางใจมากเป็นพิเศษและความสงบที่ว่านั้นก็คือการได้ฟัง ได้อ่าน ได้คิด และได้ปฏิบัติในเรื่องของธรรมะ ซึ่งในฐานะของผู้ส่งสารนั้นถือว่า พระธรรมกิตติวงศ์เป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งที่เพียบพร้อมด้วยคุณลักษณะดังกล่าวแล้ว

จะเห็นได้ว่า พระธรรมกิตติวงศ์มีรูปแบบวิธีการสื่อสารหรือเผยแพร่ธรรมะให้สอดคล้องกับการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ โดยอาศัยแนวทฤษฎีการสื่อสารของอริสโตเติลที่เรียกว่า ผู้พูด (Speaker) คำพูด (Speech) และผู้ฟัง (Audience) และเพื่อให้เห็นความสอดคล้องได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบคุณลักษณะทั้ง ๒ ประการในรูปของตาราง ดังต่อไปนี้

แนวทางการสื่อสารของพระธรรมกิตติวงศ์	หลักการสื่อสารของอริสโตเติล
๑. ผู้พูด ประกอบด้วยความรู้คือ เป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค เป็นราชบัณฑิต, นักคิดนักเขียน มีจริยวัตรตรงดงามน่าเลื่อมใส และปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ	๑. ผู้พูด (Speaker) ประกอบด้วย การมีความรู้ความสามารถ มีความน่าเชื่อถือ น่าเลื่อมใส น่าไว้วางใจเชื่อใจได้
๒. คำพูด เนื้อหาเป็นหลักธรรมะ มีเนื้อหาสาระ, การจัดวางข้อมูล การจัดโครงสร้างข้อมูล การสร้างวิธีการเผยแพร่ใหม่ๆ	๒. คำพูด (Speech) ประกอบด้วย เนื้อหาสาระสำคัญ, ประเด็นคำพูด การเรียบเรียงการพูด วิธีการพูดจูงใจ
๓. ผู้ฟัง เป็นกลุ่มคนวัยผู้ใหญ่ถึงวัยสูงอายุ เพราะเป็นวัยที่โน้มน้ำหนักเข้าหา หลักธรรมได้มากที่สุด	๓. ผู้ฟัง (Audience) ประกอบด้วย Emotion อารมณ์ การมีส่วนร่วม

ข) เปรียบเทียบหลักทฤษฎีการสื่อสารของเบอร์โล

๑. ผู้ส่งสาร (Sender) คือ บุคคลผู้เริ่มต้นสร้างและส่งสารไปยังผู้อื่น ซึ่งก็หมายถึงว่า ผู้ส่งสารก็คือผู้เริ่มต้นการสื่อสารนั่นเอง ในการสื่อสารครั้งหนึ่ง ๆ นั้น ผู้ส่งสารจะทำหน้าที่เข้ารหัส (Encoding) อันเป็นการแปรสารให้อยู่ในรูปของสัญลักษณ์ที่มนุษย์คิดสร้างขึ้นแทน ความคิดผู้ส่งสารอาจจะเป็นบุคคล กลุ่มบุคคล สถาบัน องค์กรก็ได้ ในการอภิปราย ผู้ส่งสารอาจมีมากกว่าหนึ่งคน ในการสื่อสารสาธารณะผู้ส่งสารอาจมิได้ส่งสารในฐานะเป็นตัวของตัวเอง หากแต่ส่งสารในฐานะเป็นตัวแทนของหน่วยงานหรือสถาบันใดสถาบันหนึ่ง ผู้ส่งสารในกระบวนการสื่อสารมวลชน ก็คือตัวแทนองค์กรเกี่ยวกับการสื่อสารมวลชน ซึ่งนอกจากจะส่งสารในฐานะที่เป็นตัวของตัวเองแล้วก็ยังคงมีความรับผิดชอบในฐานะที่เป็นตัวแทนของสถาบันการสื่อสารมวลชนนั้น ๆ ด้วย ผู้ส่งสารที่ดีควรมีคุณสมบัติขั้นพื้นฐาน ดังต่อไปนี้

ก) เป็นผู้ที่ม่เจตนาแนช้ดที่จะให้ผู้อื่นรับรู้ความประสงค์ของตน ความประสงค์ในการสื่อสารของมนุษย์อาจมีได้นานัปการ แต่เมื่อสรุปลงแล้วมีอยู่ ๔ ประการสำคัญ คือ ความประสงค์ที่แจ้งให้ทราบ ถามให้ตอบ บอกให้ทำ และนำไปให้คิด

ข) เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเพียงพอในเนื้อหาและเรื่องราวที่ตนประสงค์จะสื่อสารกับผู้อื่น ผู้สื่อสารที่ไม่มีความรู้ในหัวข้อที่ตนจะสื่อสาร แต่วางท่าทีให้ดูเหมือนประหนึ่งว่ามีความรู้ดีอาจทำให้ผู้รับสารหลงเชื่อถือได้ชั่วระยะหนึ่ง แต่ในไม่ช้าความจริงก็ประจักษ์ออกมาเอง

ค) เป็นผู้ที่มีความพยายามที่จะเข้าใจความสามารถและความพร้อมในการรับสารของผู้ตนสื่อสารด้วย คือต้องอาศัยความรอบคอบ และความละเอียดสุขุมในการพิจารณาข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสังเกตกรณีแวดล้อมต่าง ๆ อีกหลายประการ

๒. สาร (Message) คือเรื่องราวอันมีความหมายและแสดงออกมาโดยอาศัยภาษาหรือสัญลักษณ์ใด ๆ ก็ตามที่สามารถทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกันได้ สารจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ส่งสารเกิดความคิดขึ้นและต้องการจะส่งสารนั้น ก็โดยการที่ผู้ส่งสารแสดงพฤติกรรมที่เรียกว่าการเข้ารหัส (Encoding) เพื่อแทนความคิดที่เกิดขึ้น เช่น พูด เขียน วาด แสดงท่าทางต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ประการด้วยกัน

ก) รหัสของสาร ก็คือ ภาษา (Language) หรือสัญลักษณ์ หรือสัญลักษณ์ที่มนุษย์คิดขึ้นเพื่อใช้แสดงออกแทนความคิด รหัสของสารสามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ ๒ ประเภท คือ รหัสของสารที่ใช้คำ (Verbal message codes) และรหัสของสารที่ไม่ใช้คำ (Non-verbal message codes)

ข) เนื้อหาของสาร (Message codes) มีความหมายครอบคลุมความรู้และประสบการณ์ของมนุษย์ที่มนุษย์ต้องการจะถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

ค) การจัดสาร (Message treatment) คือการตัดสินใจของผู้ส่งสารในการเลือกและเรียบเรียงรหัสและเนื้อหาสาร องค์ประกอบของการจัดสารก็คือ รหัสและเนื้อหาสาร โครงสร้างของการจัดสารก็คือ การเรียบเรียงรหัสและเนื้อหาสาร เป็นรูปแบบที่เรากำหนดและส่งออกไปยังผู้รับสาร สารที่ถูกจัดเตรียมมาอย่างดี ทั้งในเรื่องของการเรียนรู้ ลำดับ ความ ระดับความยากง่าย รูปแบบการใช้ภาษาจะทำให้สารนั้นมีคุณสมบัติที่ดีในการสื่อสาร ตัวอย่างเช่น การใช้สารในการสื่อสารโฆษณา เป็นต้น

๓. ช่องทางการสื่อสาร (Channel) คำว่า สื่อ มาจากภาษาอังกฤษว่า Medium (เอกพจน์) และ Media (พหูพจน์) หรือ Channel ซึ่งหมายถึง ช่องทางการสื่อสาร ซึ่งทั้งหมดนี้มีความหมายเดียวกัน

การสื่อสาร สารจะถูกส่งไปยังผู้รับ โดยผ่านช่องทางหรือประสาทสัมผัสทางใดทางหนึ่งหรือหลายทาง คือ การเห็น การได้ยิน การสัมผัส การลิ้มรสและการได้กลิ่น ซึ่งช่องทางหรือสื่อ่นั้น สามารถแบ่งประเภทออกได้ ดังนี้

ก) สื่อธรรมชาติ ได้แก่ บรรยากาศที่อยู่รอบตัวมนุษย์อันมีธรรมชาติเป็นทางติดต่อของการสื่อสารระหว่างบุคคลแบบอยู่ต่อหน้ากัน

ข) สื่อมนุษย์ ได้แก่ บุคคลที่ทำหน้าที่เป็นสื่อ นำสารไปสู่ผู้รับ เช่น คนนำสาร นักเล่านิทาน พ่อสื่อ แม่สื่อ ตัวแทนการเจรจาปัญหา เป็นต้น

ค) สื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ สื่อทุกชนิดที่อาศัยเทคนิคการพิมพ์ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ วารสาร โบปลิว นิตยสาร โปสเตอร์ ภาพ เป็นต้น

ง) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ สื่อที่พัฒนาขึ้นโดยใช้ระบบเครื่องกลไฟฟ้าเป็นหลัก เช่น วิทยุโทรทัศน์ โทรพิมพ์ เทปเสียง เครื่องฉายภาพ เครื่องฉายภาพยนตร์ เป็นต้น

จ) สื่อระยะคน ได้แก่ สื่อที่ทำหน้าที่นำสารได้ แต่ไม่อาจจัดไว้ใน ๔ ประเภทข้างต้นนั้น เช่น หนังสือพิมพ์ กำแพง วัตถุจารึก สื่อพื้นบ้าน เป็นต้น

๔. ผู้รับการสื่อสาร (Communication Receiver) ตามแบบจำลองของเบอร์โลซึ่งได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการสื่อสารว่า ประกอบด้วย แหล่งการสื่อสาร ผู้เข้ารหัสสาร สื่อ ผู้ถอดรหัส และผู้รับการสื่อสาร (Communication Receiver)^๕

ดังนั้น เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสอดคล้องระหว่างหลักการสื่อสารของเบอร์โลกับแนวทางการสื่อสารหรือในการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบในรูปของตาราง ดังต่อไปนี้

^๕ มณฑล ใบบัว, การสื่อสารเพื่ออุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ.เอส. ปรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๙-๓๘.

แนวทางการสื่อสารของพระธรรมกิตติวงศ์	หลักการสื่อสารของเบอร์โกล, S.M.C.R.
<p>๑. ผู้ส่งสาร ประกอบด้วย มีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการสื่อสาร มีความคิดสร้างสรรค์ มีวัฒนธรรมถูกต้อง มีจริยวัตรตรงดงาม</p>	<p>๑. ผู้ส่งสาร (Sender) ประกอบด้วย ทักษะในการสื่อสาร ทัศนคติ, ความรู้ ระบบสังคม วัฒนธรรม</p>
<p>๒. สาร ประกอบด้วย เนื้อหาสาระ โครงสร้าง การจัดสรร การนำเสนอ, เผยแพร่</p>	<p>๒. สาร (Message) ส่วนประกอบ โครงสร้าง การจัดสรร เนื้อหา, รหัส</p>
<p>๓. ช่องทาง,วิธีการ,รูปแบบ ปาฐกถา, บรรยาย พระธรรมเทศนา หนังสือธรรมะ ปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง</p>	<p>๓. ช่องทาง (Channel) การเห็น, ได้ยิน การสัมผัส การได้กลิ่น การลิ้มรส</p>
<p>๔. ผู้รับสาร ต้องมี สติปัญญาในการรับธรรมะ ความสนใจในธรรมะ ทัศนคติในธรรมะ ระบบสังคมและวัฒนธรรม</p>	<p>๔. ผู้รับสาร (Receiver) ทักษะของการสื่อสาร การเข้ารหัส, การถอดรหัส ทัศนคติ, ความรู้ ระบบสังคมวัฒนธรรม</p>

**(ก) คุณสมบัติเกี่ยวกับการใช้ภาษาเผยแพร่ธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์
จากการสัมภาษณ์ดังกล่าวแล้ว มีดังนี้**

๑) สามารถอธิบายหรือบรรยายพุทธธรรมได้ชัดเจนถูกต้อง และนำเสนอธรรม
ขั้นพื้นฐานที่บุคคลทั่วไปจะน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตได้จริง

๒) สามารถอธิบายหรือบรรยายพุทธธรรมโดยการยกอุทาหรณ์เปรียบเทียบ ทำ
ให้ผู้ฟังได้เข้าถึงอรรถรสของเรื่องราว ทำให้มองเห็นภาพธรรมได้ชัดเจน

๓) สามารถอธิบายหรือบรรยายพุทธธรรม โดยการแทรกด้วยคติธรรม คำ
กลอน เพื่อให้กำลังใจหรือส่งเสริมให้บุคคลเกิดความฮึกเหิมใจ ในอันที่จะน้อมนำธรรมไป
ประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชีวิตได้จริง

๔) สามารถอธิบายหรือบรรยายด้วยภาษาที่ทำให้บุคคลเข้าใจง่าย ทำให้จิตใจ
แจ่มใส ร่าเริง อัจฉริยะ ไม่น่าเบื่อ และเหมาะสมกับกลุ่มผู้ฟัง

(ข) องค์ประกอบที่สำคัญของการใช้ภาษาตามหลักนิเทศศาสตร์

๑. ความชัดเจนของภาษาที่ใช้ในการเผยแพร่ หมายถึง ภาษาที่ใช้ต้องชัดเจน
ไม่คลุมเครือ หรือไม่ก่อให้เกิดความสับสน นั่นคือภาษาที่ใช้ต้องมีลักษณะต่อไปนี้

๑.๑ ถูกต้องชัดเจน คือใช้ถ้อยคำที่ถ่ายทอดความคิดเห็น ความรู้สึกของผู้พูด
ได้ดี มีความหมายแจ่มชัด และมีความสัมพันธ์กับคำอื่น ๆ ได้กลมกลืน สมเหตุ สมผล

๑.๒ ใช้คำเฉพาะและก่อให้เกิดความเข้าใจได้ดี ไม่ใช้ถ้อยคำที่เป็นนามธรรม
มากนักซึ่งทำให้ไม่เข้าใจหรือตีความหมายได้ยาก โดยยึดหลักความรู้และภูมิหลังของผู้ฟัง
เป็นสำคัญ

๑.๓ ไม่ใช้คำที่เห็นว่าไม่จำเป็น หรือคำศัพท์ที่ให้รายละเอียดไม่สำคัญ เพราะ
จะทำให้เนื้อหาไม่กระชับและเยิ่นเย้อมากเกินไป

๑.๔ สร้างความสมเหตุสมผล ด้วยการชี้เหตุผล กล่าวอ้างหรือแสดงลำดับ
ความหรือเหตุการณ์อย่างถูกต้อง เข้าใจได้ดี อันเกิดจากความสามารถในการเลือกใช้ภาษา

๒. การใช้ภาษาที่ทำให้ผู้ฟังเกิดภาพได้ หมายถึง การใช้ภาษาเปรียบเทียบ
อุปมาอุปมัย หรือยกตัวอย่างกับสิ่งที่ผู้ฟังรู้จักและคุ้นเคย สามารถพูดสร้างแรงจูงใจ สร้าง
แรงบันดาลใจ สร้างสีสันและบรรยากาศให้ผู้ฟังวาดภาพตามไปได้จากการฟัง

๓. การใช้ย้าคำหรือความเพื่อสร้างหรือย้าจุดเด่น หรือความสำคัญของเนื้อหา ด้วยการให้ผู้ฟังรับและเข้าใจในประเด็นสำคัญหรือแก่นของเนื้อหาให้ได้

๔. ความเหมาะสมของของการใช้ภาษา นั่นคือให้ภาษาให้เหมาะสมกับความต้องการ ความสนใจ ความรู้ และทัศนคติของผู้ฟัง การใช้ภาษาให้เหมาะสมกับคนฟัง คือ

๔.๑ ใช้คำสรรพนามที่สร้างความใกล้ชิดเป็นกันเอง แต่สุภาพ

๔.๒ ใช้การตั้งคำถาม เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความสนใจและเกิดความรู้สึกร่วม

๔.๓ กล่าวถึงหรือยกตัวอย่างในเรื่องที่ผู้ฟังสามารถมีส่วนร่วม มีประสบการณ์

๔.๔ หากต้องการสร้างความรู้สึกร่วมด้วยการสร้างสถานการณ์ ควรสร้างสถานการณ์ในเรื่องที่เป็นไปได้และเกิดขึ้นได้สำหรับผู้ฟังกลุ่มนั้น ๆ

๕. ระวังการใช้ภาษาที่อาจสร้างความเข้าใจผิดในกลุ่มผู้ฟัง โดยเฉพาะการทำให้เกิดความรู้สึกว่าดูถูก เหยียดหยาม ไม่ให้เกียรติ

ในกระบวนการสื่อสาร ผู้ส่งสารต้องคำนึงถึงผู้รับสารอยู่เสมอ เพราะผู้รับสารจะเป็นตัวกำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการสื่อสาร หากผู้รับสารเข้าใจสารของผู้ส่งสาร การสื่อสารก็ประสบความสำเร็จ ในทางตรงกันข้ามหากผู้รับสารไม่เข้าใจสารของผู้ส่งสาร การสื่อสารนั้นก็ประสบความสำเร็จ ดังนั้น หากผู้ส่งสารจะทำการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องเตรียมตัว เตรียมสาร เตรียมสื่อ ให้เหมาะสมกับผู้รับสารของตน เพื่อให้สารนั้นไปถึงผู้รับสาร เพื่อให้สารเป็นที่เข้าใจของผู้รับสาร เพื่อให้ผู้รับสารมีความหมายต่อสารตรงกับความหมายของผู้ส่งสาร การสื่อสารจึงจะมีประสิทธิผล และผู้ส่งสารจึงจะบรรลุวัตถุประสงค์ในการสื่อสารของตนได้ ไม่ว่าจะวัตถุประสงค์นั้นจะเป็นการให้ข่าวสาร(Information) การให้ความรู้หรือการศึกษา (Education) การชักจูงใจ(Persuasion) หรือการให้ความบันเทิง (Entertainment)

พฤติกรรมของผู้รับสาร และความสามารถของผู้รับสารจะเป็นปัจจัยสำคัญในบรรดาปัจจัยทั้ง ๗ ประการข้างต้น ถ้าผู้ส่งสารไม่รู้จักผู้รับสาร ไม่รู้ถึงความสามารถของผู้รับ การเตรียมเนื้อหาของสารให้ชัดเจนแจ่มแจ้ง ต่อเนื่อง การเลือกสื่อและช่องทางก็ไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ ๕

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผล

จากผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปผลงานการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช) ในลักษณะต่างๆ ดังนี้คือ

๕.๑.๑ รูปแบบที่ใช้ในการเผยแพร่ แยกเป็น ๓ ประการคือ

- (ก) ประเภทหนังสือธรรมะ
- (ข) ประเภทพระธรรมเทศนา
- (ค) ประเภทเนื้อหาวิชาการ

(ก) ประเภทหนังสือธรรมะ นำเสนอโดย ๖ วิธีดังนี้

๑. นำเสนอโดยการอธิบายเนื้อหา
๒. นำเสนอโดยการยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ
๓. นำเสนอโดยการยกอุปมาเปรียบเทียบ
๔. นำเสนอโดยการอธิบายขยายความศัพท์
๕. นำเสนอโดยยกพุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน
๖. นำเสนอโดยการยกบุคคลตัวอย่างมาประกอบ

(ข) ประเภทพระธรรมเทศนา นำเสนอโดย ๒ วิธีคือ

๑. พระธรรมเทศนาในวโรกาสวันสำคัญ
๒. พระธรรมเทศนาทั่วไป

(ค) ประเภทเนื้อหาวิชาการ นำเสนอโดยวิธี

๑. แปลเรียบเรียงจากชาดก

๕.๑.๒ วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการเผยแพร่

- (ก) การใช้ถ้อยคำ
- (ข) การใช้ลีลาการเทศน์
- (ค) การใช้พุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน

๕.๑.๓ ลักษณะหรือลีลา มี ๔ ลักษณะ คือ

- (ก) สันทสสนา คืออธิบายขยายความพุทธธรรมได้ชัดเจนถูกต้อง
- (ข) สมาทปนา คืออธิบายขยายความพุทธธรรมด้วยการยกอุทาหรณ์ และเปรียบเทียบด้วยอุปมาอุปมัย ทำให้มองเห็นภาพธรรมได้ชัดเจน
- (ค) สมุตเตชนา คือ อธิบายหรือขยายความพุทธธรรมด้วยคติธรรม คำคม พุทธศาสนสุภาษิต เพื่อเป็นการสร้างกำลังใจ
- (ง) สัมปหังสนา คืออธิบายด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ชัดเจน ทำให้แก้สงสัยว่าจริง อาจหาญ ไม่น่าเบื่อ

๕.๑.๔ เทคนิคและวิธีการนำเสนอ มี ๖ วิธีคือ

- (ก) นำเสนอโดยการอธิบายเนื้อหา
- (ข) นำเสนอโดยการยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ
- (ค) นำเสนอโดยการยกอุปมาเปรียบเทียบ
- (ง) นำเสนอโดยการอธิบายขยายความศัพท์
- (จ) นำเสนอโดยการยกพุทธศาสนสุภาษิต คติธรรม คำกลอน
- (ฉ) นำเสนอโดยการยกบุคคลตัวอย่างมาประกอบ

จากผลการวิเคราะห์เนื้อหาพุทธธรรมและภาษาที่พระธรรมกิตติวงศ์ให้นำเสนอ ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. อธิบายเนื้อหาไปตามลำดับขั้น มีเหตุมีผล
๒. อธิบายเนื้อหาที่มีชีวิตชีวา ชวนให้ติดตาม
๓. เนื้อหาแต่ละลำดับก็จะมีจุดเด่นหรือมีองค์ความรู้ใหม่ ๆ ให้แง่คิดเสมอ
๔. มีการพัฒนาเนื้อหาไปตามลำดับขั้น
๕. แต่ละเรื่องหรือแต่ละจุดนั้นท่านจะมีประเด็นใหม่ ๆ ให้ขบคิดเสมอ
๖. ใช้ภาษาที่ร่วมสมัย ภาษาที่เข้าใจง่าย เหมาะแก่บุคคลทั่วไป

๕.๒ อภิปรายผล

จากผลการศึกษาพบว่า รูปแบบวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ รูปแบบเทศนา ปาฐกถา-บรรยายธรรมนั้น เป็นรูปแบบการนำเสนอโดยตรงหรือโดยอ้อมโดยเนื้อหาธรรม ส่วนหนังสือธรรมะ เป็นการนำเสนอโดยอ้อมหรือโดยประยุกต์สอนให้เข้ากับสถานการณ์หรือกับยุคสมัยปัจจุบันมากกว่า เป็นการผสมผสานระหว่างเนื้อหาคำสอนทางพระพุทธศาสนา กับการชี้ให้เห็นปัญหาของสังคม พร้อมทั้งชี้แนวทางแก้ไขหรือข้อเสนอแนะไว้ด้วยประการหนึ่ง เน้นการส่งเสริมให้นำคำสอนไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับชีวิตในปัจจุบัน ทั้งในส่วนของตนเอง และครอบครัวให้เกิดประโยชน์ได้มากที่สุด โดยท่านชี้ให้เห็นเหตุปัจจัยหรือปัญหาที่เกิดขึ้น พร้อมให้แนวคิดหรือเสนอแนะแนวทางแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกในเรื่องที่ยังบกพร่องกันอยู่ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม

อีกประการหนึ่ง พระธรรมกิตติวงศ์ ท่านเป็นพระมหาเถระที่เชี่ยวชาญในการเทศน์ ทั้งเทศน์เดี่ยวและเทศน์คู่ (เทศน์ ๒ ธรรมาสน์) การปาฐกถาบรรยายธรรม จนได้รับการยกย่องว่า เป็นพระมหาเถระนักเผยแผ่ที่มีผลงานปรากฏมากที่สุดรูปหนึ่ง อนึ่ง ท่านเป็นผู้ทรงความเป็นพหูสูต กล่าวคือ มีใจรักในการศึกษา ค้นคว้าตำรับตำราอยู่เป็นนิจ กล่าวคือ ก้าวไกล ก้าวแสดง หมั่นขบคิดและค้นหาความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ ธรรมะที่ปรากฏในคำสอน เช่น หลักคำสอนที่ว่า "หลักฐาน หลักแหล่ง หลักธรรม, วินัยเกิดที่บ้าน สอนลูกหลานให้มีวินัย, อย่าไว้ใจทาง อย่าวางใจคน จะจนในเอง" เป็นต้น และจากการสัมภาษณ์พระธรรมกถึกและนักวิชาการ เกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ในประเด็น ๔ ประการ คือ (๑) ปัจจัยด้านการศึกษา (๒) รูปแบบและวิธีการเผยแผ่ (๓) ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ และ (๔) อุดมการณ์และวิสัยทัศน์ ผู้วิจัยได้สรุปไว้เป็นแนวทางแห่งการศึกษา ดังต่อไปนี้

(๑) ปัจจัยด้านการศึกษา พบว่า พระธรรมกิตติวงศ์เป็นผู้ประกอบด้วยความรู้ความสามารถ เป็นนักคิด นักเขียน นักเผยแผ่ เป็นผู้ใฝ่เรียนรู้ศึกษา ค้นคว้าตำรับตำราหาความรู้ใหม่ ๆ ประกอบด้วยวิริยอุตสาหะ ความขยันอดทน อุทิศตนและเวลาให้กับการค้นคว้า แต่งหนังสือธรรมะอยู่เป็นนิจ อาจกล่าวได้ว่า ท่านประกอบพร้อมด้วยองค์คุณแห่งบัณฑิต ๔ อย่างคือ สุตะ ความเป็นนักฟังที่ดี, จินตะ ความเป็นนักคิดที่รอบคอบ, ปุจฉิตะ ความเป็นนักไต่ถามหาเหตุหาความถูกต้อง ลิขิตะเมื่อพิจารณาอย่างรอบคอบประกอบด้วย

เหตุผลแล้วจะจดลงในสมุดบันทึกของท่าน ดังคำที่ว่า “จำขึ้นใจในวิชาดีกว่าจด จำไม่หมดจดไว้ดูเป็นครูสอน จดและจำทำวิชาให้ถาวร เป็นอาการเกียรติคุณนุญดกาล” และเพราะท่านเป็นผู้มีความรู้ดี คือ เป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยคและราชบัณฑิต, มีความสามารถดี คือ เป็นนักคิด เป็นนักเขียน นักเผยแผ่ที่ดี และมีความประพฤติดี คือ มีจริยวัตรตรงงาม มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส

(๒) รูปแบบและวิธีการเผยแผ่ พบว่า รูปแบบที่ท่านใช้ในการเผยแผ่ที่สำคัญ มีอยู่ ๓ ประเภท คือ การเทศนา-บรรยาย การปาฐกถา และแต่งหนังสือธรรมะ โดยท่านยึดถืออย่างคติโบราณ กล่าวคือ ยึดถืออย่างพุทธสาวกในพุทธกาล ประกอบกับความเป็นนักเผยแผ่ที่พร้อมด้วยองค์แห่งกัลยาณมิตร ๗ ประการ คือ (๑) ปิโย น่ารัก (๒) ครุ นำเคารพ นำกราบไหว้ (๓) ภาวนีโย นำยกย่องสรรเสริญ เป็นที่เจริญตาเจริญใจ (๔) วัตตวาจ เป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำดี (๕) วจนักขโม ทนได้กับสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาอันมาประจวบเข้าทุกอย่าง (๖) คัมภีรัง กถัง กัตตา สามารถอธิบายธรรมที่ลึกซึ้งให้ฟังเข้าใจได้ง่าย (๗) โน จัญฐานเน นิโยชเย ไม่แนะนำในทางเสียหาย

(๓) ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ พบว่า ท่านมีศาสตร์และศิลป์ในการเผยแผ่อย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ กิริยามารยาทเรียบร้อย จริยวัตรตรงงาม ปฏิปทาน่าเลื่อมใส อภัยาศัยไม่ตรีเป็นกันเอง ไม่ถือตนไม่ยกตนข่มท่าน ยิ้มแย้มแจ่มใส คือเป็นกันเองกับผู้น้อยและคนทั่วไป มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ คือมีน้ำใจต่อผู้น้อยและคนใกล้ชิด มีความอ่อนน้อมถ่อมตน คืออ่อนโยนแต่ไม่อ่อนไหว มีจริยวัตรตรงงาม คือใครได้เห็นก็อยากกราบ ใครได้ทราบก็อยากไหว้ มีความกล้าหาญ คือกล้าตัดสินใจ มีความจริงใจ คือพูดอย่างไร ทำอย่างนั้น เป็นกันเองคือตรงไปตรงมา มีรูปร่างดี คือรูปร่างสมส่วนเหมาะแก่งานด้านเผยแผ่ มีเสียงดังกังวาน คือไพเราะชวนฟัง มีวิชาดี คือมีพร้อมทั้งเนื้อหาและสาระ ด้วยลักษณะที่โดดเด่นเหล่านี้ เป็นปัจจัยให้งานด้านการเผยแผ่ของท่านประสบความสำเร็จ

(๔) อุดมการณ์วิสัยทัศน์ พบว่า ท่านเป็นนักคิดที่มองการณ์ไกล มองความอยู่รอดของพุทธศาสนา ต้องการให้สังคมอยู่อย่างสงบสุข เป็นผู้กล้าคิด กล้าทำ และกล้าแสดง มีความรับผิดชอบต่อพุทธศาสนาและสังคม สิ่งใดที่เป็นประโยชน์ดีงามต่อสังคมและท่านมีอำนาจบารมีพอจะทำได้ ท่านจะริบชนขวางทำให้สำเร็จทันที อนึ่ง ท่านยังเป็นนักสร้าง กล่าวคือสร้างคน ให้การส่งเสริมสนับสนุนในการศึกษา และสร้างงาน กล่าวคือสร้างถาวรวัตถุไว้ในพระพุทธานุภาพมากมาย ดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า พระธรรมกิตติวงศ์มีรูปแบบวิธีการสื่อสารสอดคล้องกับการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ กล่าวคือ ในฐานะผู้ส่งสาร (Sender) ท่านเพียบพร้อมด้วยความรู้และทักษะการสื่อสาร เป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค เป็นราชบัณฑิต มีอุดมคติ มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีจริยวัตรตรงดงาม เป็นบุคคลที่น่าเลื่อมใส น่าไว้วางใจ ในฐานะเป็นผู้เผยแพร่หลักธรรมหรือสาร (Message) ท่านได้ประมวลความรู้จัดทำเป็นหนังสือเผยแพร่ อันประกอบด้วยโครงสร้าง เนื้อหาสาระ การจัดเรียบเรียงรูปแบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งถ่ายทอดสารผ่านกระบวนการที่เรียกว่าช่องทาง (Channel) เช่น วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ เป็นต้น ด้วยรูปแบบของปาฐกถา-บรรยาย พระธรรมเทศนา ให้เข้ากับสังคมยุคใหม่ได้อย่างเหมาะสม โดยผู้รับสาร (Receiver) ได้รับธรรม(สาร)อย่างถูกต้อง ตามกำลังความรู้ ความสามารถและสติปัญญา

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากผลของการศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ผู้วิจัยยังได้พบว่า มีหัวข้อที่น่าสนใจ ดังนี้

๑. ควรศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบและวิธีการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) กับนักเผยแผ่รูปอื่น ๆ ในปัจจุบัน

๒. ควรศึกษาการนำหลักพุทธธรรมที่ท่านนำมาใช้ในการบริหาร ในฐานะที่ท่านดำรงตำแหน่งทางการบริหารคณะสงฆ์ด้วยว่า ท่านได้นำหลักธรรมอะไรมาประยุกต์ใช้ อย่างไร และประสบผลสำเร็จแค่ไหนอย่างไร

๓. ควรศึกษาผลสัมฤทธิ์ของพุทธบริษัทที่ได้ฟังพุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ด้วยว่าสามารถนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์และปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ได้มากน้อยอย่างไร

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระธรรมกิตติวงศ์,(ทองดี สุรเตโช). ขุมปัญญาจากชาดก.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

_____ .ข้อคิด ข้อเขียน. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอักษรบัณฑิต, ๒๕๓๑.

_____ .คำพ่อ คำแม่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๔.

_____ .คำวัด ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๕.

_____ .คำวัด ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๕.

_____ .คำวัด ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๕.

_____ .คำวัด ๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๖.

_____ .คำวัด ๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๖.

_____ .คลังปริยัติ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

_____ .พุทธธรรม ๕ นาที. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๒.

_____ .ประกายความคิด๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๖.

_____ .ประกายความคิด ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๗.

_____ .ประกายความคิด ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๗.

_____ .ไปรืสาท คนกินคน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๑.

_____ .๑นาทีเพื่อชีวิต. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๑.

_____ .ภาษิตนิทัศน์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๖.

_____ .ภาษาธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๕.

_____ .หลักการพัฒนาดน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๒.

_____ .หัวใจอมตะ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๕.

_____ .พระในบ้าน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๑.

_____ .ธรรมสารทีปนี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๖.

ข. ข้อมูลวิทยานิพนธ์

(๑) หนังสือ :

กิติมา สุวรรณธิ. วจ., **ความรู้ทางการสื่อสาร**. คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพมหานคร : มปป.

บำรุง สุขพรรณ. วจ., **จิตวิทยาการสื่อสาร**. เอกสารประกอบการบรรยาย. กรุงเทพมหานคร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.

ประมะ สตะเวทิน. **หลักนิเทศศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๒๖.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **การพัฒนาจริยธรรม**. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก จำกัด,
๒๕๓๘.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____ . **พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ปิ่น มุกข์กันต์. พ.อ., **พุทธวิธีครองใจคน**. กรุงเทพมหานคร : อมรรการพิมพ์, ๒๕๓๒.

_____ . **พุทธศาสตร์ ภาค ๑**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **พุทธศาสตร์ ภาค ๒**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **พุทธศาสตร์ ภาค ๓**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

_____ . **แนวการสอนธรรมะ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔.

พระเมธีธรรมาภรณ์(ประยูร ธรรมจิตฺโต). **ขอฟ้าแห่งความรู้**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มุลินิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

_____ . **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้ง กรุ๊ป,
๒๕๓๑.

แสง จันทร์งาม. **วิธีสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๐.

อรวรรณ ปิณฑโฆวาท. วจ., ดร., **การสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

(๒) **วิทยานิพนธ์ :**

พระมหาสุชญา โรจนญาโณ (ยาสุกแสง). “การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาจรัญ ปัญญาโร(อินทร์ยงค์). “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระวุฒิกरण วุฒิกरण (พรมพิมพ์). “ศึกษาเทคนิคการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชาวรมุณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** ธรรมนิเทศ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี(โอสฐ). “ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม(หลวงพ่อคุณ ประสุทฺโธ)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาธรรมนิเทศ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาวิชาญ สุวิชาโน(บัวบาน). “ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ(ชา สุภทฺโท)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาธรรมนิเทศ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาสัญญา ปัญญาวิจิตรโต(โปร่งใจ). “ศึกษารูปแบบแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กญฺจนิโก “หลวงตาแพร เยื่อไม้”)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาธรรมนิเทศ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ณัฐนันท์ ประกายสันติสุข. “ประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะ หลักสูตรการพัฒนาคิดให้เกิดปัญญาและสันติสุข”. **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาการสื่อสารมวลชน ภาควิชาการสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Berlo, David K. **The Process of Communication**. New York : Holt, Rinehart and Winston, Inc, 1960.

K Lapper, Joseph T. **The Effects of Mass Communication**. New York : The Free Press, 1966.

Harold, D. Lasswell, "**The Structure and Function of Communication in Society**".
The Communication of Ideas, Lyman Bryson ed. New York : Harper and Row Publishers, 1954, p.37-51.

Brown, J.A.C. **Techniques of Persuasion : from Propaganda to Bram washing London**
Cox & Wyman L.td. 1972.

Rogers, Everett M,with Shoemaker, Floyd F. **Communication of innovations**. New York :
The Free Press, 1971.

Schramm, **The Prices and Effects of Mass communication**. Urbana, Ill.: University of
Illinois Press. 1960.

พระธรรมกิตติวงศ์

(ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต)

เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร

แขวงบางค้อ เขตจอมทอง

กรุงเทพมหานคร

ประวัติและผลงาน
พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช)

สถานะปัจจุบัน :

พระธรรมกิตติวงศ์ ฉายา **สุรเตโช** นามสกุล **สุรเดช** อายุ ๕๙ พรรษา ๓๙
วิทยฐานะ น.ธ.เอก, ป.ธ.๙ วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร แขวงบางค้อ เขตจอมทอง
กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร

สถานะเดิม :

ชื่อ **ทองดี** นามสกุล **สุรเดช** เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๘๙
วันพฤหัสบดี แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ ปีจอ บิดา **นายออง มารดา นางสนิด** บ้านเลขที่
๒๒ หมู่ ๖ ตำบลพรานกระต่าย อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

บรรพชา :

เมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๐๓ ปีชวด ณ วัดไตรภูมิ ตำบลพราน
กระต่าย อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร มีพระครูวิมลวชิรากร เจ้าอาวาสวัดไตร
ภูมิ เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท :

เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๐ ปีมะแม ณ วัดไตรภูมิ อำเภอพราน
กระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร มีพระวชิรสารโสภณ วัดหงส์ทอง อำเภอชานุมรลักษ์นครบุรี
จังหวัดกำแพงเพชร เป็นพระอุปัชฌาย์

วิทยฐานะ :

พ.ศ.๒๕๐๓ จบชั้นมัธยมปีที่ ๓ โรงเรียนพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

พ.ศ.๒๕๐๕ สอบได้ น.ธ.เอก สำนักเรียนคณะ จังหวัดกำแพงเพชร

พ.ศ.๒๕๑๕ สอบได้ ป.ธ.๙ สำนักเรียนวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

พ.ศ.๒๕๑๖ สอบได้ประโยควิชาครูพิเศษมัธยม (พม.)

งานด้านการปกครอง :

- พ.ศ.๒๕๑๐ เป็นเลขานุการเจ้าคณะอำเภอพรานกระต่าย
- พ.ศ.๒๕๑๖ เป็นเลขานุการเจ้าคณะเขตบางขุนเทียน
- พ.ศ.๒๕๑๘ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร
- พ.ศ.๒๕๒๔ เป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร
- พ.ศ.๒๕๒๔ เป็นเจ้าคณะแขวงบางค้อ
- พ.ศ.๒๕๒๕ เป็นเจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร
- พ.ศ.๒๕๒๖ เป็นพระอุปัชฌาย์

งานด้านการศึกษา :

- พ.ศ.๒๕๐๕ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี
- พ.ศ.๒๕๑๓ เป็นกรรมการตรวจประโยคธรรมสนามหลวง
- พ.ศ.๒๕๑๔ เป็นกรรมการตรวจประโยคบาลีสนามหลวง
- พ.ศ.๒๕๑๖ เป็นอาจารย์ใหญ่ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร
- พ.ศ.๒๕๑๖ เป็นอาจารย์สอนชั้นประโยค ป.ธ.๘ วิชาแต่งฉันท์ภาษามคร
โรงเรียนพระปริยัติธรรมส่วนกลางของคณะสงฆ์
- พ.ศ.๒๕๑๘ เป็นหัวหน้าวิทยากรอบรมบาลีก่อนสอบในเขตภาค ๑๔
- พ.ศ.๒๕๒๐ เป็นอาจารย์สอนชั้นประโยค ป.ธ.๙ วิชาแปลไทยเป็นมคธ
โรงเรียนพระปริยัติธรรมส่วนกลางของคณะสงฆ์
- พ.ศ.๒๕๒๐ เป็นกรรมการตรวจร่างและเฉลยข้อสอบบาลีสนามหลวง
- พ.ศ.๒๕๒๕ เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร

งานด้านการเผยแผ่ :

- ๑) จัดให้มีงานกิจกรรมบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ภายในวัดราชโอรสารามขึ้น คือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น จัดให้มีการทำพิธีวิสาขบูชาทุกปี, จัดให้มีการทำพิธีมาฆบูชาทุกปี, จัดให้มีการทำพิธีอาสาฬหบูชาทุกปี, และจัดให้มีการทำพิธีอัฐมีบูชาทุกปี
- ๒) ได้เรียบเรียงบทความ เทศนา หนังสือธรรม แบบเรียนบาลี และอื่น ๆ ที่พิมพ์ออกเผยแผ่แล้วจำนวนมากมาย

๓) พ.ศ.๒๕๓๐ ได้รับพระราชทานประกาศเกียรติคุณในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา สาขาการแต่งหนังสือทางพระพุทธศาสนา ในงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา วันวิสาขบูชา

๔) เป็นวิทยากรอบรมข้าราชการ ณ สถาบันผู้บริหาร กระทรวงศึกษาธิการ และที่อื่น ๆ เป็นประจำ

๕) เป็นพระธรรมกถึกเทศนาธรรมทางวิทยุและโทรทัศน์เป็นประจำ

งานด้านสาธารณูปการ :

พ.ศ.๒๕๒๔ บูรณะพระวิหารพระพุทธรูปยืน ต่อจากอดีตเจ้าอาวาส รวม ๔ งวด เป็นจำนวนเงิน ๑,๖๔๔,๙๔๑ บาท (หนึ่งล้านหกแสนสี่หมื่นสี่พันเก้าร้อยสี่สิบเอ็ด บาทถ้วน) และบูรณะศาลาฉนวนทำน้ำ ต่อจากอดีตเจ้าอาวาส เป็นจำนวนเงิน ๑๐,๙๗๓ บาท (หนึ่งหมื่นเก้าร้อยเจ็ดสิบสามบาทถ้วน)

พ.ศ.๒๕๒๕ บูรณะพระระเบียงส่วนหลังคา รอบพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ เป็นเงิน ๒,๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองล้านสองแสนบาทถ้วน), ยกถนนคอนกรีตบริเวณหน้าวัด ให้สูงขึ้น รวมความยาว ๗๔๐ เมตร เป็นเงิน ๒๐๕,๘๕๐ บาท (สองแสนห้าพันแปดร้อยห้าสิบบาทถ้วน), สร้างศาลาอดีตเจ้าอาวาส แบบทรงจีนประยุกต์ ชั้นเดียว กว้าง ๖ เมตร ยาว ๑๖ เมตร เป็นเงิน ๖๗๘,๑๐๕ บาท (หกแสนเจ็ดหมื่นแปดพันหนึ่งร้อยห้าสิบบาทถ้วน), สร้างศาลาทำน้ำแบบแก่งจีน ชื่อ “ศาลา ๒๐๐ ปีรัตนโกสินทร์ พ.ศ.๒๕๒๕” ขนาดกว้างและยาวด้านละ ๕ เมตรเท่ากัน เป็นเงิน ๒๒๐,๐๐๐ บาท (สองแสนสองหมื่นบาทถ้วน), บูรณะหมู่กุฏิติก คณะ น.๕ ทั้งคณะ เป็นเงิน ๔๓๒,๐๐๐ บาท (สี่แสนสามหมื่นสองพันบาทถ้วน)

พ.ศ.๒๕๒๖ ปรับพื้นลานอนุสาวรีย์อดีตเจ้าอาวาส และถนนรอบศาลาการเปรียญ พร้อมทำสวนหย่อมรอบหอระฆัง เป็นเงิน ๑๐๕,๑๘๗ บาท (หนึ่งแสนห้าพันหนึ่งร้อยแปดสิบเจ็ดบาทถ้วน), สร้างกุฏิทรงไทย ๑ คณะ เป็นกุฏิ ๒ ชั้น ชั้นบนเป็นไม้สักล้วน ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน โดยใช้ไม้เก่าที่รื้อจากกุฏิเดิมและไม้บ้านเก่าที่มีผู้นำมาถวายปรุงแต่งใหม่ เป็นเงิน ๘๓๖,๐๓๖ บาท (แปดแสนสามหมื่นหกพันสามสิบบาทถ้วน)

พ.ศ.๒๕๒๗ ทำถนนคอนกรีตหน้าวัดใหม่ ๑ เส้นพร้อมท่อระบายน้ำ เป็นเงิน ๕๑,๔๐๕ บาท (ห้าหมื่นหนึ่งพันสี่ร้อยห้าสิบบาทถ้วน), สร้างเขื่อนคอนกรีตกั้นน้ำรอบวัด ๓ ด้าน ความยาว ๕๕๑ เมตร เป็นเงิน ๑,๙๕๗,๙๕๐ บาท (หนึ่งล้านเก้าแสนห้าหมื่นเจ็ด

พื้นहार้อยห้าสิบบาทถ้วน), สร้างศาลาบำเพ็ญกุศล ๒ หลัง เป็นศาลาคอนกรีตชั้นเดียว ยาวต่อกัน กว้าง ๑๕ เมตร ยาว ๓๗ เมตร เป็นเงิน ๒,๓๘๙,๔๗๒ บาท (สองล้านสามแสนแปดหมื่นเก้าพันสี่ร้อยเจ็ดสิบสองบาทถ้วน), สร้างสะพานข้ามคูวัดด้านทิศใต้ และสร้างกำแพงล้อมคณะใต้ด้านศาลาบำเพ็ญกุศล เป็นเงิน ๘๘,๕๐๐ บาท (แปดหมื่นแปดพันห้าร้อยบาทถ้วน)

พ.ศ.๒๕๒๘ บูรณะพระระเบียงส่วนล่าง รอบพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ เป็นเงิน ๓,๗๕๐,๐๐๐ บาท (สามล้านเจ็ดแสนห้าหมื่นบาทถ้วน), สร้างและบูรณะปิดทองพระพุทธรูปภายในพระระเบียง รวม ๖๑ องค์ เป็นเงิน ๕๑๙,๔๒๙ บาท (ห้าแสนหนึ่งหมื่นเก้าพันสี่ร้อยยี่สิบเก้าบาทถ้วน), สร้างพิพิธภัณฑกุฎี (กุฎีมัลลิกา ปัทมานุช อุปถัมภ์) เป็นกุฎีทรงจีนประยุกต์ ๒ ชั้น เป็นเงิน ๒,๗๕๐,๔๙๘ บาท (สองล้านเจ็ดแสนห้าหมื่นสี่ร้อยเก้าสิบแปดบาทถ้วน)

พ.ศ.๒๕๒๙ สร้างกุฎีทรงจีนประยุกต์ชั้นเดียว ๑ หลัง และโรงครัว ๑ หลัง ด้านหลังพิพิธภัณฑกุฎี เป็นเงิน ๗๗๒,๐๐๑ บาท (เจ็ดแสนเจ็ดหมื่นสองพันหนึ่งบาทถ้วน), บูรณะสิ่งก่อสร้างเขตพุทธาวาสรอบนอก คือ กำแพงแก้ว ซุ้มประตู ๖ ซุ้ม วิหารคด ๒ หลัง ศาลาราย ๔ หลัง และพระปราสาท ๒ องค์ เป็นเงิน ๒,๘๑๐,๐๐๐ บาท (สองล้านแปดแสนหนึ่งหมื่นบาทถ้วน), ปรับปรุงสนามหน้าวัด คือทำท่อระบายน้ำ ยกขอบสนาม ถมดิน ทำกระถางต้นไม้ ปลูกต้นไม้ เป็นต้น เป็นเงิน ๓๓๒,๐๕๗ บาท (สามแสนสามหมื่นสองพันห้าร้อยเจ็ดบาทถ้วน), สร้างหอฉัน ๑ หลัง และรั้วหน้าพิพิธภัณฑกุฎี เป็นเงิน ๔๓๓,๓๖๘ บาท (สี่แสนสามหมื่นสามพันสามร้อยหกสิบแปดบาทถ้วน)

พ.ศ.๒๕๓๐ สร้างศาลาพักร้อนหน้าพิพิธภัณฑกุฎี เป็นแบบแก่งเงิน ๑ หลัง เป็นเงิน ๑๘๒,๕๘๔ บาท (หนึ่งแสนแปดหมื่นสองพันห้าร้อยแปดสิบสี่บาทถ้วน), สร้างกำแพงคอนกรีตเสริมเหล็กสันเขื่อนด้านทิศใต้กับทิศเหนือความยาว ๓๓๒ เมตร เป็นเงิน ๖๑๓, ๓๒๐ บาท (หกแสนหนึ่งหมื่นสามพันสามร้อยยี่สิบบาทถ้วน), สร้างศาลาทำน้ำเป็นแบบแก่งเงิน ๑ หลัง ชื่อ "ศาลาเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ พ.ศ.๒๕๓๐" เป็นเงิน ๒๒๐,๐๐๐ บาท (สองแสนสองหมื่นบาทถ้วน), ทำลานจอดรถหน้าวัด เป็นเงิน ๘๐,๑๙๙ บาท (แปดหมื่นหนึ่งร้อยเก้าสิบเก้าบาทถ้วน), สร้างห้องน้ำ ๓ ห้องนอกกำแพงพระอุโบสถ เป็นเงิน ๗๕,๓๙๐ บาท (เจ็ดหมื่นห้าพันสามร้อยเก้าสิบบาทถ้วน), สร้างกุฎีทรงไทย คณะเหนือ ๑

คณะ เป็นกุฎิ ๒ ชั้น ชั้นบนเป็นไม้สักล้วน ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน เป็นเงิน ๑,๗๖๐,๖๕๑ บาท (หนึ่งล้านเจ็ดแสนหกหมื่นหกร้อยห้าสิบบาทถ้วน)

พ.ศ.๒๕๓๐ - ๒๕๓๑ บูรณะเขตพุทธาวาสส่วนใน คือ ซ่อมและปิดทองพระประธาน พระพุทธรูปไสยาสน์ ฐานชุกชีพระประธาน พระพุทธรูปไสยาสน์ ชุ่มประตู่ต่างพระอุโบสถ พระวิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ เจดีย์รอบพระวิหาร ชุ่มสีมา เป็นต้น รวม ๑๑ รายการ เป็นเงิน ๑๑,๓๐๐,๐๐๐ บาท (สิบเอ็ดล้านสามแสนบาทถ้วน), สร้างศาลาเอนกประสงค์ (หอประชุม) เป็นอาคารทรงเงินประยุกต์แบบพระอุโบสถ ๓ ชั้น ชั้นบนภายในบุด้วยไม้สักทั้งหมด ลี้นก่อสร้างไปแล้วจำนวน ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท (ห้าล้านบาทถ้วน), บูรณะจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ โดยวิธีฉวี เป็นเงิน ๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองแสนบาทถ้วน), ปรับพื้นหินอ่อนภายในพระอุโบสถและทำช่องระบายอากาศด้วยไม้สัก เป็นเงินประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองแสนบาทถ้วน)

รวมรายการงานสาธารณูปการ เป็นเงินทั้งสิ้น ๔๑,๘๑๙,๙๖๓ บาท (สี่สิบเอ็ดล้านแปดแสนหนึ่งหมื่นเก้าพันเก้าร้อยหกสิบบาทถ้วน)

งานด้านการศึกษาสงเคราะห์ :

พ.ศ.๒๕๒๔ ตั้งทุนนิตินิบำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรม ประจำสำนักเรียนวัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร

พ.ศ.๒๕๒๕ ซื้อที่ดินขยายโรงเรียนวัดราชโอรสาราม โรงเรียนมัธยมที่ตั้งอยู่ในเขตวัด จำนวน ๕ ไร่ครึ่ง เจ้าของถวายเพิ่ม ๘ ไร่ รวมเป็น ๑๓ ไร่ครึ่ง เป็นเงิน ๓,๒๔๐,๐๐๐ บาท (สามล้านสองแสนสี่หมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ.๒๕๒๗ จัดซื้ออุปกรณ์โสตทัศนศึกษา มอบให้โรงเรียนวัดราชโอรสาราม จำนวน ๑ ชุด เป็นเงิน ๑๔๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนสี่หมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ.๒๕๒๙ จัดตั้งทุนสงเคราะห์เด็กนักเรียนมัธยม

พ.ศ.๒๕๓๐ ดำเนินการหาทุนสร้างรั้วโรงเรียนวัดราชโอรสาราม ความยาวประมาณ ๒๕๐ เมตร เป็นเงิน ๒๙๗,๐๐๐ บาท (สองแสนเก้าหมื่นเจ็ดพันบาทถ้วน)

พ.ศ.๒๕๒๙ - ๒๕๓๑ จัดหาอุปกรณ์ห้องจริยศึกษา เช่น โต๊ะหมู่บูชาและอื่นๆ มอบให้โรงเรียนวัดราชโอรสาราม เป็นเงิน ๒๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๓๑ จัดหาหินอ่อนปูพื้นศาลาพักร้อนในโรงเรียน เป็นเงิน ๑๑,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นหนึ่งพันบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๓๑ จัดตั้งกองทุนกุศลจิต เพื่อสงเคราะห์เด็กนักเรียนที่ขาดแคลน

งานด้านสาธารณสงเคราะห์ :

พ.ศ. ๒๕๒๕ เริ่มตั้งกองทุนนิธิเพื่อบำรุงภิกษุสามเณรอาพาธ

พ.ศ. ๒๕๒๖ ริเริ่มตั้งทุนนิธิเพื่อรักษาความสะอาดวัด

พ.ศ. ๒๕๒๗ ริเริ่มตั้งทุนนิธิเพื่อบำรุงค่าน้ำค่าไฟ

พ.ศ. ๒๕๒๙ ดำเนินการติดต่อทางการติดไฟฟ้าสาธารณะจากปากซอยเข้าวัด ถึงบริเวณวัด รวม ๑๒ จุด

พ.ศ. ๒๕๓๑ ดำเนินการเชิญชวนผู้มีศรัทธาบริจาคทรัพย์ไถ่ชีวิตโคกระบือที่จะถูกฆ่าจากโรงฆ่าสัตว์ แล้วนำไปมอบให้แก่ชาวนาที่ยากจน ณ จังหวัดกำแพงเพชร เพื่อสนับสนุนโครงการธนาคารโคกระบือ ตามพระราชดำริ ได้ทำพิธีมอบให้ไปแล้ว จำนวน ๘๔ ตัว เป็นเงินประมาณ ๕๐๔,๐๐๐ บาท (ห้าแสนสี่พันบาทถ้วน)

ผลงานด้านวิชาการ :

พระธรรมกิตติวงศ์ ท่านเป็นนักคิด นักเขียน นักประพันธ์ที่ผลิตผลงานทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญฝากไว้มากมาย ดังเช่น

ขุมปัญญาจากชาดก

ภาษาพระ

ข้อคิด ข้อเขียน

ภาษาธรรม

คำพ่อ คำแม่

คำวัด เล่ม ๑-๕

พุทธธรรม ๕ นาที

ประกายความคิด เล่ม ๑-๓

โปริสาท คนกินคน

หนึ่งนาทีเพื่อชีวิต

ภาษิตินิทัศน์

หลักการพัฒนาตน

พระในบ้าน

หัวใจอมตะ

สมณศักดิ์ (ยศข้าง ขุนนางพระ)

คลังปรียัติ

ธรรมสารที่ปณี ฯลฯ

สมณศักดิ์ :

พ.ศ. ๒๕๑๙	ได้รับพระราชทานแต่งตั้งสมณศักดิ์เป็น
พระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระศรีวิสุทธิวงศ์
พ.ศ. ๒๕๒๔	ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็น
พระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชวิสุทธิโมลี
พ.ศ. ๒๕๓๑	ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็น
พระราชาคณะชั้นเทพที่ พระเทพปรียัติโมลี
พ.ศ. ๒๕๓๕	ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็น
พระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมกิตติวงศ์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ/ฉายา/สกุล	พระมหารุ่งเพชร ชวนบุญโณ (พัตทาป)
วัน/เดือน/ปีเกิด	วันอังคารที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๕
ภูมิลำเนา	บ้านเลขที่ ๔ หมู่ที่ ๑ บ้านบอน ตำบลบอน อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๓๖๐
การศึกษา	พุทธศาสตรบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์(การบริหารรัฐกิจ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นักธรรมเอก สำนักเรียนวัดหนองโพธิ์ จังหวัดนครนายก เปรียญธรรม ๗ ประโยค วัดหนองโพธิ์ จังหวัดนครนายก
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดน้อยนางหงษ์ ๙๑๙ ซอย จรัญสนิทวงศ์ ๔๐ ถนนอรุณอมรินทร์ แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐